

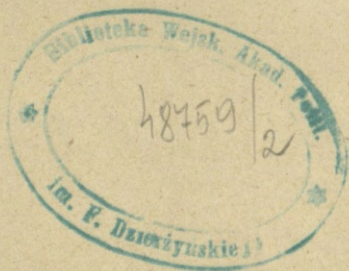
POLITYKA GOSPODARCZA ANGLJI.

Może nie wiedzieć Polak co to morze
Gdy pilnie orze

Klonowicz.

Handel angielski jest polityką angielską
British policy is british trade.

Pitt.

(dmk)

Przedmowa.

Praca niniejsza została napisana w Londynie w ciągu mego szesnastotygodniowego pobytu w Anglii do marca 1921 r. z polecenia Ministerjum Przemysłu i Handlu.

Poszukiwania moje w Londynie znacznie mi ułatwili p. Leon Goldstand radca handlowy naszego poselstwa i p. Kazimierz Komierowski konsul generalny w Londynie.

Nakładcy znaleźć nie mogłem. Wydanie pracy umożliwił mi pan Ludwik Darowski dyrektor departamentu przemysłu w M. P. i H. Pomogli mi w wydaniu jej p. poseł Andrzej Wierzbicki i p. Henryk Strasburger podsekretarz stanu w M. P. i H.

Wszystkim Im serdecznie dziękuję za okazaną pomoc.

Autor.

Warszawa, w kwietniu 1921 r.

Tegoż autora.

Znaczenie przemysłu włókienniczego w bilansie handlowym Królestwa Polskiego. Warszawa 1913.

Bilans Handlowy Królestwa Polskiego. Warszawa 1916 r. (wyczerpany).

Przemysł (dział VI) i kredyt (dział VII) w Roczniku Statystycznym Królestwa Polskiego opracowanym pod kierunkiem Edwarda Strasburgera. Warszawa 1916.

Rozdział I.

Anglja jako spożywca surowców i żywności opłacanych przez wywóz wyrobów przemysłowych.

W rozdziale niniejszym i następnym będziemy rozumieli:

przez Anglję	—	Wielką Brytanię t. j. Anglję, Szkocję, i Irlandję
„ kolonje	—	dominja, kolonje, protektoraty
„ Imperjum	—	Anglję i kolonje
„ Europę	—	Kontynent europejski
towary kolonialne	—	towary z kolonji
£	—	funt sterling.

Kolonje anglelskie, Południowa i Środkowa Ameryka i Chiny są eksporterami surowców i żywności. Europa była ich poważnym odbiorcą. Przez wywóz do Europy surowców i żywności kraje te uzyskiwały możność opłaty przywozu towarów angielskich, amerykańskich i japońskich. Ani Anglja, ani Stany, ani Japonja nie są w stanie żywności i surowców z tych krajów spożyć. Dlatego dążą one do rekonstrukcji Europy jako spożywcy surowców i żywności z tych krajów. Wyjaśnimy to na podstawie materiału liczbowego:

Trzy poniżej przytoczone tablice wskazują na to że Anglja

1) była przede wszystkim importerem surowców i żywności, jakkolwiek równocześnie bardzo poważnym spożywcą zagranicznych towarów przemysłowych,

2) że około czterech piątych wywozu angielskiego padało na wytwory przemysłowe,

3) że Anglja była poważnym kupcem, który sprowadzał towary zagraniczne nie tylko dla własnego spożycia, ale dla

odprzedaży innym krajom, i że wywóz towarów zagranicznych i kolonialnych z Anglii wynosił około $\frac{1}{3}$ wywozu towarów angielskich.

Przywóz do Anglii towarów spożytych w Anglii i reeksportowanych z Anglii.

I. Żywność, tytoń, napoje.

	w mil. £		
	1911	1912	1913
Żywność, tytoń, zboże i mąka	75.8	88.5	85.5
mięso	49.7	49.1	56.7
nabiał, oleje, owoce, warzywa, towary kolonialne i t. d.	73.6	77.3	81.3
herbata, kawa, kakao, trunki	59.5	59.3	58.7
tytoń	5.3	6.3	8.0
Ogółem	263.9	280.6	290.2

II. Surowce i artykuły przeważnie nieprzerobione

	miljonów £		
	1911	1912	1913
rudy żelazne	5.8	6.2	7.4
inne rudy metalowe	8.9	9.1	10.2
drzewo	25.9	28.4	33.8
bawełna	71.1	80.2	70.6
wełna	36.0	36.6	37.7
inne surowce włókiennicze	14.6	18.6	19.8
nasiona oleiste i t. p.	35.0	37.4	41.6
skóry	11.1	13.7	15.1
surowce do wyrobu papieru	4.7	5.6	5.8
różne	34.9	39.7	39.8
Ogółem	248.1	275.7	281.8

III. WYROBY GOTOWE:

	milionów L		
	1911	1912	1913
wyroby żelazne	11.1	13.0	15.2
wyroby z innych metali	27.6	31.2	32.1
narzędzia, towary nożownicze itd.	5.3	7.0	7.4
wyroby elektryczne	1.4	1.4	1.6
maszyny	5.8	6.8	7.3
wyroby z drzewa	2.5	2.9	3.6
wyroby bawełniane	11.3	11.5	12.2
" wełniane	9.6	10.1	10.5
" jedwabne	13.4	14.4	15.1
" inne włókiennicze	7.9	8.9	9.1
ubrania	5.2	6.0	6.0
wyroby chemiczne	11.4	12.5	12.9
wyroby skórzane	12.2	14.3	13.4
szkło, porcelana	4.0	4.3	4.5
papier	6.6	7.2	7.7
wagony kolejowe, automobile itd.	6.5	7.8	8.4
różne	23.6	26.0	26.5
O g ó ł e m .	165.6	185.5	193.6
IV. inne	2.5	2.9	3.1
R a z e m .	680.1	744.6	768.7

Wywóz wyrobów angielskich z Anglii.

	w mil. L		
	1911	1912	1913
I. Żywność, napoje tytoń	29.0	32.7	32.6
II. Surowce i artykuły przeważnie nie-wyrobione			
węgiel	38.4	42.6	53.6
wełna	3.9	4.8	4.6
nasiona oleiste	4.8	4.6	4.7
Razem . .	53.7	59.4	69.9

	w mil. <i>Ł</i>		
	1911	1912	1913
<i>III. Wyroby:</i>			
wyroby żelazne i stalowe	43.7	48.6	54.5
wyroby z innych metali	11.0	12.3	13.5
towary nożownicze, narzędzia, instru- menty	7.4	8.1	8.0
wyroby elektryczne	2.8	4.3	5.4
maszyny	31.0	33.2	37.0
okrety	5.7	7.0	11.0
wyroby drzewne	2.0	2.0	2.0
wyroby bawełniane	120.1	122.2	127.2
wyroby wełniane	37.2	37.8	37.7
wyroby jedwabne	2.4	2.2	2.2
wyroby jutowe i lniane	13.2	14.6	14.8
ubrania	13.8	15.7	16.4
wyroby chemiczne	20.0	21.0	22.0
wyroby skórzane	4.9	5.2	5.6
szkło porcelana	4.7	5.0	5.2
papier	3.3	3.6	3.7
wagony kolejowe, wozy motorowe	8.1	9.8	11.4
różne	30.8	32.3	34.2
Razem	362.2	385.0	411,4
<i>IV. Różne . . . . .</i>	9.1	10.1	8.4
Ogółem	454.1	487.2	525.2

Wydóz z Anglii towarów zagranicznych i kolonialnych.

	w mil. £		
	1911	1912	1913
I. Żywność, napoje, tytoń	14.3	15.1	16.0
II. Surowce			
bawełna	10.7	10.6	9.1
wełna	13.1	14.5	13.6
inne surowce włókiennicze	3.7	4.7	5.3
nasiona oleiste	6.3	5.8	5.7
skóry	6.3	8.3	8.4
różne	18.1	21.6	20.2
Ogółem	60.0	67.3	64.0
III. Wytwory przemysłowe:			
metale.	8.4	8.7	8.3
Razem	28.5	29.2	29.5
IV. Różne	0.1	0.2	0.1
Ogółem	102.8	111.7	109.6

Następne dwie tablice obrazują stosunki handlowe Anglii z rozmaitymi krajami.

Na podstawie tablic powyższych można scharakteryzować handel zagraniczny w Anglii.

A. Przywóz do Anglii towarów w Anglii spożytych.

I. Żywność, napoje tytoń — głównymi dostawcami były:

	miljonów £		
	1911	1912	1913
Europa	105.8	98.5	103.1
Argentyna	21.6	34.3	34.6
Stany Zjednoczone	36.9	36.5	48.3
Kolonje	68.9	75.7	71.0
R a z e m	249.6	265.5	274.3

Europa była poważnym dostawcą żywności. Danja przywoziła głównie masło, bacon i jaja, Niemcy — przeważnie cukier, Holandia — margarynę, mleko skondensowane, cukier, Rosja — jajka masło, pszenicę, jęczmień, owies, Francja — wino, masło i szereg innych produktów. Argentyna przywoziła pszenicę, owies, kukurydzę, mięso. Stany Zjednoczone przywoziły pszenicę, kukurydzę, mąkę pszenną, jabłka, słoninę, bacon, szynkę, tytoń. Z pośród Kolonji angielskich Kanada dowoziła pszenicę, mąkę pszenną, sery, ryby i mięso, Indie — pszenicę, jęczmień, ryż i herbatę, Australia pszenicę i mięso, Nowa Zelandja masło, ser i mięso. Europa była zatem głównie dostawcą jajek, masła i cukru, gdy Argentyna, Stany Zjednoczone i kolonje (w tym Kanada) — były dostawcami zboża i mięsa. Pod tym względem Kanada z Południową Ameryką miały współzawodnika w Stanach Zjednoczonych.

II. Surowce i towary przeważnie nieprzerobione

Głównymi dostawcami były:

	miljonów £		
	1911	1912	1913
Europa	50.2	57.5	61.6
Połud. i Środ. Ameryka	14.9	14.6	18.3
Stany Zjednoczone	54.6	63.5	58.6
Kolonje angielskie	58.7	61.7	67.2
R a z e m	188.2	208.4	217.8

Przywóz do Angli (bez towarów reeksportowanych) (w mil. £).

	1911 r.				1912 r.				1913 r.			
	Zywność, napoje, tytoń	Surowce, towary nie- przerobione	Wyroby gotowe	Razem	Zywność, napoje, tytoń	Surowce, towary nie- przerobione	Wyroby gotowe	Razem	Zywność, napoje, tytoń	Surowce, towary nie- przerobione	Wyroby gotowe	Razem
z Rosji	23.5	16.8	1.3	41.7	17.5	19.3	1.2	38.1	15.1	21.3	1.7	38.2
Szwecji	2.6	5.8	5.0	11.5	2.5	6.5	3.7	12.7	2.5	7.3	3.9	13.8
Norwegji	1.0	3.1	1.6	5.6	1.0	3.5	1.7	6.3	1.0	3.8	1.9	6.8
Danji	20.0	0.5	0.2	20.5	21.4	0.2	0.2	21.9	23.1	0.3	0.2	23.6
Niemiec	13.1	5.0	42.6	61.3	11.0	6.5	47.8	65.8	16.3	6.8	52.3	76.2
Belgji	2.7	3.3	13.9	20.0	2.9	4.1	15.6	22.8	2.2	3.4	16.8	22.6
Holandji	12.5	2.1	3.4	18.2	14.8	2.4	3.5	20.8	16.9	2.2	3.7	22.9
Francji	8.5	5.6	22.0	36.4	8.9	6.1	24.5	40.1	8.6	6.3	25.4	40.8
Portugalji	1.2	0.7	0.5	2.5	1.1	0.8	0.5	2.3	1.2	0.8	0.4	2.5
Hiszpanji	4.9	5.5	2.5	12.7	4.7	5.8	3.0	13.6	4.6	6.3	2.5	13.4
Szwajcarji	1.5	—	6.7	8.2	1.6	—	6.9	8.6	1.7	—	7.4	9.2
Włoch	2.0	1.1	3.0	6.2	2.2	1.3	3.8	7.4	2.2	1.5	3.5	7.3
Austro-Węgier	4.4	0.3	1.9	6.5	4.3	0.3	1.9	6.6	5.0	0.3	1.9	7.3
Grecji	1.8	0.5	0.1	2.2	1.7	0.3	—	2.1	1.7	0.3	—	2.1
Bułgarji	0.3	—	—	0.3	0.4	—	—	0.5	—	—	—	—
Rumunji	6.0	0.5	—	6.5	2.5	0.6	—	3.2	1.0	1.0	—	2.0
Ogółem z Europy	105.8	50.2	102.7	260.1	98.5	57.5	114.3	272.8	103.1	61.6	121.6	288.7
<i>Z Turcji, holenderskich posiadłości w Azji, francuskich posiadłości w Azji, z Persji, Siamu, wysp Pacyfiku z Filipin . . . . .</i>	7.7	3.6	0.7	12.1	8.5	4.6	1.2	14.4	4.2	5.1	1.0	10.7
<i>Z Trypolitanji, Tunisu, Maroko, Kongo nie- mieckiej Afryki, Algieru, francuskiej Afry- ki, Portugalskiej i hiszpańskiej Afryki . . . . .</i>	2.6	2.5	—	5.1	2.0	2.7	—	4.9	1.9	3.0	—	5.2
Chin	0.7	2.0	0.3	5.0	0.6	2.0	0.5	5.2	0.6	1.6	0.6	2.9
Japonji	0.2	0.6	2.1	2.9	0.2	0.5	2.6	3.4	0.3	0.6	2.9	3.8
Brazyliji	0.1	2.8	—	2.9	0.5	1.8	—	2.3	0.8	3.7	—	4.6
Argentyny	21.6	4.3	0.2	26.2	34.3	4.9	0.2	39.3	34.6	5.9	0.2	40.7
Z innych państw Pół. i Środ. Ameryki	4.7	7.8	2.2	14.8	8.1	7.9	2.2	18.4	8.4	8.7	1.9	19.8
Ogółem z Amer. Pół. i Środk.	26.4	14.9	2.4	43.9	42.9	14.6	2.4	60.0	43.8	18.3	2.1	65.1
ze Stan. Zjednocz.	36.9	54.6	18.9	110.8	36.5	63.5	23.0	123.4	48.3	58.6	23.0	130.3
z innych obcych państw	0.2	0.8	—	1.0	0.2	0.7	—	0.9	0.2	1.0	—	1.2
z Egiptu	0.6	15.3	0.4	16.4	0.9	18.2	0.5	19.6	0.6	15.1	0.4	16.1
Kanady	18.3	4.1	1.1	23.6	20.1	4.2	1.2	25.7	20.3	7.3	1.6	29.4
Australji	15.5	9.1	1.8	26.5	13.6	7.6	2.5	23.8	15.0	8.5	2.5	26.1
N. Zelandji	7.5	7.0	—	14.5	9.3	6.7	0.1	16.1	8.6	7.7	—	16.3
Indji	18.4	12.7	3.4	34.5	23.4	13.1	3.8	40.4	18.0	14.3	3.7	36.1
Połud. Afryki	0.4	3.9	0.5	4.9	0.2	4.1	0.6	5.1	0.2	5.4	0.4	6.0
innych kolonji angielskich	8.2	6.5	2.9	17.9	8.2	7.8	2.6	18.7	8.3	8.9	4.0	21.4
razem z kolonji angielskich	68.9	58.7	10.1	138.5	75.7	61.7	11.4	149.4	71.0	67.2	12.6	151.4
Ogółem	249.6	188.2	137.2	577.4	265.5	208.4	156.3	632.9	274.3	217.8	164.1	659.2

Wywóz z Anglii wytworów angielskich (w mil. £).

	1911 r.				1912 r.				1913 r.			
	Żywność, napoje, tytoń	Surowce	Wyroby gotowe	Razem	Żywność, napoje, tytoń	Surowce	Wyroby gotowe	Razem	Żywność, napoje, tytoń	Surowce	Wyroby gotowe	Razem
<i>Zagranicę:</i>												
Do Rosji	1.5	3.1	8.7	13.5	1.8	3.6	8.1	13.7	2.2	5.5	10.2	18.1
Szwecji	0.5	2.4	3.4	6.3	0.5	3.0	3.5	7.1	0.5	3.6	4.0	8.2
Norwegji	0.5	1.2	3.1	4.8	0.5	1.5	3.4	5.6	0.5	1.8	3.7	6.1
Danji	0.4	1.7	3.2	5.5	0.5	2.0	3.2	5.8	0.4	2.4	3.1	6.0
Niemiec	3.9	6.9	27.6	39.3	4.0	7.2	28.0	40.4	4.0	8.4	27.0	40.7
Holandji	1.1	2.0	9.6	13.1	1.1	2.1	10.6	14.3	1.3	2.0	11.7	15.4
Belgji	1.4	2.0	7.4	11.4	1.3	2.0	8.2	12.2	1.4	2.7	8.4	13.2
Francji	1.3	6.6	15.5	24.5	1.1	7.1	16.5	25.6	1.1	9.5	17.4	28.9
Portugalji	0.1	0.7	2.0	2.8	0.1	0.8	2.1	3.0	0.1	1.0	2.1	3.3
Hiszpanji	0.2	1.6	3.6	5.5	0.5	1.8	4.7	6.9	0.5	2.3	5.1	7.8
Szwajcarji	—	—	3.7	3.9	—	—	3.8	4.0	—	0.1	3.9	4.2
Włoch	0.3	6.3	6.2	13.2	0.3	6.9	6.4	14.0	0.2	7.8	6.2	14.6
Austro-Węgier	—	0.8	3.7	4.7	—	0.7	3.9	4.9	—	1.1	3.1	4.5
Grecji	0.1	0.4	1.2	1.7	0.1	0.4	2.0	2.6	0.1	0.6	1.8	2.5
Bułgarji	—	0.1	0.9	1.0	—	—	0.9	1.0	—	—	0.4	0.5
Rumunji	—	0.2	2.5	2.7	—	0.2	2.7	2.9	—	0.5	1.6	1.9
Ogółem do Europy	11.3	36.0	102.3	153.7	11.6	39.3	108.0	164.0	12.1	49.1	109.7	175.9
<i>Do Turcji, do holenderskich posiadłości w Azji, francuskich posiadłości w Azji, do Persji, Sjamu, Wysp Pacyfiku, Filipin.</i>	0.4	0.5	18.1	19.4	0.6	0.3	15.7	16.8	0.5	0.5	17.2	18.5
<i>Do Trypolitanji, Tunisu, Maroko, Kongo, nie- mieckiej Afryki, Portugal. i hiszpan. Afryki.</i>	0.5	1.9	5.8	8.4	0.8	2.2	6.5	9.7	0.7	2.6	6.0	9.6
Do Chin	0.8	0.1	11.1	12.1	1.0	0.1	9.5	10.8	1.5	0.1	13.1	14.8
Japonji	0.1	0.1	11.6	11.9	0.1	0.2	11.8	12.2	0.1	0.1	14.2	14.5
Brazyliji	0.3	1.7	9.9	12.0	0.3	1.7	10.5	12.6	0.3	2.1	10.0	12.5
Argentyny	0.4	2.5	15.5	18.6	0.5	2.8	17.1	20.5	0.4	3.3	18.6	22.6
innych państw Pol. i Środ. Ameryki	0.4	1.5	17.9	20.5	0.9	1.5	18.0	20.7	0.8	1.7	18.8	21.6
Razem do Ameryki Środ. i Pol.	1.1	5.7	43.3	51.1	1.7	6.0	45.6	53.8	1.5	7.1	47.4	56.7
Do Stanów Zjednoczonych	2.1	3.5	21.5	27.5	3.2	4.6	21.8	30.1	2.0	3.6	25.0	29.3
Do Innych obcych krajów	0.1	0.1	1.6	1.8	0.1	0.1	1.5	1.7	0.1	0.1	1.4	1.7
Do Egiptu	0.5	2.1	7.6	10.3	0.5	2.1	6.7	9.5	0.6	2.5	6.5	9.8
Kanady	1.7	0.6	16.7	19.7	2.1	0.6	19.9	23.5	2.0	0.5	20.0	23.8
Australji	2.2	0.4	27.8	30.9	2.5	0.4	31.4	34.8	2.4	0.3	31.5	34.5
Nowej Zelandji	0.7	0.2	8.7	9.8	0.8	0.2	9.1	10.4	0.8	0.2	9.6	10.8
Indji	1.7	0.5	49.4	52.2	1.9	0.5	54.6	57.6	2.0	0.5	67.0	70.2
Południowej Afryki	1.6	0.2	17.7	20.1	1.6	0.2	18.9	21.4	1.7	0.3	19.5	22.1
Innych kolonji angielskich	3.4	1.6	21.1	26.1	3.8	1.8	22.7	29.4	3.8	2.1	26.4	33.9
Razem do Kolonji angielskich	11.8	5.6	148.0	169.1	13.2	10.8	163.3	186.6	13.3	6.4	180.3	205.1
Zagranicę i do kolonji	29.0	53.7	362.2	454.1	32.7	59.4	385.0	487.2	32.6	69.9	411.4	525.2

Z państw europejskich najczęściej dostarczała Rosja, która dowoziła len (50—60 tysięcy tonn) zgrzebie lniane (10—12 tys. tonn) skóry surowe, naftę (około 30 mil. gallonów) nasiona oleiste, drzewo. Szwecja dowoziła drzewo, masę papierową i około 350—400 tys. tonn rud żelaznych. Norwegja dowoziła masę papierową, drzewo i około 400 tys. tonn rud żelaznych. Hiszpanja przywoziła rudy żelazne (od 4—4½ mil. tonn) piryty (około 600 tys. tonn). Niemcy przywoziły cały szereg surowców w bardzo drobnych ilościach, z których niezbyt się wysuwają nawet nasiona i oleje, podobnież Francja w której przywozie występuje wełna i drzewo. W grupie europejskiej ma znaczenie właściwie Hiszpanja jako dostawca rud żelaznych i pirytów, Rosja jako dostawca nafty, lnu i drzewa, Skandy-nawja jako dostawca drzewa i masy papierowej.

W dziedzinie dostawy surowców dominujące stanowisko mają Stany Zjednoczone. Oczywiście pierwsze miejsce w ich dostawach zajmuje bawełna (15—20 mil. centali stufuntowych) i dopiero daleko za nią idą oleje naftowe, drzewo i skóry surowe.

Argentyna jest dostawcą wełny (przeszło 50 mil. funtów) nasion lnianych, rogów i kopyt, Brazylja przedewszystkiem dostarcza gumy a potem bawełny, Chili przedewszystkiem saletry, wełny, rud miedzianych i cynowych, Peru — bawełny i gumy, Boliwja — rud cynowych.

Egipt jest dostawcą bawełny (około 3 mil. centali 100 funtowych) i nasion bawełnianych, Kanada — drzewa, nasion lnianych (od r. 1913 w ilościach poważnych), Australja przedewszystkiem wełny (125—150 mil. funtów) a potem łoju i skór surowych, Nowa Zelandja — wełny (około 130—140 mil. funtów), Indje — juty (około 200 tys. tonn) bawełny (300—400 tys. 100 funtowych centali) nasion bawełnianych i lnianych, wełny (około 30 mil. funtów), Południowa Afryka — wełny (50—60 mil funtów), Cieśniny — gumy, Nigerja — olei palmowych i orzechów oleistych.

III. *Wyroby przemysłowe* — Głównymi dostawcami były:

	miljonów £		
	1911	1912	1913
Europa	102.7	114.3	121.6
Stany Zjednoczone.	18.9	23.0	23.0
Kolonje angielskie .	10.1	11.4	12.6
Razem . .	137.2	156.3	164.1

Oczywiście największym dostawcą z grupy Europejskiej i wogóle były Niemcy,—najpoważniejszy współzawodnik przemysłowy Anglii. Przywóz z Niemiec rozkłada się na szereg towarów z których wysuwają się:

ubrania	około 1 mil. funt. sterlingów.
bielniki, soda i inne.	1,5 mil. funt. sterlingów.
automobile, wozy motorowe, motocykle.	1,4—1,5 mil. f. sterlingów.
farby.	1,6—1,7 " " "
farby do ścian itp.	0,9 " " "
wyroby bawełniane	1,5—1,8 " " "
aparaty elektryczne	0,8 " " "
skóry	1,5—2,0 " " "
maszyny	1,8—2,3 " " "
stal, żelazo	4,7—7,3 " " "
cynk.	1,0—1,5 " " "
wyroby cynkowe	0,2 " " "
wyroby jedwabne	2,0 " " "
zabawki	1,0 " " "
wyroby wełniane	1,5 " " "

Postycje powyższe stanowią co do wartości zaledwie połowę przywozu wytworów przemysłowych z Niemiec. Poważny przywóz farb (dye stuffs) spowodował w Anglii prawo o przywozie za licencjami, a przywóz zabawek wynoszący około 1 milj. funtów jest powodem ciągłych alarmów w prasie angielskiej.

Z Francji przychodzi jak wiadomo galanterja, ubrania, wyroby jedwabne, wełniane, bawełniane, skóry wyprawne, automobile.

Z przemysłowej Belgji przychodzi do Anglii cała masa towarów, pomiędzy nimi przędza lniana i wełniana i cynk.

Stany Zjednoczone nie dają tak urozmaiconego przywozu jak Niemcy, przywożą daleko mniej gatunków wyrobów i wśród tego przywozu występują specjalności amerykańskie, jak motory i automobile (nie przywożą Stany Zjednoczone tej specjalności amerykańskiej więcej niż Niemcy), instrumenty, maszyny, miedź, żelazo, ołów, skóry wyprawne, wyroby drzewne, воск parafinowy, nasiona oleiste. Artykuły te stanowią około $\frac{2}{3}$ przywozu wytworów przemysłowych ze Stanów Zjednoczonych.

Z kolonji przywóz wytworów przemysłowych jest niewielki, jako oznakę ich uprzemysłowienia i tendencji w tym kierunku należy uważać przywóz wyrobów jutowych i skór z Indji, miedzi, ołowiu i cyny z Australji.

B. Wywóz wytworów angielskich.

I. *Żywność* zajmuje niewiele miejsca w wywozie angielskim. Są to ryby (głównie śledzie), trunki, tytoń, piwo, biszkopty, konserwy, kakao, mleko skondensowane, wreszcie mięso i zboże.

II. *Surowce* — głównym odbiorcą jest Europa:

	milionów <i>L</i>		
	1911	1912	1913
Wywóz do Europy	36.0	39.3	49.1
Wywóz ogółem	53.7	59.4	69.9

Jak powszechnie wiadomo głównym artykułem wywozowym jest węgiel (w r. 1911 — 38, 4 w r. 1912 — 42, 6 w r. 1913 — 53,6 mil. f. ster.), wełna, nasiona oleiste. Wywóz węgla jest ładunkiem odwrotnych dla statków przywożących zboże i surowce do Anglii.

III. *Wyroby* — głównymi odbiorcami są:

	milionów <i>L</i>		
	1911	1912	1913
Europa	102.3	108.0	109.7
Ameryka Środ. i Pol.	45.3	45.6	47.4
Chiny	11.1	9.5	13.1
Japonja	11.6	11.8	14.2
Stany Zjednoczone	21.5	21.8	23.0
Kolonje	148.0	165.3	108.3
Razem	362.2	385.0	411.4

Ta tablica jest nader wymowna. Możliwość opłacenia przez Anglię żywności i surowców opiera się na zbyciu wytworów w Europie, Ameryce Środkowej i Południowej i Kolonjach. Zaznaczmy odrazu, że na kontynencie głównym konkurentem Anglii są Niemcy, w kolonjach angielskich — Japonja i Stany Zjednoczone i Niemcy, w Ameryce — Stany Zjednoczone i Niemcy.

W grupie europejskiej najpoważniejszym odbiorcą są Niemcy. Wywóz do Niemiec nie wzrastał (w r. 1911—27.6 w r. 1912—28.0 w r. 1913—27.0 mil. £.) gdy przywóz wytworów przemysłowych z Niemiec do Anglii wynosił w r. 1911—42.6 w r. 1912—47.8 w r. 1913—52.3 mil. £. Wywóz do Niemiec posiadał charakter bardzo wyspecjalizowany, a mianowicie obejmował przędzę bawełnianą i wyroby bawełniane pewnych gatunków, przędzę wełnianą i wyroby wełniane pewnych gatunków, topsy wełniane, pewne wyroby żelazne i pewne maszyny i okręty. Ilość rodzajów towarów przywożonych z Anglii do Niemiec była około trzech razy mniejsza niż przywożonych z Niemiec do Anglii. Powyżej wymienione towary wynosiły 2/3 wartości wywozu wytworów angielskich do Niemiec. Jasnym jest że wytwory angielskie na rynku niemieckim utrzymywały się tylko dzięki swej wartości i zaletom.

Francja, pozbawiona wielostronności przemysłowej Niemiec, jest odbiorcą mniej zróżniczkowanym. Wsuwają się jednak w przywozie angielskim do Francji przędza i tkaniny bawełniane, przędza i wyroby wełniane, skóry wyprawne, maszyny, wyroby żelazne i mosiężne.

W przywozie do Holandji występują przędza i wyroby bawełniane, przędza i wyroby wełniane, maszyny, okręty, wyroby żelazne.

W przywozie do Rosji występują maszyny, wyroby żelazne, okręty a potem przędza i wyroby wełniane i bawełniane.

Wreszcie w przywozie do Włoch występują maszyny, wyroby żelazne, siarczek miedzi, broń, potem przędza i wyroby bawełniane i wełniane.

Z tego widać, że Anglja w pewnych działach osiągnęła wyniki poważne i pomimo ochrony celnej państw europejskich utrzymuje się na ich rynkach, ale tylko się utrzymuje. Nasuwa to przypuszczenie, że *rynek europejski ma dla Anglji możliwości ograniczone, jednak jest on dla niej bardzo ważnym.*

Oczywiście że i wywóz do Stanów Zjednoczonych, prowadzących politykę wysokiej ochrony celnej, bardzo uprzemysłowionych ma charakter podobny. W przywozie do Stanów wysuwają się przędza i wyroby bawełniane, przędza wełniana, tkaniny jutowe, tkaniny lniane, wyroby żelazne. Wywóz do Stanów raczej małał przed wojną.

Z rynków kolonialnych najważniejszym są Indje, około połowy przywozu angielskiego do Indji przypada na wyroby bawełniane; około 1/3 wywozu wyrobów bawełnianych z Anglji przypada na Indje. Dalej idą wyroby żelazne, maszyny w ilościach poważnych (około 5 mil. £.) co jest wskaźnikiem uprzemysłowienia Indji, narzędzia, farby, mydło, farby ścienne, papier, wyroby wełniane, wagony kolejowe (do budowy kolei za kapitał angielski) i automobile.

Australja była poważnym odbiorcą wyrobów żelaznych i maszyn. Maszyn kraj ten liczący niespełna 5 mil. ludności sprowadzał więcej niż dawne Królestwo Kongresowe przed wojną. Zaraz za wyrobami żelaznymi idą wyroby bawełniane potem ubrania, wyroby wełniane, wyroby lniane, broń i amunicja, miedź, automobile i wagony kolejowe do kolei budowanych za kapitały angielskie, okręty, farby, papier, wyroby elektryczne, chemikalja.

Kanada była odbiorcą wyrobów bawełnianych, wełnianych, ubrań, wyrobów żelaznych i maszyn. Inne towary przychodziły w ilościach niewielkich wskutek rozwoju przemysłu kanadyjskiego i konkurencji amerykańskiej. Przywóz do Kanady utrzymywał się na tym samym poziomie.

Licząca milion ludności Nowa Zelandja była odbiorcą wyrobów bawełnianych, wełnianych, lnianych, ubrań, wagonów kolejowych i automobili, wyrobów żelaznych i stalowych, okrętów, maszyn, farb ściennych, papieru i innych.

Południowa Afryka była odbiorcą wyrobów bawełnianych, wełnianych, ubrań, wyrobów żelaznych, maszyn, narzędzi, wyrobów

elektrycznych, amunicji, automobili, papieru, mydła, wyrobów drzewnych, obuwia.

Egipt sprowadzał wyroby bawełniane (około połowy przywozu angielskiego do Egiptu) wyroby wełniane, wyroby żelazne i stalowe, okręty, obuwie i inne.

Ten krótki przegląd wywozu wytworów przemysłowych do kolonii wskazuje na to że i w nim przeważają „specjalności“ angielskie, ale przynajmniej stosunkowo więcej miejsca zajmują wytwory, które przy wywozie do Europy i Stanów Zjednoczonych były zupełnie na szarym końcu. Wywóz maszyn, wyrobów żelaznych, wagonów i t. p. wskazuje na Anglję, jako na instalatora przemysłowego.

W przywozie do Argentyny i Brazylii i innych południowo i środkowo amerykańskich republik wysuwają się przedewszystkiem wyroby żelazne, bawełniane, wełniane, lniane, jutowe, worki, ubrania, maszyny, narzędzia, wagony (do kolei budowanych za kapitały angielskie), okręty, wyroby mosiężne, wyroby elektryczne, wyroby drzewne, farby.

Charakter wywozu do tych krajów podobny jest naogół do wywozu do kolonii.

W przywozie do Japonji wyraźnie występują okręty, wyroby żelazne, maszyny, broń i amunicja, automobile, dopiero potem wyroby bawełniane i wełniane i w ilości poważnej nawozy.

Japonja jest przedewszystkiem krajem instalującym się przez Anglję i jako rynek w innych działach jest dla niej zamknięta.

Chiny są przedewszystkiem odbiorcą wyrobów bawełnianych (około $\frac{2}{3}$ przywozu angielskiego do Chin). Potem idą wyroby żelazne, wyroby wełniane wreszcie mydło i chemikalja.

* * *

Odbiorców Anglji można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należy Europa, Stany Zjednoczone i Japonja. Są to rynki o ograniczonych możliwościach. Grupa ta jest bardzo uprzemysłowiona. Europa i Stany Zjednoczone są odbiorcą specjalności angielskich, a Japonja zamyka się bardzo ekskluzywnie i jak już powiedzieliśmy, właściwie tylko się instaluje. Europa jednak, jak widać z tablic, jest bardzo poważnym odbiorcą.

Do drugiej grupy należą Kolonje i Południowa Ameryka. W przywozie do nich poczesne miejsce zajmują specjalności angielskie, wyraźnie występuje proces instalacji przez Anglję i wreszcie stosunkowo poważne miejsce zajmują inne towary „niespecjalności“ angielskie. Oczywiście, że przynajmniej potencjalnie do tej grupy należy zaliczyć Chiny—rynek praktycznie bezgraniczny.

Tę drugą grupę należy rozbić na podgrupy, aby wyświetlić pewne współzależności.

Pierwsza podgrupa, Anglja zajmuje tu przeważające stanowisko zarówno w wywozie jak i przywozie. Należą do tej podgrupy Południową Afryka i Nowa Zelandja (dane o handlu Południowej

Afryki różnią się od poprzednio przytoczonych dlatego, że w nich nie był uwzględniony wywóz złota i djamentów z Połud. Afryki).

W tabelkach które poniżej przytaczamy dane przywozu z Anglii będą obejmowały przywóz towarów angielskich i reeksportowanych przez Anglię. Uwaga ta odnosi się do wszystkich podgrup.

Południowa Afryka.

	w mil. L		
	1911	1912	1913
<i>Wywóz</i>			
do Anglii	50.8	56.1	59.0
„ Kolonji angielskich . . .	0.2	0.7	0.7
„ Europy	2.2	2.4	3.1
„ Innych	4.0	4.0	3.7
Razem . .	57.1	63.3	66.6
<i>Przywóz</i>			
z Anglii	22.3	23.2	23.9
Kolonji angielskich . . .	4.1	3.9	4.9
Europy	6.6	6.5	7.0
Stanów Zjednoczonych . .	3.0	3.3	3.7
Innych	2.0	3.0	3.3
Razem . .	38.0	39.8	42.8

Nowa Zelandja.

	w mil. L		
	1911	1912	1913
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	15.1	16.9	18.1
„ Kolonji angielskich	3.1	3.7	3.2
„ Europy	0.3	0.2	0.4
„ Japonji	—	—	—
„ Stan. Zjednoczonych	0.4	0.6	0.9
„ Innych	0.1	0.4	0.4
R a z e m . .	19.0	21.8	23.0

	w mil. £		
	1911	1912	1913
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii	11.8	12.5	13.3
„ Kolonji angielskich	4.7	4.6	5.0
„ Europy	0.9	1.3	1.3
„ Japonji	0.1	0.1	0.1
„ Stan. Zjednoczonych	1.7	2.0	2.1
„ Innych	0.3	0.5	0.4
R a z e m	19.5	21.0	22.3

Druga podgrupa. Należą do niej kraje, których wywóz do Europy zajmuje bardzo ważne miejsce i z tego względu spadek tego wywozu wywołuje przesilenie, które pośrednio odbija się i na Anglii.

Do tej podgrupy należą Indje, Australja i Egipt.

Handel Indji przedstawia się jak następuje:

Indje bryt.

	w mil. funt. ster.		
	1911	1912	1913
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	36.9	42.3	45.9
„ Kolonji angielskich	27.7	29.5	29.7
„ Europy	46.6	47.7	51.0
„ Japonji	9.0	11.2	12.5
„ St. Zjednoczonych	9.1	10.4	12.6
„ Innych	15.5	17.8	19.6
Razem	144.7	158.9	171.2
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii	72.2	79.8	91.7
„ Kolonji angielskich	15.3	21.8	25.2
„ Europy	13.5	14.0	16.2
„ Japonji	2.2	2.3	2.7
„ St. Zjednoczonych	2.3	3.5	2.7
„ Innych	10.1	10.3	12.8
Razem	115.6	131.7	152.3

Bardzo poważny przywóz z Anglii Indje oplacają wywozem do Anglii tylko w części, mniej więcej w połowie, drugą część oplacają wywozem do innych krajów, wśród których Europa jako odbiorca zajmuje najpoważniejsze miejsce. Kryzys w Europie musi więc wywołać kryzys w Indjach, a przez to i w Anglii, dla której Indje są jednym z najpoważniejszych odbiorców.

Należy przytem zaznaczyć, że stosunki wymienne Indji z Europą są daleko bardziej dla Anglii pożądane niż stosunki Indji z Japonją, które mogą stać się podłożem gospodarczem panazjatyizmu. W interesie Anglii leży popieranie handlu Indji z Europą.

Handel Australji przedstawia się jak następuje :

Australia.

	w milionach £		
	1911	1912	1913
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	35.3	31.5	34.8
„ Kolonji angielskich	15.9	17.1	10.0
„ Europy	22.0	23.5	26.6
„ Japonji	0.8	1.2	1.4
„ Stanów Zjednocz.	1.5	2.0	2.6
„ Innych	4.0	4.0	3.3
Razem	79.5	79.1	78.6
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii	32.7	39.1	41.3
„ Kolonji angielskich	7.9	8.6	9.0
„ Europy	14.2	15.4	15.4
„ Japonji	0.9	1.0	1.0
„ Stanów Zjednocz.	9.0	10.8	10.9
„ Innych	2.2	3.2	2.1
Razem	67.0	78.2	79.8

Jakkolwiek Europa jako odbiorca ustępuje Anglii, jasne jest, że sytuacja jest do sytuacji z Indjami zupełnie podobna. Wprawdzie niema obawy aby Stany Zjednoczone przywoziły z Australji pszenicę, ale mogą stać się poważnym odbiorcą wełny i wyeliminować Europę. Dlatego też w interesie Anglii leży również pielęgnowanie stosunków wymiennych Australji z Europą, nawet popie-

ranie przywozu europejskiego do Australji w celu zmniejszenia amerykańskiego. Wszak na gruncie antagonizmu do rasy żółtej Australja jest bliższa Stanów niż Anglji i krzywym okiem patrzyła i patrzy na aljans angielsko-japoński. Stosunek Australji do zagadnienia imigracji japońskiej zbliża ją do Stanów, i dlatego Anglja w Australji popiera Europę.

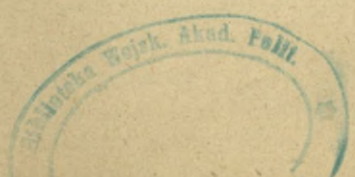
Handel Egiptu przedstawia się jak następuje:

Egipt.

	w mil. <i>L</i>		
	1911	1912	1913
<i>Wywóz:</i>			
do Anglji.	15.2	16.6	16.5
Kolonji angielskich .	5.3	7.6	7.3
Europy	12.3	13.1	15.6
Stanów Zjednoczon.	2.1	4.2	2.5
Innych.	2.1	2.0	2.3
Razem . .	37.0	43.6	44.5
<i>Przywóz:</i>			
z Anglji	14.3	16.4	15.8
Kolonji angielskich .	1.4	1.6	2.0
Europy.	12.5	13.2	13.5
Turcji.	3.8	4.0	4.0
Innych.	3.3	3.2	3.3
Razem . .	35.4	38.4	38.6

Europa jest bardzo poważnym odbiorcą, dorównującym Anglji. Wprawdzie przywóz i wywóz zarówno w stosunku do Anglji jak i do Europy się równoważą, ale oczywiście kryzys w handlu Egiptu z Europą musi się odbić na handlu z Anglią dlatego, że działy handlu nigdy nie są niezależnymi szufladkami z których jedną można wysunąć, a drugiej się nic nie stanie.

Trzecia podgrupa. Do niej należą Południowa Ameryka i Chiny, Anglja nie korzysta na tych rynkach z żadnych preferencji cel-

nych, z jakich korzysta w kolonjach. Z Południowo amerykańskich krajów rozpatrzemy Argentynę, Brazylię i Chili.

Handel Argentyny przedstawia się jak następuje:

	mil. pesos oro		
	1910	1911	1912
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	109.4	108.6	118.7
„ Europy	159.8	167.5	170.2
„ Stanów Zjednoczonych	48.4	52.3	59.1
„ Innych	34.2	38.4	36.9
Razem	351.8	366.8	384.8 m. pesos oro
czyli	70.3	73.4	77.0 mil. £
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii.	80.8	91.8	121.4
„ Europy	132.0	140.9	168.9
„ Stanów Zjednoczonych	25.3	24.3	32.4
„ Innych	134.5	67.7	157.7
Razem	372.6	324.7	480.4 m. pesos oro
czyli	74.5	64.9	96.1 mil. £.

Najpoważniejszym odbiorcą jest Europa, potem idzie Anglia, wreszcie Stany Zjednoczone. Stany Zjednoczone nie mogą być odbiorcą najpoważniejszych artykułów wywozowych Argentyny: kukurydzy, pszenicy, mięsa; są jednak odbiorcą wełny i skór surowych. Zawadą w panamerykańskiej polityce Stanów Zjednoczonych jest fakt, że Stany Zjednoczone są przeważnie eksporterem środków żywności i surowców, podobnie jak Argentyna. Anglia jest poważnym odbiorcą surowców i środków żywności z Argentyny i to wzmacnia jej stanowisko na kontynencie południowo amerykańskim wobec Stanów Zjednoczonych. Jednak i Anglia nie jest w stanie wchłonąć całkowitego wywozu tych towarów pomiędzy innymi i dlatego, że zwiększony przywóz z Południowej Ameryki odbiłby się ujemnie na przywozie surowców i żywności z kolonji, co nie może być intencją Anglii. Przywóz do Argentyny towarów angielskich i amerykańskich jest opłacany częściowo zbyt surowców i żywności argentyńskich w Europie. Stosunek Anglii

do Argentyny jak i jej stosunek do kolonji narzuca konieczność odbudowy Europy. Anglii zależy na uprzemysłowionej Europie dlatego żeby Europa była odbiorcą surowców i żywności. Zależy również na tym i Stanom Zjednoczonym i przy zadaniu rekonstrukcji Europy może wystąpić współzawodnictwo Stanów Zjednoczonych i Anglii. Jeżeliby to zadanie podjęły Stany Zjednoczone i sfinansowałyby dostawę surowców argentyńskich dla Europy, ale dopiero po sfinansowaniu dostawy surowców i żywności własnych, przy tej okazji mogłyby znacznie zwiększyć swój wywóz do Argentyny kosztem zinnieszenia przywozu wytworów angielskich. Przez ten czas jednak gdy Stany Zjednoczone będą finansowały dostawę swoich surowców, Anglja może finansować dostawę surowców argentyńskich. Na gruncie antagonizmu Anglii i Stanów Zjednoczonych w Ameryce Południowej musi się zrodzić współzawodnictwo angielsko-amerykańskie przy odbudowie Europy, które już doprowadziło do ciekawych posunięć polityczno gospodarczych i wywoła jeszcze wiele ich w przyszłości. Przed wojną handel europejsko-argentyński odbywał się na statkach angielskich i niemieckich, a obecnie angielskich, w przyszłości zaś może angielskich i amerykańskich. Z przywozem Europy do Argentyny muszą się pogodzić Anglja i Stany Zjednoczone, sprawa jednak transportu musi zrodzić współzawodnictwo.

Handel Brazyliji przedstawia się jak następuje:

	mil. milreisów		
	1910	1911	1912
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	129.6	89.2	78.8
„ Europy	181.3	246.8	275.2
„ Stanów Zjednoczonych	203.2	211.6	259.6
„ Innych	46.7	46.5	49.9
Razem	560.8	594.1	663.5 milreisów
czyli	63.1	66.8	74.6 mil. zł
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii	121.6	136.4	142.0
„ Europy	189.0	210.0	261.8
„ Stanów Zjednoczonych	54.5	62.6	88.0
„ Innych	60.4	60.5	72.0
Razem	425.5	469.5	563.8 mil. milreis.
czyli	47.8	52.8	63.4 mil. zł

Poważniejszym odbiorcą są Stany Zjednoczone. W przypadku Brazylii, wywożącej głównie kawę i gumę, tej różnicy interesów gospodarczych jaka istniała pomiędzy Argentyną i Stanami niema. Europa jest naipoważniejszym albo prawie najpoważniejszym odbiorcą Brazylii.

W przywozie do Brazylii Stany Zjednoczone zajmują stosunkowo większe miejsce niż w przypadku Argentyny, co zapewne jest skutkiem tego, że Stany Zjednoczone są większym odbiorcą Brazylii. Na gruncie stosunku do Europy zagadnienie przedstawia się tak samo jak w przypadku Argentyny.

Handel zewnętrzny Chili przedstawia się jak następuje:

	mil. pesos fuer.		
	1910	1911	1912
<i>Wywóz:</i>			
do Anglii	131.1	145.9	151.0
„ Europy	93.7	103.9	116.6
„ Stanów Zjednoczonych	67.6	53.6	67.2
„ Innych	24.8	27.2	42.3
Razem . .	317.2	330.6	377.1 mil. p. f.
czyli	23.8	24.8	28,3 mil. t
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii.	94.1	111.8	105.8
„ Europy	109.7	131.5	131.0
„ Stanów Zjednoczonych	36.6	43.2	46.0
„ Innych	57.1	62.5	51.6
Razem . .	297.5	349.0	334.4 mil. p. f.
czyli	22.3	26.2	25.1 mil. t

Ponieważ głównym artykułem wywozu jest saletra, więc sprawa przedstawia się analogicznie jak z Brazylią (kawa i guma).

Wreszcie rozpatrzmy Chiny — rynek o olbrzymich możliwościach (podobno około 400 milionów ludności).

Handel zewnętrzny Chin przedstawia się jak następuje :

Chiny.

<i>Wywóz:</i>	w mil. haikwantaels		
	1910	1911	1912
do Anglii	18.7	17.3	15.9
„ Kolonji angielskich	121.1	117.2	118.8
„ Europy	86.0	87.1	85.7
„ Rosji azjatyckiej . .	39.5	42.5	40.6
„ Stanów Zjednocz. . .	32.3	34.0	35.0
„ Japonji	61.6	62.0	55.3
„ Innych	21.7	17.2	19.2
Razem .	380.9	377.4	370.5
czyli .	51.3	50.7	56.5 _{m.t}
<i>Przywóz:</i>			
z Anglii	70.9	89.9	74.8
„ Kolonji angielskich .	225.6	194.4	205.2
„ Europy	40.5	41.0	37.7
„ Rosji azjatyckiej . .	15.1	17.1	21.0
„ Stanów Zjednocz. . .	24.8	40.8	36.2
„ Japonji	76.8	79.5	91.0
„ Innych	22.8	19.9	19.8
Razem .	476.5	482.6	485.7
czyli .	64.2	64.8	74.1 _{m.t}

Chiny — dostawca herbaty, jedwabiu, olei roślinnych, bobu, wełny, skór surowych, odbiorca nieledwie wszystkiego — są terenem współzawodnictwa Anglii, Japonji i Stanów Zjednoczonych. Kto wie czy zagadnienie Chin nie jest jednym z największych zagadnień polityczno - gospodarczych świata. Ożywiony handel Chin z kolonjami Anglii, jest podłożem gospodarczem panazjatyizmu; również i przywóz do Chin z Japonji większy niż z Anglii i oczywiście daleko większy niż ze Stanów Zjednoczonych.

Japonja dzięki swej bliskości opanowuje Chiny łatwiej niż Anglja ale bez Europy Chin również nie opanuje. Anglja sprowadza z Chin pięć razy mniej niż Europa; w interesie Anglii leży popieranie Europy wbrew Japonji i Stanom Zjednoczonym, bo te mogą zamknąć Anglji rynek chiński, a Europa tego zrobić nie może.

Dodajmy jeszcze że Stany Zjednoczone potrzebują lądowego sprzymierzenia przeciwko Japonji, a tym może być silna Rosja. Zapewne dlatego sekretarz stanu do spraw zagranicznych w Waszyngtonie, Colby, oświadczył się za niepodzielnością Rosji.

Przegląd handlu zagranicznego Anglii wykazuje, że eliminacja Europy, bardzo poważnego odbiorcy wytworów kolonialnych i Południowo-amerykańskich musi wywołać niemożność opłaty przez kolonie i Południową Amerykę przywozu wytworów angielskich.

Według danych Tariff Comission obejmujących 15 najważniejszych towarów eksportowych najwięcej spadł wywóz angielski do kolonji.

	milionów £			
	1913	1919	1919	spadek w %
			według cen z r. 1913	
wywóz zagranicę .	167.6	335.9	129.2	22.7%
do kolonji	138.9	141.4	54.4	60.8%
Ogółem	306.5	477.3	183.6	40.7%

Anglja sama nie jest w stanie zakupić wytworów kolonji i Południowej Ameryki. Pojemność kraju liczącego jak Anglja niepełna 50 mil. ludności jest ograniczona, i ani spożyć żywności, ani przerobić surowców z powyższych krajów Anglja sama nie może.

Naprzykład wywóz pszenicy z kolonji angielskich wynosił:

Wywóz*):

	mil cwts		
	1911	1912	1913
z Indji	33.2	24.0	14.1
Australji	55.1	32.6	42.9
Kanady	64.5	93.2	120.4
razem z trzech kolonji .	152.8	149.8	177.4
ogólny przywóz do Anglii	98.1	109.6	105.9

*) Stat. Abstrac. for the several British Oversea Dominions 1920 str. 362 — 5, 391.

Wywóz wełny (w mil. funtów wagi) z kolonji angielskich wynosił:

	1911	1912	1913
z Indji	52.4	53.4	48.9
Australji	649.6	621.1	595.9
Zelandji.	169.4	188.4	186.5
Południowej Afryki .	132.2	162.0	177.0
Ogółem. .	1009.9	1031.2	1016.8
Spożycie wełny w Anglii*)	495.4	472.5	499.6

*) Stat. Abstract for the United kingdom, 1915 str. 179.

Do wieloosobowej małżonki Albjonu – kolonji dostał się kochanek — Niemcy. Albjon pobił kochanka i odpędził go od małżonki. Nie może jednak wchłonąć nadmiaru żywności i surowców małżonki. Małżonka zaczyna cierpieć na nadprodukcję i grymasić. Albion więc decyduje się na trójkąt małżeński z pozbawionym marynarki kochankiem.

Jeżeli jednak przypuścić że miejsce Europy mogą zająć choćby w części Stany Zjednoczone albo Japonja to taka alternatywa nie leży w interesie Anglii.

Na gruncie Chin i Indji Japonja jest daleko niebezpieczniejszym przeciwnikiem niż Niemcy. Japonja ma swój program panazjatycki, może wyzyskać antagonizm rasy białej i kolorowych, i z czasem Anglję poważnie szachować. Niemcy pozbawione oparcia w swych dawnych kolonjach i Kiao - Czau nie są niebezpieczne.

Na gruncie Kanady, Południowej Ameryki, Australji, N. Zelandji Stany Zjednoczone są daleko niebezpieczniejszym przeciwnikiem niż Niemcy. Stany Zjednoczone mają swój program panamerykański. Wprawdzie zawadą jego realizacji jest fakt że Stany Zjednoczone są poważnym eksporterem surowców podobnie jak Kanada i Południowa Ameryka, co stwarza między nimi gospodarcze współzawodnictwo. Stany Zjednoczone mają jednak preferencję geograficzną w stosunku do Ameryki Południowej a z Australją i Nową Zelandją łączy je wspólny antagonizm do rasy żółtej znajdujący wykładnik w jednakowym stosunku do inigracji taniego robotnika japońskiego. Dlatego też białe kolonje angielskie niechętnie się patrzą na sojusz angielsko-japoński. Dlatego w interesie Anglii leży popieranie handlu Europy z kolonjami i Chinami i Południową Ameryką i przeciwdziałanie usadowianiu się Stanów Zjednoczonych.

Jeżeli jednak spojrzeć się na to zagadnienie ze stanowiska Japonji i Stanów Zjednoczonych, to z tych samych przyczyn wynika, że Japonja woli widzieć Europę w handlu chińskim niż Anglię mającą oparcie w swych kolonjach Azjatyckich, Stany Zjednoczone wolą rozwój handlu Europy z Południową Ameryką niż handlu angielskiego. Anglja ma oparcie w Kanadzie i poważne wpływy finansowe w Ameryce Południowej.

Na tym gruncie powstaje dążenie Anglji i Stanów Zjednoczonych do rekonstrukcji i wprowadzenia na rynki światowe Europy, jako spożywcy surowców i żywności.

Oczywiście że z krajów Europy wydatnie wysuwają się pod tym względem Niemcy.

Przywóz do Anglii towarów następnie przez Anglię eksportowanych.

	1911				1912				1913			
	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem
Z Rosji	0.4	0.8	0.5	1.5	0.2	1.8	0.4	2.4	0.2	1.5	0.4	2.1
Szwecji	—	0.2	0.5	0.4	—	0.2	0.3	0.5	—	0.2	0.5	0.4
Norwegji	0.3	0.1	0.1	0.6	0.5	0.1	0.2	0.6	0.4	0.1	0.2	0.6
Danji	0.3	—	—	0.3	0.3	0.1	0.1	0.4	0.3	—	—	0.4
Niemiec	0.1	0.1	3.8	4.0	0.1	0.3	4.0	4.2	0.2	0.3	3.8	4.2
Holandji	0.2	—	0.2	0.5	0.2	0.1	0.3	0.6	0.2	0.1	0.2	0.7
Belgji	—	0.2	0.6	0.8	—	0.2	0.6	0.8	0.1	0.2	0.6	0.8
Francji	0.7	0.5	3.9	5.2	0.8	0.5	4.0	5.4	0.6	0.6	4.1	5.5
Portugalji	0.4	0.1	—	0.6	0.4	—	—	0.5	0.5	0.1	0.1	0.5
Hiszpanji	0.7	0.1	0.2	1.0	0.5	0.1	0.4	0.9	0.6	0.1	0.3	1.0
Szwajcarji	—	—	1.7	1.8	0.1	0.1	1.9	2.0	0.1	0.1	1.8	1.9
Włoch	0.1	0.1	0.5	0.7	0.1	0.1	0.6	0.8	0.2	0.2	0.5	0.8
Austro-Węgier	—	—	0.3	0.4	0.1	—	0.4	0.4	0.1	—	0.4	0.4
Grecji	—	0.1	—	0.1	0.1	0.1	—	0.1	0.1	0.1	—	0.1
Bułgarji	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rumunji	0.1	—	—	0.1	0.1	—	—	—	0.1	—	—	—
Razem z Europy	5.3	2.3	11.9	18.0	5.3	3.7	13.2	19.6	3.7	3.6	12.8	19.4
<i>Z Turcji, holend. posiadłości w Azji, francuskich posiadł. w Azji, Persji, ze Sjamu, wysp Pacyfiku, Filipin . . . . .</i>	0.5	1.0	0.5	2.0	0.4	1.5	0.8	2.7	0.5	1.2	0.8	2.6
<i>Z Trypolitanji, Tunisu, Maroko, Kongo, niem. Afryki, Algieru, franc. Afryki, portugalskiej i hiszpańskiej Afryki . . . . .</i>	0.1	0.5	—	0.8	0.2	0.6	—	0.8	0.3	0.4	—	0.6
Z Chin	0.5	1.0	0.4	1.9	0.6	0.9	0.4	1.7	0.6	0.9	0.4	1.8
Z Japonji	—	0.1	0.3	0.5	0.1	0.2	0.4	0.5	—	0.1	0.4	0.6
Z Brazylii	1.2	6.7	—	8.0	0.7	6.3	—	7.1	0.6	4.9	—	5.4
Argentyny	0.5	0.7	—	1.1	0.8	0.5	0.1	1.5	1.2	0.4	0.1	1.8
Z innych państw. Poludn. i Środk. Ameryki	1.2	1.7	0.4	3.6	1.5	1.8	0.4	3.9	1.9	1.9	0.2	3.7
Ogółem z Ameryki Pol. i Środk.	2.9	9.1	0.4	12.7	2.8	8.6	0.5	12.5	4.5	8.2	1.1	13.3
Ze Stanów Zjednoczonych	1.8	6.8	3.4	11.9	1.8	6.0	3.4	11.2	2.1	5.9	3.4	11.4
Z innych obcych państw	0.1	0.1	—	0.2	—	0.2	—	0.3	—	0.2	—	0.3
Razem z zagranicy	9.1	21.4	17.6	48.3	9.4	21.7	18.2	49.2	10.2	19.4	18.3	48.0
Z Egiptu	0.1	5.0	—	5.1	0.1	6.0	—	6.2	0.1	5.2	—	5.5
Kanady	0.5	0.5	0.1	1.0	0.7	0.4	0.1	1.2	0.6	0.4	0.1	1.1
Australji	0.5	10.7	1.4	12.6	0.5	10.5	1.4	12.3	0.5	9.9	1.6	12.0
N. Zelandji	0.1	3.1	—	3.3	0.4	3.8	—	4.2	0.3	3.7	—	4.0
Indji	1.8	6.1	2.8	10.9	2.0	6.9	2.8	11.7	2.0	7.0	3.2	12.3
Połudn. Afryki	0.1	4.6	0.2	4.8	0.1	5.8	0.3	6.2	—	5.8	0.3	6.4
z innych kolonji	2.1	8.9	6.2	16.8	1.9	12.2	6.6	20.6	2.2	12.6	5.9	20.4
Razem z kolonji	5.2	38.5	10.7	54.5	5.7	45.6	11.0	62.4	5.7	44.6	11.1	61.5
Ogółem	14.4	59.9	28.4	102.7	15.1	67.5	29.2	111.7	15.9	64.0	29.5	109.5

Wywóz towarów zagranicznych i kolonialnych przywiezionych do Anglii.

	1911				1912				1913			
	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem	Żywność	Surowce	Wytwory	Razem
do Rosji	0.6	7.5	0.7	8.8	0.6	6.4	1.0	8.0	0.7	7.7	1.1	9.6
Szwecji	0.2	0.6	0.2	1.1	0.3	0.5	0.2	1.0	0.3	0.5	0.2	1.0
Norwegii	0.3	0.1	0.1	0.5	0.2	0.1	0.1	0.5	0.2	0.2	0.1	0.5
Danji	0.2	0.2	0.1	0.5	0.3	0.2	0.1	0.6	0.2	0.2	0.1	0.6
Niemiec	1.9	13.1	3.1	18.1	2.3	14.0	2.9	19.2	2.5	14.1	3.2	19.8
Holandji	1.1	2.5	1.2	4.7	1.4	2.6	1.1	5.1	1.4	2.5	1.2	5.1
Belgji	0.8	6.0	0.4	7.2	0.9	6.0	0.5	7.4	0.8	6.1	0.5	7.4
Francji	0.6	8.5	2.0	11.2	0.7	9.2	2.0	11.9	0.6	9.5	1.8	11.9
Portugalji	0.1	0.4	0.1	0.6	0.2	0.4	—	0.6	0.2	0.4	—	0.6
Hiszpanji	0.1	0.4	0.1	0.6	0.2	0.5	0.1	0.8	0.2	0.5	0.1	0.8
Szwajcarji	0.1	—	0.4	0.5	0.2	—	0.5	0.7	0.3	0.1	0.5	0.9
Włoch	0.2	0.8	0.3	1.4	0.1	0.6	0.3	1.0	0.1	0.6	0.3	1.0
Austro-Węgier	0.4	0.6	0.4	1.4	0.3	0.6	0.3	1.2	0.4	0.6	0.3	1.3
Grecji	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bułgarji	—	—	—	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—
Rumunji	—	—	—	0.1	—	—	—	0.1	—	—	—	0.1
Razem do Europy	6.6	40.7	9.1	56.8	7.7	41.1	9.1	58.1	7.9	43.0	9.4	60.6
<i>Do Turcji, holend. posiadł. w Azji, francusk. posiadł. w Azji, Persji, Sjamu, wysp Pacyfiku, Filipin . . . . .</i>	0.1	—	0.1	0.2	0.1	—	0.1	0.2	0.1	—	0.1	0.2
<i>Do Trypolitanji, Tunisu, Maroko, Kongo, niemieck. Afryki, Algieru, franc. Afryki, portugalskiej i hiszpańskiej Afryki . . . . .</i>	0.5	—	—	0.5	0.4	—	—	0.6	0.4	—	—	0.5
Do Chin	—	—	0.1	0.1	—	—	0.1	0.1	—	—	0.1	0.1
Japonji	—	0.1	0.1	0.2	—	0.1	0.1	0.2	—	0.2	0.1	0.3
Do Brazylii	0.2	0.1	0.1	0.4	0.3	0.1	0.1	0.5	0.3	0.2	0.1	0.6
Argentyny	0.2	0.1	0.4	0.7	0.2	0.1	0.4	0.8	0.2	0.1	0.5	0.8
Do innych państw Pol. i Środk. Ameryki	0.6	0.1	0.3	1.3	0.8	0.1	0.3	1.5	0.9	0.2	0.4	1.7
Razem do Ameryki Pol. i Środk.	1.0	0.3	0.8	2.4	1.3	0.3	0.8	2.8	1.4	0.5	1.0	3.1
Do Stanów Zjednoczonych	2.3	16.4	9.7	28.6	1.6	22.7	10.1	34.6	1.8	18.2	10.0	30.2
Do innych państw	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem zagranicę	11.0	58.0	20.5	89.5	11.4	64.7	20.9	97.1	12.2	62.1	21.3	95.8
Do Egiptu	0.1	—	—	0.1	0.1	—	—	0.1	0.1	—	—	0.1
Kanady	0.7	0.5	1.8	3.0	0.9	0.7	2.2	3.8	0.8	0.7	2.0	3.5
Australji	0.2	0.4	3.0	3.7	0.2	0.3	2.9	3.4	0.2	0.4	2.8	3.4
N. Zelandji	0.1	0.1	0.6	0.8	0.1	0.1	0.6	0.8	0.1	0.1	0.8	1.0
Indji	0.2	0.7	0.6	1.6	0.2	1.2	0.6	2.1	0.2	0.4	0.7	1.4
Połudn. Afryki	0.7	0.1	1.1	1.8	0.7	0.1	0.9	1.8	0.7	0.1	0.9	1.8
innych kolonji	1.3	0.1	0.9	2.2	1.5	0.2	1.1	2.5	1.6	0.2	0.9	2.5
Razem do kolonji angielskich	3.3	1.9	8.0	13.2	3.7	2.6	8.3	14.5	3.7	1.9	8.1	15.7
Ogółem	14.3	60.0	28.3	102.8	15.1	67.3	29.2	111.7	15.9	64.0	29.5	109.6

Rozdział II.

Anglja jako kupiec i dystrybutor surowców i przewoźnik. Aspiracje Stanów Zjednoczonych i antagonizm angielsko- amerykański.

Przechodzimy teraz do zbadania tego działu handlu angielskiego, który polega na przywozie nie dla własnego spożycia, ale dla eksportu. W tym wypadku Anglja jest stacją handlową i przeładunkową — jakby wielkim wolnym portem.

Jak widać z tablicy przywozu towarów potem eksportowanych Anglja była bardzo poważnym handlarzem i dystrybutorem surowców kolonialnych i południowo-amerykańskich.

Przywóz surowców reekspedjowanych.

	w milionach <i>l.</i>		
	1911	1912	1913
z kolonji	38.5	45.6	44.6
z Ameryki połud. i środkowej	9.1	8.6	8.2
razem	59.9	67.3	64.0

Pośród kolonji najpoważniejsze miejsce zajmuje pod tym względem Australja. Anglja sprowadziła z Australji więcej surowców dla reeksportu niż dla własnego spożycia, a mianowicie:

	w milionach <i>L.</i>		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	10.7	10.5	9.9
dla spożycia	9.1	7.6	8.5

w tym dla reeksportu wełnę przedewszystkiem, lój, pozatem skóry wszelkie.

Również z Afryki Południowej Anglja sprowadzała surowców więcj dla reeksportu niż dla własnego spożycia:

	w milionach <i>L.</i>		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	4.6	5.8	5.8
dla spożycia	3.9	4.1	5.4

w tym dla reeksportu wełnę, skóry, pióra i pierze.

Z Egiptu Anglja sprowadzała surowców dla reeksportu trzy razy mniej niż dla własnego spożycia:

	w milionach <i>L.</i>		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	5.0	6.0	5.2
dla spożycia	15.3	18.2	15.1

cały prawie przywóz dla reeksportu przypadał na bewelnę.

Z Indji Anglja sprowadzała surowców:

	w milionach £		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	6.1	6.9	7.0
dla spożycia	12.7	13.1	14.3

głównie jutę potem wełnę, bawełnę i wreszcie skóry.

Z Nowej Zelandji Anglja sprowadzała surowców:

	milionów £		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	5.1	5.8	5.7
dla spożycia	7.0	6.7	7.7

dla reeksportu przedewszystkiem wełnę, gumę, orzechy, konopie i skóry.

Z Cieśnin (Straits Settlements) Anglja sprowadzała surowców

	milionów £		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	2.3	4.0	5.3
dla spożycia	1.8	2.3	1.3

prawie wyłącznie gumę (rubber).

Z Cejlonu Anglja sprowadzała surowców:

	milionów £		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	1.8	2.9	2.0
dla spożycia	0.5	—	1.1

prawie wyłącznie gumę (rubber).

Z grupy południowo - amerykańskiej przeważające miejsce zajmuje Brazylja. Z Brazylii Anglja sprowadzała surowców:

	milionów £		
	1911	1912	1913
dla reeksportu	6.7	6.3	4.9
dla spożycia	2.8	1.8	3.7

prawie wyłącznie gumę (rubber).

Dokąd Anglja wywoziła surowce kolonialne i zagraniczne. Na to daje odpowiedź wyciąg z drgkiej tablicy przytoczonej na początku rozdziału:

	milionów £		
	1911	1912	1913
do Europy	40.7	41.1	43.0
do Stanów Zjednoczonych	16.4	22.7	18.2
razem	60.0	67.3	64.0

Stany Zjednoczone brały między innymi brazylijską gumę*) za pośrednictwem Anglji. Panamerykanizm Stanów Zjednoczonych,

*) Czy Anglja reeksportowała akurat brazylijską gumę do Stanów, materiały statystyczne nie mówią. W każdym razie Stany sprowadzały z Anglji od 5—6 mil. £., a Anglja z Brazylii to samo.

olbrzymie wysiłki dla zbudowania floty handlowej, gwałtowne nawiązanie stosunków z Ameryką Południową ma swe źródło w przeświadczeniu, że Stany Zjednoczone potrafią się same zaopatrzyć w surowce, przynajmniej południowo - amerykańskie. Flota handlowa angielska była przewoźnikiem pomiędzy dwoma Amerykami bezpośrednio. Jest to jedną z bardzo poważnych przyczyn antagonizmu angielsko-amerykańskiego.

W niewielkim angielskim handlu reeksportowym żywnością, napojami i tytoniem żaden kraj nie zajmuje miejsca poważniejszego. Jest to handel nader rozproszony jak widać z zasadniczych tablic. Przy przywozie wspomniemy tylko o herbacie cejlońskiej. Wskażemy raczej dla ilustracji, gdyż liczby same przez się są zbyt drobne, że największymi odbiorcami środków żywności są Stany Zjednoczone i Niemcy. I być może, że trochę kawy z Sao Paulo wędruje do New-Yorku przez Londyn, razem z herbatą cejlońską.

Z wytworów przemysłowych Anglja sprowadzała dla reeksportu:

	miljonów <i>l.</i>		
	1911	1912	1913
Z Europy	11.9	13.2	12.8
Ze Stanów Zjednoczonych .	3.4	3.4	3.4
Z kolonji	10.7	11.0	11.1
Razem	28.4	29.2	29.5

Oczywiście z Niemiec wszystkiego potrochu, między innymi ubrania, wyroby bawełniane i skóry wyprawione. Z Francji rozmaite galanterje np. wyroby jedwabne, wełniane, skóry galanteryjne nawet fajki i t. d. Ze Szwajcarii przeważnie wyroby jedwabne, hafty, zegarki.

Ale jakie wytwory przemysłowe sprowadzała Anglja dla reeksportu z kolonji? Otóż Anglja przywozi z Indji dla reeksportu wyroby jutowe (więcej dla reeksportu niż dla siebie) skóry wyprawione (więcej dla siebie niż dla reeksportu) nawet trochę wyrobów bawełnianych (oczywiście ze drobnostką, można to uważać tylko za znak czasu) i wyroby wełniane. Z Australji miedź, ołów, cynę.

Ze Stanów Zjednoczonych Anglja sprowadzała dla reeksportu automobile, rozmaite wyroby metalowe, skóry wyprawne.

Największym odbiorcą wytworów kolonialnych i zagranicznych reeksportowanych z Anglji były... Stany Zjednoczone.

Reeksport wyrobów kolonialnych i zagranicznych:

	milionów l.		
	1911	1912	1913
do Stanów Zjednoczonych .	9.7	10.1	10.0
Europy	9.1	9.1	9.4
-Kolonji	8.0	8.3	8.1
razem . .	28.3	29.2	29.5

Do Stanów Zjednoczonych przychodzą przez Anglię: cyna z Cieśnin (Straits Settlements) — nie ulega więc wątpliwości, że robi ona dużą okólną wędrowkę, wyroby jutowe (indyjskie) skóry, wyroby bawełniane.

Reeksport z Anglii do Europy i kolonji jest rozproszony.

Powyższe dane o reeksporcie wskazują że Anglja sprzedawała surowce kolonialne i zagraniczne (brazylijskie) do Europy i Stanów Zjednoczonych. Anglja jest więc dystrybutorem surowców kolonialnych i Południowo amerykańskich pomiędzy Europą w pierwszej linii a potem Stanami Zjednoczonymi. Ten fakt popiera poprzednio wyprowadzony wniosek, że w interesie Anglii leży odbudowa Europy.

Jako dystrybutor surowców Anglja ma te surowce pod swoją kontrolą, albo do tego dąży i to jest jednym z najpoważniejszych źródeł jej potęgi.

Role tę może ona spełnić dzięki swojej marynarce handlowej. Anglja jest najpoważniejszym przewoźnikiem światowym. Marynarka jej przewozi towary nie tylko do i od portów angielskich, który to przewóz znalazł wyraz w tablicach handlu zewnętrznego Anglii, ale i pomiędzy portami kolonialnymi i zagranicznymi bezpośrednio, nie zważając wcale o Anglię.

Tonnaż angielskich okrętów zajętych w transporcie wynosił podług Annual Report of the Liverpool Steam Ship Owners Ass. 1921:

	w mil. tonn	
	do i z portów angielskich	pomiędzy portami nieangielskimi
1913	5.83	4.17
1919	5.16	3.20
1920	5.40	5.10

Tonaż angielski zajęty w przewozie pozaangielskim dorównywa prawiw tonażowi, zajętemu w handlu z portami angielskimi, odpowiada temu pośrednictwo handlowe Anglii, dokonywane pomiędzy różnemi krajami bezpośrednio, z którego duża część przypada na dystrybucję surowców i żywności z kolonji i Południowej Ameryki.

Anglja była bardzo poważnym przewoźnikiem powiędzy Stanami Zjednoczonymi z jednej strony i Południową Ameryką i Europą z drugiej strony. W r. 1913 tylko około 8% przywozu i wywozu Stanów Zjednoczonych było przewożone na statkach amerykańskich. Obecnie już około 50% swego handlu zewnętrznego Stany Zjednoczone przewożą na własnych okrętach. W czasie wojny Stany znakomicie zbudowały swoją marynarkę.

Tonaż marynarki handlowej (Statist z dn. 19 lut 1921) wynosił:

	w milionach gross tonn	
	Czerwiec 1914	Czerwiec 1920
Anglja	18.9	18.1
kolonje angielskie	1.6	2.0
razem . .	20.5	20.1
Stany Zjedn. statki morskie .	2.0	12.4
„ wielk. jezior.	2.3	2.1
inne kraje	20.6	19.2
ogółem . .	45.4	53.9

Stany Zjednoczone aspirują do przewozu pomiędzy Stanami i Europą; pomiędzy Europą i Południową Ameryką i w ten sposób chcą podważyć stanowisko Anglii jako lidera europejskiego. Po zniszczeniu marynarki niemieckiej, rola przewoźnika europejskiego według przeświadczenia anglików im przypada całkowicie. Tymczasem amerykanie wchodzą z niemcami w układy, formują towarzystwa żeglugowe amerykańsko-niemieckie wyzyskują doświadczenie Niemców w żegludze i handlu światowym którego same nie posiadają i aspirują do roli introduktora Niemiec na rynki światowe. Ambicja Stanów Zjednoczonych do stanowiska przewoźnika światowego godzi w najczulszy punkt potęgi angielskiej i jest jednym ze źródeł antagonizmu angielsko-amerykańskiego.

Nawet przewóz nafty, którą Stany Zjednoczone uważały za swój monopol, znajdował się przeważnie w rękach angielskich i Stany Zjednoczone posiadały tylko 10% statków cystern przed wojną, obecnie posiadają przeszło połowę tonażu światowego.

Statki cysterny (Manchester Gaurdian 27 styczn. 1921):

	Tonnaż w tys. tonn			
	w lipcu 1913		w lipcu 1919	
Anglja	882.8	55%	1257.5	36%
Stany Zjednoczone	158.3	10%	1790.6	51%
inne	650.3	35%	411.4	13%
	1591.4	100%	3459.5	100%

Stany Zjednoczone zamierzają utrudnić Anglikom przewóz przez kanał Panamski przy pomocy wyższych opłat od okrętów zagranicznych.

Anglja jako przewoźnik międzynarodowy poszukuje dla swojej marynarki oparcia w portach i stacjach węglowych, a wkrótce i naftowych. Stacje węglowe Anglja już ma na całym świecie. Do własnych, albo znajdujących się pod jej wpływem stacji naftowych będzie dążyła zapewne na wybrzeżu morza Śródziemnego (dla nafty z Persji, Kaukazu z Mezopotamji), morza Czarnego (dla nafty Kaukaskiej) i Bałtyku (Gdańsk).

Szereg posunięć politycznych Anglji w ciągu ostatnich sześciu lat wynika z jej charakteru przewoźnika i dystrybutora surowców. W listopadzie 1914 Anglja zaanektowała Cypr, stację węglową na morzu Śródziemnem. Artykuł 109 traktatu sevrskiego stipuluje, że Turcja zrzeka się na rzecz Anglji praw przyznanych sułtanowi tureckiemu konwencją konstantynopolską z 29 października 1888 r. o wolnej żegludze na kanale sueskim. Konstantynopol został oddany pod zarząd komisji międzynarodowej, przez co Anglja uzyskała klucz od morza Czarnego, ukraińskiego spichrza zbożowego i nafty kaukaskiej. Państwa nadbałtyckie, Kłajpeda, Gdańsk są punktami oparcia dla polityki przewoźniczo-handlowej i surowcowo-dystrybucyjnej na terenie Rosji i Polski.

W realizacji polityki przewoźniczo-handlowej na terenie Azji Mniejszej i wybrzeżu morza Śródziemnego, Anglja uważa enclawę francuską w Syrii za zawadę. Anglja opiera się przy rozbijaniu Turcji na Grecji. Francja z Syrii krzyżuje politykę angielską i czyni próby restytucji Turcji przy pomocy Mustafy Kemala.

Anglja nie poprzestaje na umiędzynarodowionych portach ale wrzyyna się arterjami wodnymi w kontynent. W czasie konferencji

paryskiej polityka internacjonalizacji rzek niemieckich, Wisły, Dunaju jest dalszym ciągiem tych samych zasadniczych zamierzeń Anglii. Przy realizacji tych zadań Anglja w myśl swej polityki tradycyjnej opiera się na mniej silnej konstelacji europejskiej. I na przykład Anglja jest za tem, aby siedziba komisji zarządzającej żegluga nad Dunajem była w Budapeszcie, gdy Francja jest za Rumunją albo Czechosłowacją. Anglicy wchodzą do przedsięwzięciw żeglugowych na Dunaju z niemcami i węgrami.

14 stycznia 1921 odbyło się w Londynie posiedzenie inauguracyjne Brytańsko-Baltyckiego Towarzystwa (British Baltic Association*). Prezes Towarzystwa wskazał na ważne znaczenie państw nadbaltyckich przez które będzie można otrzymać surowce z Rosji. Mówił, że im bardziej będzie im Anglja okazywać przyjaźni i im silniejszymi je uczyni tym prędzej powróciny do przedwojennych warunków gospodarczych. Anglicy muszą przerwać ich małe wojny, a najlepszą drogą do tego jest okazanie im pomocy w ich przedsięwzięciwach. Potym prezes zatrzymuje się na obfitością drzewa w Estonji, uskarża się na biurokratyzm rządów na Łotwie i w Estonji, na monopole państwowe. Łitwa zrestytuuje się zapewne prędzej niż inne państwa, ale trzeba ją uwolnić od nacisku jej potencjalnych nieprzyjaciół, którzy ją okrażają ze ze wszystkich stron. Estonja ma nadzwyczajnej wartości torf, Polska, prawdopodobnie wskutek swej agresywnej polityki, jest nie-lubiana przez wszystkich sąsiadów, lecz jej wolny port Gdańsk został znacznie polepszony pod wpływami brytańskimi i anglicy są w Gdańsku bardzo szanowani, w dużym stopniu dzięki skutecznej pracy Sira Towera, Komisarza Gdańskiego.

---

*) Morning Post 15.I.1921.

Rozdział III.

Stosunek Anglii do zagadnienia surowców, których Imperjum Angielskie nie posiada w ilościach dostatecznych. Antagonizm angielsko-amerykański. Rozbijanie przez Anglję Rosji i Turcji.

Są trzy surowce, których ani Anglja ani imperjum brytańskie prawie nie produkują: ropa naftowa, bawełna i len. Stosunek Anglii jako konsumenta i dystrybutora surowców do zagadnień, jakie brak powyższych surowców wywołuje, jest poniżej wyjaśniony.

Ropa Naftowa. Zagadnienie nafty polega na tym, że w wieku XX nafta, jako paliwo zaczyna zastępować węgiel i to w wielu wypadkach z lepszym skutkiem. Ropa naftowa i jej pochodne stanowią źródło siły popędowej dla okrętów, motorów, automobili i aeroplanów. Jasne jest że i ze stanowiska obrony państwowej jej znaczenie jest pierwszorzędne. Ofensywa Niemców na Verdun została złamana dzięki 30 tys. samochodów usuwających defekty złej komunikacji kolejowej. W końcu grudnia 1917 r. zapasy nafty we Francji były znikome. Clemenceau w depeszy wysłanej 15 grudnia do Wilsona komunikuje, że zapasy wojskowe nafty winny wynosić minimum 44 tys. tonn. a spożycie miesięczne 30 tys. tonn, tymczasem zapasy francuskie wynoszą tylko 28 tys. tonn wobec tego Clemenceau żąda nacisku Wilsona na nacjarzy amerykańskich w celu otrzymania nafty.

Wytwórczość światowa ropy naftowej w r. 1860 wynosiła 300 tys. ton.

Produkcja światowa ropy naftowej wynosiła (Manchester Guardian 27 stycznia 1921 r.)

	w tys. tonn	
	1913	1919
Stany Zjednoczone.	35,126.2	49,116.5
Meksyko	3,556.6	13,581.8
Rosja	9,112.7	5,000.0
Holenderskie Ind. Wsch.	1,534.2	1,890.0
Indje Brytańskie	1,000.0	1,100.0
Persja	236.6	1,000.0
Rumunja	1,885.2	919.8
Galicja	1,087.3	614.0
Peru	247.6	350.0
Japonja	258.9	350.0
Anglja	300.0	300.0
Trinidad.	78.3	300.0
Egipt.	12.6	238.0
Argentyna	28.0	198.0
Niemcy	132.7	100.0
Venezuela	—	60.0
Kanada	30.4	33.0
Włochy	7.0	5.5
Inne kraje	26.0	50.0
Razem	52,660.5	75,096.4

Anglja więc w dziedzinie nafty zależy prawie całkowicie od przywozu. Sytuacja Stanów Zjednoczonych pozornie jest znakomita, i ich przewaga bezsporna. W rzeczywistości jednak tak nie jest. W rozmaitych krajach różne rodzaje paliwa odgrywają rolę zgoła odmienną. W Rosji naprzykład niektóre koleje żelazne były zasilane drzewem; drzewo i słoma były bardzo rozpowszechnionym rodzajem paliwa. Stany Zjednoczone oparte są w daleko większym stopniu na naftcie niż jakikolwiek inny kraj. Spożycie nafty na jednostkę ludności wynosi w Stanach Zjednoczonych 220 gallonów, gdy w uprzemysłowionej Anglji wynosiło w r. 1913—19 gallonów, a w r. 1919—18 gallonów na jednostkę ludności. Przy takim spożyciu nic dziwnego, że w r. 1919 Stany Zjednoczone pomimo eksportu już importowały naftę z Meksyku; przed wojną eksportowały zrestą około $\frac{1}{7}$ swej produkcji. Z postępowaniem gospodarczym spożycie Stanów Zjednoczonych będzie jeszcze wzrastało i własna produkcja okaże się zapewne niewystarczająca.

Amerykanie, a właściwie dominujący w Stanach Zjednoczonych Standard Oil, nie okazał się dostatecznie przewidujący. Nie uchwycił tempa wypadków, tak jak to uczynili Anglicy. Angielski trust z Rotszyldami i Samuelsami na czele, który przed wojną wystąpił z odsłoniętą przyłbicą jako Royal Dutch Shell, od r. 1902 pod rozmaitemi firmami nagromadzał koncesje naftowe w całym świecie i obecnie posiada koncesje w Egipcie, na Cejlonie, w Indjach, Chinach, Persji, Filipinach, Sjamie, Cieśninach, Rumunji, Nowej Zelandji, Południowej Afryce, Kaukazie, Meksyku, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Turcji, Wenezueli, i t. d.

Największe z przedsiębiorstw naftowych, Royal Dutch Shell, pisze Times, posiada całkowicie, albo zarządza przedsiębiorstwami mającymi siedzibę na wszystkich terenach naftowych świata, w tym w Stanach Zjednoczonych, Rosji, Meksyku, Indjach holenderskich, Rumunji, Egipcie, Wenezueli, Trinidad, Indjach, Cejlonie, Państwach Malajskich, Chinach, Sjamie, Filipinach i Cieśninach. Wkrótce Stany Zjednoczone będą zmuszone za miliony funtów sterlingów rocznie kupować od przedsiębiorstw angielskich naftę i będą płaciły dolarami w ilościach rosnących za produkt, bez którego nie będą się mogły obejść i którego nie będą mogły otrzymać w ilościach dostatecznych z własnych terenów. W przeciągu 10 lat Amerykanie będą zmuszeni importować 500 milionów barrels, co przy cenie nizko szacowanej po 2 dolary wyniesie miliard dolarów, z którego większa część wpadnie do kieszeni angielskiej. Teraz, z wyjątkiem Meksyku i drobnej części Ameryki Środkowej, świat cały jest solidnie zabarykadowany przeciwko atakowi Amerykanów. Mogą oni gdzieś próbować zaczepki, lecz nigdy nie mogą już podjąć ataku. Pozycja angielska jest nie do wzięcia“.

Walka dwóch prezydentów meksykańskich, Villa i Carranza, znajdowała wykładnik w walce Amerykanów i Anglików o złoża naftowe w Meksyku, i oczywiście w subsydjach.

W roku 1912 — 1913 grupa angielska Mexican Eagle otrzymała koncesje w Wenezueli, Kolumbji i Costa-Rica. W ten sposób uzyskała ona faktyczny monopol aprowidowania w naftę żeglugi na kanale Panamskim. Rząd Stanów Zjednoczonych założył veto w imię doktryny Monroe'go i koncesje powyższe zostały cofnięte. Jednak wkrótce potem inne towarzystwa angielskie lepiej zamaskowane otrzymały koncesje w tych krajach.

Ostatnia nota amerykańska do Rady Ligi Narodów z protestem przeciwko sposobowi wykonania mandatu w Mezopotamji przez Anglię jest wywołana przez sprawę nafty. W Mezopotamji Anglicy biorą za punkt wyjścia koncesję utrzymaną na kilka miesięcy przed wybuchem wojny przez przeważnie angielską Turkish Petroleum Company dla wyłącznej eksploatacji nafty w Bagdadzie i Mosulu i zamykają Mezopotamję przed Amerykanami. Niewiadomo jednak czy ta koncesja była ratyfikowana przez rząd turecki i czy wobec tego jest ważna. Jeśli bowiem nie była ratyfikowana, to znaczy że

Anglja wyzyskuje swą władzę mandatarjusza Ligi Narodów w Mezopotamji dla zamknięcia jej amerykanom.

W Anglo-Persian Oil, mającem koncesje w Persji, rząd angielski posiada większość akcji.

Głównym dostawcą Francji przed wojną był amerykański Standard Oil. W czasie wojny sprzedaż nafty została przez rząd zmonopolizowana i po wojnie wynikły tarcia pomiędzy Standard Oil i monopolem państwowym we Francji. Standard Oil nie chciał sprzedać monopolowi nafty na kredyt. Skorzystał z tego angielski Royal Dutch, który kredytów udzielił i do monopolu państwowego się przystosował. 25 listopada 1919 r. nazajutrz po zaprzestaniu zakupów od Standard Oil, angielski Royal Dutch podpisał z rządem francuskim kontrakt o dostawie nafty i otworzył kredyt na 2 mil. £. Dnia 6 stycznia 1920 r. kredyt został podniesiony do 5 mil. £ na 6°/_o, odnawialny co 6 miesięcy.

Program angielski polega na uniezależnieniu Europy od dostaw amerykańskich i uzależnieniu jej od dostaw angielskich. Cele polityki angielskiej w Persji, na Kaukazie i w Turcji, na Morzu Śródziemnym, jako drodze do transportu nafty i w innych krajach, znalazły wyraz w umowie w San - Remo z d. 24 kwietnia 1920 r.

Umowa ustala kooperację Anglji i Francji na Wschodzie, na Morzu Śródziemnym, w Rumunji, w Azji Mniejszej, w kolonjach francuskich i angielskich, przyczem rozciągnięcie tej kooperacji jest przewidziane na Rosję i Galicję. Również jest przewidziany podział udziału Niemców w przedsiębiorstwach naftowych. Ponieważ nafta w Mossulu podlegała wyłącznej eksploatacji Turkish Petroleum Comp., Anglja ustąpiła Francji w tem towarzystwie dawny udział niemców, Francja udzieliła Anglo - Persian Oil przywileje i ulgi przy przeprowadzeniu rurociągu z Persji do wybrzeża Morza Śródziemnego, znajdującego się w sferze wpływów francuskich. W krajach Europejskich wymienionych w umowie w San Remo udział francuski i angielski ma być równy. Jak wiadomo Francja ma koncesje w Galicji i Rumunji. Umowa ta została uzupełniona przez umowę angielsko-francusko-włoską.

Interesy naftowe są jednym z motywów dla których Anglja rozbija Turcję i Rosję. Naftę w Azji Mniejszej chce mieć w wyłącznym posiadaniu; stąd mandat w Mezopotamji. Z Persji chce wyeliminować Rosję. Na Kaukazie, który był dosyć poważnym dostawcą nafty dla Anglji, popiera małe państwa, aby mieć zapewnioną naftę. Ponieważ jednak w Azji Mniejszej i na Morzu Śródziemnym Anglja wobec Włoch, Francji i Grecji samodzielnie postępować nie może, ta gra naftowa ma swój wykładnik polityczny. Anglja popiera Grecję, jako antagonistę Turcji. Francja, chcąc odzyskać swe dawniejsze wpływy w Azji Mniejszej przy poparciu Turcji, i mając punkt oparcia w Syrii szachuje Anglję i kto wie, czy nie jest to najważniejszy atut w ręku rządu francuskiego, który będzie kontrolował dostawę nafty perskiej na Morze Śródziemne i ma punkt oparcia w Syrii sąsiadującej z Mezopotamją. Kaukaz ma wylot na

Morze Czarne a przez Konstantynopol na Morze Śródziemne. Zapewne i na Kaukazie polityka Anglii zaznaczy się podobnie. Zespół tych spraw tworzy śródziemnomorski węzeł polityki europejskiej.

Polityka angielska w Galicji ma zapewne te same motywy, jak i gdziekolwiek. Przytem Anglią jest bardzo wrażliwa na ucisk mniejszości narodowych w krajach zasobnych w surowce.

W zagadnieniu naftowem góruje antagonizm angielsko - amerykański. Doktryna panamerykańska zapewne znajdzie wyraz w stosunku Stanów do koncesji angielskich w Środkowej i Południowej Ameryce.

Bawełna.

Dnia 13 grudnia 1916 r. odbyło się w Manchesterze posiedzenie, na którym były reprezentowane związki fabrykantów bawełnianych i inne. Przyjęta była rezolucja następująca:

1. Sytuacja, w której znajduje się Anglija pod względem zaopatrzenia w bawełnę, jest bardzo poważna i wymaga natychmiastowej uwagi rządu.

2. Jest niezbędne dla przyszłej pomyślności kraju, jak również i kolonji aby uprawa bawełny rozwinęła się bardzo szybko w imperjum brytańskim.

3. Należy przedsięwziąć natychmiast zarządzenia dla poprawy gatunku bawełny indyjskiej i zwiększenia jej uprawy.

4. Należy utworzyć komitet rządowy dla obmyślenia najlepszych metod kontynuowania prac rozpoczętych przez Związek dla uprawy bawełny w Imperjum (British Cotton Growing Association), a do tego czasu rząd powinien okazać pomoc finansową i inną Związkowi dla jego prac.

Powyższy Związek (British Cotton Growing Ass.) był utworzony w r. 1902., i jego utworzenie świadczyło o niepokoju z powodu grożących trudności w sprawie zaopatrzenia w bawełnę. Jego członkowie wnieśli 500 tys. £, nic za to nie otrzymując. Jego celem było stwierdzenie, w jakich granicach można było rozwinąć uprawę bawełny w imperjum.

Według Census Bureau Stanów Zjednoczonych przeciętna zbiorów bawełny z trzech lat 1912/3, 1913/4, 1914/5 wynosiła przybliżenie w milionach bał po 500 funt. ang.

W Stanach Zjednoczonych	14 mil.
„ Indjach	3,6 „
„ Egipcie	1,5 „
„ Chinach	1,3 „
„ Rosji	1,0 „
„ Brazylii	0,4 „
„ innych krajach.	0,8 „

Razem . . 22,6 „

Anglja przerabiała normalnie około 4 mil. bal pięćsetfuntowych, z których 80% otrzymywała ze Stanów Zjednoczonych, 15% z Egiptu i 5% z innych krajów, jest więc zależna prawie zupełnie od Stanów Zjednoczonych. Tymczasem Stany coraz więcej bawełny konsumują i w r. 1915/6 przerobiły więcej niż połowę wyprodukowanej przez siebie bawełny.

Z tego powodu rozwój plantacji bawełny w kolonjach jest konieczny. Już i teraz bawełna jest czynnikiem decydującym w stosunkach pewnych kolonji do Anglii. W Egipcie 90% eksportu przypada na włókna i nasiona bawełniane, w Ugandzie 70%, na niektórych wyspach zachodnio indyjskich około 30% w Indjach około 10%.

Komisja rządowa dla spraw bawełny przedstawiła swój raport 22 października 1919 r., w którym proponuje utworzenie Instytutu dla badań naukowych i cały szereg innych środków. Podniesiono znaczenie Indji Zachodnich, Egiptu, Sudanu, Indji, a pozatym Mezopotamji i byłej niemieckiej Afryki Wschodniej i b. niemieckiej Afryki Południowo-Zachodniej.

O Mezopotamji raport mówi: jesteśmy zdania, że rezultaty doświadczeń przeprowadzonych przez Departament Rolniczy są bardzo obiecujące. Te doświadczenia były jednak z konieczności przeprowadzone na małą skalę. Jest więc bardzo ważne, aby badania były kontynuowane i rozszerzone aby ustalić czy uprawa bawełny może być zaprowadzona na zasadach handlowych. Jest niezbędnym dla tego celu, aby uczyniono zarządzenia, aby dostarczono nasion dla zasiewów na dużą skalę w roku 1921 i uważamy, że fundusze powinny być na to wyasygnowane odrazu.

O b. niemieckiej Afryce Wschodniej raport mówi: Jest interesujące, że Niemcy przed wojną poświęcali dużo uwagi rozwojowi plantacji bawełny w tym kraju. Warunki w tym kraju są rozmaite i wyniki różne. Wiele okręgów więcej lub mniej nadają się do uprawy bawełny i ogólne zbiory są zasobne (12 tys. bel).

O b. niemieckiej Afryce Południowo-Zachodniej raport mówi: Niemcy przed wojną zrobili wiele jako pionierzy dla wykazania, że kraj ten nadaje się do uprawy bawełny. W niektórych okręgach doświadczenia dały wyniki bardzo pomyślne i otrzymano nadzwyczajnie dobrą bawełnę (exceedingly fine cotton). Wiele zależy od irygacji. Komunikacje są dobre.

Interesy zaopatrzenia w bawełne są jednym z motywów dla których Anglja odebrała Niemcom kolonje i rozbiła Turcję dla użytku Mezopotamji.

L e n.

Utworzona 25 lutego 1918 r., przez Ministra Przemysłu Komisja dla spraw hodowli lnu w imperjum brytańskim dnia 7 maja przedstawiła swój raport.

Zbiory światowe lnu przedstawiają się przybliżenie jak następuje:

Rosja	400	tys.	ton
Anglja	12	"	"
Belgja	24	"	"
Francja	20	"	"
Niemcy i Austrja	36	"	"
inne kraje	14	"	"
	<u>506</u>	tys.	ton

Zbiory w Rosji można właściwie ocenić na 500 tys. ton, z których 250 tys. ton Rosja wywoziła. Około 80 — 100 tys. było przerabiane w fabrykach rosyjskich tak, że należy przypuszczać że około 150 tys. ton było przerabiane w domowych warsztatach w Rosji.

Spożycie lnu wynosiło:

Rosja	80	tys.	ton (w fabrykach)
Anglja	100	"	"
Belgja	130	"	"
Francja	48	"	"
Niemcy i Austrja	140	"	"
inne.	8	"	"
	<u>506</u>	tys.	ton

Ze 100 tys. ton przerabianych w Anglii, około 10 tys. ton dostarczała Irlandja, około 10 tys. ton Belgja, Francja i Holandja i około 70 — 80 tys. ton Rosja.

Rosja, a właściwie obecne państwa nadbałtyckie Litwa i Łotwa i Estonja których uznanie de jure przeforsowała Anglja na lutowej konferencji paryskiej, były głównym dostawcą włókna lnianego.

Jeszcze większa była zależność Anglii od Rosji w dziale nasienia lnianego, które hodowcy lnu w Irlandji otrzymywali całkowicie z Rosji (t. j. Łotwy, Estonji i t. d.)

To też komisja uważa, że uprawa lnu w imperjum brytańskiem powinna wzrosnąć, jakkolwiek zaznacza, że jest to sprawa dłuższego czasu.

W następnym raporcie przedstawionym 27 kwietnia 1920 komisja zastanawia się nad sprawą substytutów lnu i dochodzi do wniosku, że naogół żadne substytuty lnu nie mogą zastąpić.

W obecnym stanie rzeczy przemysł lniany angielski jest więc zależny od państw nadbałtyckich i wszelkie utrudnienia dostawy z nich lnu muszą się odbić na nim katastrofalnie.

Anglja więc musi dążyć do tego, aby kraje nadbałtyckie uformowały się politycznie i gospodarczo w taki sposób, aby dostawa lnu, jednego z najważniejszych towarów w bilansie państw nadbałtyckich była Anglji zapewniona. Len jest jednym z motywów dla których Anglja rozbija Rosję.

Anglja, spóżywca i dystrybutor surowców z powodu nafty, bawełny, lnu rozbija Turcję i Rosję, popiera państwa nadbałtyckie, państwa kaukazkie, dąży do odsunięcia Rosji od Persji, odbiera Niemcom kolonje, dąży do wytworzenia takiego systemu śródziemnomorskiego i takiego uregulowania stosunków z Francją, Włochami i Grecją, któreby zapewniło jej przewóz nafty przez i do Morza Śródziemnego, odsuwa Stany Zjednoczone, swego głównego antagonistę naftowego od złóż naftowych w całym świecie.

Rozdział IV.

Spadek wywozu z Anglii wskutek niemożności opłacenia przez kolonje i Południową Amerykę przywozu towarów angielskich wywozem surowców i żywności do Europy.

Porównanie handlu z r. 1920 z r. 1913 na podstawie wartości daje się uskuteczyć tylko po wprowadzeniu poprawek cen. Ceny od r. 1913 wzrosły znacznie, należy więc wartość obrotu z r. 1920 obliczyć według cen z r. 1913 dla każdego towaru oddzielnie*). Otrzymamy wtedy tablicę następującą:

	w milionach L		
	Wartość w r. 1913	Wartość w r. 1920	Spadek albo wzrost %
		w/g cen z r. 1913	
<i>Przywóz:</i>			
I. Środki żywności	278.9	240.8	— 13.7
II. Surowce	206.2	194.8	— 5.6
III. Wytwory przemysłowe	171.5	143.7	— 16.2
Ogółem	659.2	580.4	— 12.0
<i>Wywóz:</i>			
Środki żywności	33.9	18.7	— 44.7
Surowce	66.2	31.7	— 52.1
Wytwory przemysłowe	413.8	316.4	— 23.5
Ogółem	525.2	372.5	— 29.1
<i>Reeksport:</i>			
Środki żywności	16.2	25.1	+ 54.7
Surowce	63.7	53.0	— 16.8
Wytwory przemysłowe	29.5	20.7	— 29.3
Ogółem	109.6	98.9	— 9.7

*) Obliczenie takie zrobiło Angielskie Ministerjum Przemysłu.

w m i l j o n a c h t o n n								
P r z y w ó z				W y w ó z				
żywność	surowce	wyroby	razem	wywóz z wy- jątkiem węgla	wywóz węgla	re- eksport	razem	
1913	18.7	28.9	8.4	56.0	15.1	76.7	1.8	93.6
1919	13.9	19.3	5.5	38.7	7.5	58.5	1.6	47.6
1920	15.6	22.6	7.3	45.5	10.6	28.9	1.7	41.2

Wydatnym wskaźnikiem spadku handlu zewnętrznego Anglii jest zmniejszenie wywozu wytworów przemysłowych o 23,0%.

Rozpatrzmy poszczególne rubryki przywozu i wywozu według ilości.

I. Przywóz surowców.

1) Przywóz rud żelaznych.

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>a) Manganowe.</i>			
z Hiszpaniji . . .	188.2	76.1	34.7
z innych	23.4	51.7	46.0
razem . . .	211.6	127.8	80.7
<i>b) inne żelazne z wy- jątkiem chromowych.</i>			
ze Szwecji . . .	366.7	207.4	456.1
Norwegji . . .	487.8	96.6	155.1
Hiszpanji . . .	4525.8	3448.6	4103.8
Algieru . . .	759.5	700.7	864.3
Grecji . . .	203.6	22.9	39.4
Tunisu . . .	279.1	293.1	314.4
innych . . .	608.1	303.4	487.0
razem . . .	7230.6	5072.9	6420.2
<i>c) szmelc żelazny.</i>	129.2	112.3	435.7
<i>d) rud nieżelaznych.</i>			
miedzianych . . .	133.4	30.9	31.2
pirytów	781.7	344.4	630.6
manganowych . . .	601.2	264.8	452.6

Produkcja surowca żelaznego w Angli wynosiła:

	W mil. ton		
	z rud angielskich	z rud zagranicznych	razem
1911	5.0	4.5	9.5
1912	4.5	4.5	8.8
1913	5.1	5.1	10.2
1919	—	—	7.5
1920	—	—	8.1

Średnia za trzechlecie 1911.12.13 wynosiła 9.5 mil. ton., zmniejszenie więc wytwórczości w r. 1920 w stosunku do przedwojennego trzechlecia wynosi 15%. Ponieważ przywóz rud w r. 1920 w porównaniu z 1913 zmniejszył się o 11%, to niedobór rud wogóle zmniejszył się o 5%, nie brak rud był więc przyczyną spadku produkcji.

2) *Przywóz bawełny.*

	w tys. centali po 100 funt. ang.		
	1913	1919	1920
Z Egiptu	4026.7	4169.4	2816.8
„ Stanów Zjedn.	15847.7	13707.4	13903.3
„ Brazylii	618.0	51.3	231.7
„ Innych	531.4	777.6	951.2
„ ang. kolonji	719.1	877.2	1072.6
Razem	21743.0	19582.9	18975.6

Przywóz bawełny w r. 1920 był prawie o 13% mniejszy niż w r.1913.

3) *Przywóz wełny surowej.*

	W tys. centali po 100 funt. ang.		
	1913	1919	1920
<i>w tym</i>	8005.8	10429.0	8741.4
z Argentyny	554.6	221.2	435.7
„ Bryt. Połud. Afryki . .	1332.2	805.9	576.5
„ Bryt. Indji Wschod. . .	549.5	630.2	419.2
„ Australji	2650.8	5875.6	5088.5
„ N. Zelandji	1811.8	2542.0	1550.0

Przywóz wełny w roku 1919 i 1920 był większy niż w 1913 r., rząd angielski w czasie wojny zmonopolizował zakup wełny w Australji i Nowej Zelandji i posiadał w końcu roku 1920 zapasu około 2½ mil. bel., z których zbytem ma trudności. Jak widać z tabelki powyższej przywóz wełny z Australji prawie się podwoił, a zubożała Europa wełny nie jest w stanie kupić. Dlatego to rząd angielski dał Polsce wełnę na kredyt z zapasów rządowych za milion funtów sterlingów.

4) *Przywóz lnu.*

	W tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>Len.</i>			
Z Rosji	68.2	3.9	11.6
„ Holandji	1.4	2.9	1.8
„ Belgji	14.2	0.4	2.6
„ innych	0.5	2.9	2.4
Razem	84.3	10.0	18.4
<i>Zgrzebie lniane.</i>			
Z Rosji	13.4	—	0.2
„ Belgji	3.8	0.2	0.3
„ innych	0.9	0.9	1.9
Razem	18.2	1.1	2.4

Kraje nadbałtyckie figurujące jeszcze pod nazwą Rosji zredukowały dostawę lnu. Dlatego Anglja jest tak zainteresowana w restytucji krajów nadbałtyckich. Zmniejszenie wytwórczości przemysłu lnianego jest kilkakrotne w porównaniu z r. 1913 jakkolwiek rok 1920 wykazuje prawie dwukrotny wzrost w porównaniu z r. 1919.

5) *Przywóz konopi.*

	W tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>Konopie.</i>			
Z Rosji	12.8	—	—
„ Niemiec	4.2	—	—
„ Włoch	9.1	11.2	28.0
„ Filipin	64.6	44.4	63.3
„ Bryt. Wsch. Indji	17.4	32.7	15.5
„ N. Zelandji	21.8	10.8	4.7
„ innych	7.8	16.9	28.8
Razem	137.7	116.2	140.4
<i>Zgrzebie konopne:</i>			
Z Rosji	2.2	—	—
„ N. Zelandji	4.9	1.3	0.3
„ innych	1.5	3.5	3.6
Razem	8.6	4.8	3.9

Zmniejszenia przywozu niema, przeciwnie, niewielki wzrost w r. 1920 w porównaniu z r. 1913, a bardzo znaczny w porównaniu z roku 1919.

Z powyżej przytoczonych liczb widać, że w dziale przemysłu lnianego brak surowca był poważny; w dziale przemysłu żelaznego spadek wytwórczości jest większy niż spadek dowozu rud; spadek dowozu bawełny też nie jest skutkiem jej braku w krajach ją dostarczających. Należy jeszcze zaznaczyć, że spadek dowozu drzewa objaśnia się w znacznym stopniu wyeliminowaniem ziem dawnej Rosji, która była bardzo poważnym jego dostawcą.

II. *Przywóz wytworów przemysłowych.*

Nastąpił powszechny spadek przywozu wytworów przemysłowych, których głównym dostawcą była Europa; przytaczamy tylko dane następujące:

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
Żelazo, stal i wyroby z nich	2230.9	509.3	1108.5
Maszyny	103.6	87.0	89.5

W dziale wytworów nastąpił wzrost przywozu nafty i jej pochodnych co stoi w związku z wzrostem zastosowalności nafty jako paliwa w szczególności do automobili.

	w mil. galonów		
	1913	1919	1920
<i>Nafta i jej pochodne:</i>			
nafta (lamp oil)	157.1	153.4	161.0
lekke benzyny do motorów (motor spirit)	100.9	198.8	207.7
inne lekke benzyny (spirit other than motor spirit)	—	0.5	—
smary (lubricating oil)	68.0	65.8	105.9
lekka benzyna gazowa (gas oil)	66.0	30.0	53.6
mazut (fuel oil)	95.1	265.4	347.8
inne	0.02	—	0.07
razem . .	487.0	713.9	876.0

Wzrósł również przywóz motorowych wozów, motocykli i t. p.

		w milj. galonów		
		1915	1919	1920
z popędem mechanicznym	automobile	6820	4365	33343
	chassis dla automobil. } szt.	7958	2240	12106
	motocykle	1728	1485	4305
	traktory . . . . . ton	77	55	5056
z popędem niemechan.	welocypedy . . . . . }	422	345	2627
	i inne . . . . . }	23067	2920	10539
	statki i yachty } sztuk . . .	286	105	688
	tonnaż . . .	2552	879	2017

Świadczy to o wzroście ruchu automobilowego i t. p. Wypiecjalizowały się tutaj Stany Zjednoczone, w lepszych gatunkach, luksusowych — Francja i Włochy.

III. Przywóz żywności, napoi i tytoni.

	1913	1919	1920
Przywóz zbóż i mąki	220.7 mil. ewts	141.5 mil. ewts	183.8 mil. ewts
mięsa	23.3 " "	25.5 " "	24.6 " "
masła	4.1 " "	1.6 " "	1.7 " "
sera	2.3 " "	2.1 " "	2.8 " "
jajka w skorupie	21.6 mil. pak	5.6 mil. pak	7.1 mil. pak
	po 120 szt.	po 120 szt.	po 120 szt.
ryby w pudełk.	1.0 mil. ewts	1.4 mil. ewts	1.1 mil. ewst
kakao przywiez.	0.7 " "	2.2 " "	2.1 " "
spożyto	0.5 " "	1.3 " "	1.0 " "
kawa przywiez.	0.8 " "	1.1 " "	0.7 " "
spożyto	0.3 " "	0.3 " "	0.3 " "
herbata: przywiez.	365.0 mil. f. ang.	494.3 mil. f. ang.	431.7 mil. f. ang.
spożyto	305.7 " " "	388.5 " " "	392.8 " " "
wino w but. przywiez.	12.3 mil. gallon.	25.3 mil. gallon.	18.2 mil. gallon.
w beczkach spożyto	11.4 " " "	19.2 " " "	15.2 " " "
tyton: przywieziono	165.9 m. f. ang.	356.8 m. f. ang.	227.8 m. f. ang.
spożyto	96.0 " " "	145.4 " " "	139.1 " " "

Nie będziemy się rozwodzić nad spadkiem przywozu zbóż i mąki, który zapewne jest w związku z eliminacją Rosji i polityką rozwoju rolnictwa w Anglii.

Bardzo ciekawy temat o rozwoju rolnictwa angielskiego. jego perspektywach i tendencjach musimy pomiąć.

Spadek przywozu masła z Danii, Szwecji jest skutkiem braku paszy.

Wzrost przywozu kakao, kawy, herbaty, wina i tytoniu wskazuje na przyrost spożycia, który cechuje Anglii w r. 1919 i 1920 w przededniu kryzysu gospodarczego.

Wreszcie przytoczymy dane o przywozie cukru. Jak wiadomo Anglja jako odbiorca cukru miała znaczenie dominujące.

a) *Przywóz cukru rafinowanego i lodowatego.*

	w tysiącach cwts.		
	1913	1919	1920
z Rosji	58.8	14.1	—
„ Niemiec	9309.1	5.0	2.5
„ Holandji	3571.8	412.9	21.3
„ Belgji	995.3	110.6	42.5
„ Francji	531.4	0.7	0.5
„ Austrii	3961.3	19.8	2.5
„ Węgier			
„ innych	10.2	—	2.0
razem z Europy . .	18437.4	563.2	71.4
z Jawy	—	2341.2	100.3
„ St. Zjedn.	7.7	4441.7	2008.8
„ Argentyny	—	0.2	1.0
„ Mauritius	5.5	469.0	—
„ innych	0.4	1427.3	155.8
z nieeuropejsk. kraj. . .	13.5	8679.4	2266.1
Ogółem przywóz . .	18450.9	9242.7	2337.6
Z tego spożyto . .	17986.5	7853.7	2788.3

b) *Przywóz cukru nierafinowanego.*

	w mil. cwts.		
	1913	1919	1920
z Rosji	—	—	—
Niemiec.	9440.5	—	263.4
Holandji.	224.1	—	—
Belgji.	49.3	14.8	—
Francji	0.4	0.2	—
Austro-Węgier	3217.2	—	—
innych	723.1	7.7	44.7
Europy	13654.6	22.7	308.1
Jawy	2.0	3456.8	6677.8
Filipin	—	93.4	—
Kuby.	4484.5	11745.0	10132.2
Holand. Gyany	92.1	29.1	1.1
Haiti i San Domingo	188.2	—	0.3
Meksyko	82.7	—	—
Peru	549.7	1551.5	950.2
Brazyliji	102.6	139.4	243.1
Mauritins	401.5	3073.6	2857.9
Indje bryt.	77.0	94.4	335.0
Wyspy indyjskie, Syana i Honduras brytańskie	954.9	2266.1	2480.2
kraje pozaeuropejskie.	344.5	374.3	988.4
poza Europy	7279.7	22823.7	24666.2
Ogółem przywóz	20934.3	22846.4	24974.3
z tego spożyto: cukru nie- rafinowanego	2338.8	6067.1	3627.7
cukru przerafinowanego pod dozorem cłowym w Anglii	14313.2	16715.1	15702.8
d) <i>Cukier raf., lod. i nierafino- wany razem.</i>			
Przywóz	39585.2	32089.1	27311.9
Spożyto	34638.6	30635.9	22118.8

Spożycie cukru zmniejszyło się w Anglii w r. 1920 o jedną trzecią. Odpadły Rosja, Niemcy i Austro - Węgry jako dostawcy cukru. Wzrósł przywóz cukru z Kuby, z kolonii brytańskich i z Jawy, wreszcie wystąpiły jako dostawca cukru rafinowanego Stany

Zjednoczone, dotychczas wyłącznie importer cukru, (import cukru do Stanów był przed wojną większy niż jego wytwórczość; w czasie kryzysu europejskiego Stany Zjednoczone pobudowały rafinerie cukru).

Z tabelki tej widać, że jeden z towarów jakim Niemcy i Austro-Węgry opłacały przywóz angielski do nich, odpadł znacznie.

Cukier europejski kiedy ponownie wystąpi na rynek angielski spotka konkurencję cukru kolonialnego i amerykańskiego. Przywóz cukru do Anglii zmniejszył się o 12 mil. ton, przyczem przywóz cukru z Rosji, Niemiec i Austro-Węgier spadł o 256 mil. ton, a przywóz cukru z kolonji i Ameryki zwiększył się o 13.6 mil. ton.

Cukier kolonialny korzysta z preferencji celnej.

IV. *Wywóz surowców.* Uwzględnimy tylko jedną, najważniejszą pozycję—węgiel.

	w mil. ton		
	1913	1919	1920
<i>Wywóz węgla:</i>			
do Rosji	6.0	0.2	0.09
Szwecji	4.6	1.6	1.4
Norwegji	2.3	1.3	0.8
Danji	3.0	1.7	1.0
Niemiec	8.9	—	0.01
Holandji	2.0	0.4	0.2
Belgji	2.0	0.1	0.7
Francji	12.8	16.2	11.7
Portugalji	1.2	0.5	0.3
Wysp Azorskich	0.1	0.1	0.1
Hiszpanji	2.5	0.8	0.3
Wysp kanaryjskich	1.1	0.3	0.4
Włoch	9.6	4.6	2.9
Austro-Węgier	1.0	0.1	0.1
Grecji	0.7	0.1	0.1
Algieru	1.3	0.5	0.5
Francusk. Zachod. Afryki	0.1	0.3	0.1
Portugalskiej Zachodniej Afryki	0.2	0.3	0.3
Chili	0.6	—	—
Brazyliji	1.9	0.2	0.1
Urugwaju	0.7	0.2	0.1
Argentyny	3.7	0.6	0.3

		w mil. ton		
		1913	1919	1920
	Wysp kanałowych	0.2	0.1	0.1
	Gibraltaru	0.3	1.5	1.1
	Malty	0.7	0.7	0.4
	Egiptu	3.1	1.7	1.0
	Sudanu	—	—	—
	Adenu	0.2	—	—
	Indji ang.	0.2	—	—
	Ceylonu	0.2	—	—
	Innych	1.8	0.8	0.6
razem	{ antracytu	3.0	1.6	1.6
	{ parowego	53.6	23.7	20.1
	{ gazowego	11.3	3.3	2.2
	{ domowego	1.8	0.1	0.07
	{ innych	3.5	1.5	0.9
	Razem	73.4	35.2	24.9

Widzimy więc, że wywóz węgla, którego wartość wynosiła w roku 1913 z górą 50 mil. funtów sterlingów, czyli jedną ósmą wywozu angielskiego, wynosi w roku 1920 pod względem ilości tylko jedną trzecią w stosunku do roku 1913.

Wytwórczość węgla wynosiła:

w roku	1911	271.9 mil. ton
„	1912	260.4 „ „
„	1913	287.4 „ „
„	1919	229.7 „ „
„	1920	229.3 „ „

Wywóz węgla wynosił:

w roku	1911	64.6
„	1912	64.4
„	1913	73.4
„	1919	35.2
„	1920	24.9

Zmniejszenie produkcji odbiło się tylko na wywozie, nie na spożyciu, które wynosiło w r. 1913—193.0 mil. ton, w r. 1920—189.9 mil. ton. Jeżeli więc ujmiemy sprawę węgla ze stanowiska przemysłu angielskiego to nie jego brak był przyczyną przesilenia.

Spadek wywozu węgla postępował dalej

w grudniu roku 1913	— 6.2 mil. ton
w grudniu roku 1919	— 2.93 „
w styczniu roku 1920	— 3.6 „
w lutym roku 1920	— 2.6 „
w grudniu roku 1920	— 2.30 „
w styczniu roku 1921	— 1.7 „
w lutym roku 1921	— 1.7 „

W związku z tym ma miejsce i spadek wytwórczości węgla, niektóre kopalnie zaprzestają nawet wydobywania węgla.

Produkcja węgla wynosiła w 1 kwartale 1920 r. — 62.1 m. t.

2	„	— 58.2
3	„	— 59.3
4	„	— 49.8

a w tygodniu kończącym się 13 listopada 1920 r. — 4.8 mil. ton

20	„	— 5.2
27	„	— 5.2
4 grudnia		— 5.2
11	„	— 5.2
18	„	— 5.3
25	„	— 4.5
1 stycznia 1921 r.		— 3.3
8	„	— 4.3
15	„	— 4.9
22	„	— 4.7
29	„	— 4.6
5 lutego		— 4.2

Węgiel angielski w końcu roku 1920 i początku r. 1921 traci w części rynek francuski i włoski, brazylijski i amerykański. Do Francji przychodzi węgiel amerykański, obok niemieckiego otrzymywanego z racji odszkodowań. Nawet do Londynu zajeżdża okręt z węglem amerykańskim.

Rząd angielski kontrolował wytwórczość węgla, ustanawiał ceny wewnętrzne i zewnętrzne, ustanawiał płace robotnicze i... skalkulował fałszywie. W marcu kontrola rządu po tem niepowodzeniu ustaje.

V. *Wywóz wytworów przemysłowych.*

Uwzględnimy wytwory bawełniane, wełniane, żelazne.

1) *Przędza bawełniana wszelaka.*

	w mil. funtów ang.		
	1913	1919	1920
<i>Wywóz przędzy bawełnian. wszelak:</i>			
do Rosji	2.4	0.5	0.6
„ Szwecji	1.6	4.2	4.2
„ Norwegji	2.5	4.1	2.3
„ Danji	0.9	6.5	2.3
„ Niemiec	51.9	3.0	5.8
„ Holandji	39.2	40.8	38.4
„ Belgji	4.7	9.1	8.7
„ Francji	5.0	49.9	15.0
„ Szwajcarji	9.5	8.9	3.3
„ Austro-Węgier	2.7	0.2	0.6
„ Bułgarji	2.7	0.5	1.1
„ Rumunji	7.1	4.2	3.7
do Europy	130.2	131.9	86.0
„ Turcji	9.8	5.4	5.7
„ Holand. Indji Wsch.	0.8	0.3	0.6
„ Chin	2.1	0.3	2.7
„ Stanów Zjednoczonych	5.4	3.9	9.9
„ Argentyny	1.9	0.5	1.0
„ Egiptu	2.1	1.3	2.4
„ Indji ang.	37.4	9.3	22.8
„ Cieśnin (Straits Sett)	1.5	0.5	1.4
„ Kanady	3.6	0.7	2.4
inne kraje	15.1	8.4	12.6
Razem	210.0	162.6	147.5

Wartość wywozu w r. 1913 wyniosła około 15 mil. £ przy ogólnym wywozie wytworów angielskich około 525 £. Spadek wywozu tłumaczy się zmniejszeniem wywozu do Niemiec i Indji.

2) *Wywóz wyrobów bawełnianych.*

	mil. jardów		
	1913	1919	1920
<i>Wyroby bawełniane.</i>			
Do Danji	16.4	118.8	44.1
Niemiec	76.4	52.3	13.8
Holandji	84.3.	58.5	34.2
Belgji	31.2	121.0	50.4
Francji	12.8	116.6	46.7
Szwajcarji	80.0	90.2	42.2
Portugalji	29.4	10.3	22.0
Włoch	10.2	20.4	38.1
Grecji	31.9	46.6	44.8
Rumunji	21.5	45.3	28.9
Do Europy	594.1	679.8	365.2
Do Turcji	560.7	332.7	263.8
Maroko	60.4	56.6	43.4
zagr. Zach. Afryki	92.1	53.6	43.2
zagr. Wsch. Afryki	27.0	7.9	6.9
Persji	40.6	15.9	9.7
Holand. Indji Wschod.	304.9	123.9	209.2
Filipin	16.9	1.9	4.6
Siamu	42.2	16.1	28.5
Chin	716.5	304.4	452.7
Japonji	50.2	10.7	26.2
Stan. Zjednocz.	44.4	40.8	102.1
Kuby	55.5	17.5	34.7
Haiti	5.4	1.5	2.4
San Domingo	5.6	0.3	2.9
Meksyko	22.9	5.8	10.3
Ameryki Środkowej	46.1	12.3	17.0
Kolumbji i Panamy	79.8	30.1	57.2
Wenecueli	34.7	31.7	34.8
Peru	28.8	7.7	15.0
Czili	61.8	21.1	31.4
Brazylji	96.5	32.2	40.6
Urugwaju	38.1	16.1	18.9

	mil. w yardach		
	1913	1919	1920
Argentyny	199.1	107.7	161.8
Egiptu	266.6	183.2	294.1
Ang. Afryki Zachodn.	144.6	114.9	135.4
„ Afryki Połudn.	72.0	32.6	44.2
„ Afryki Wschodn.	14.6	7.9	7.5
„ Sudanu	—	2.0	3.0
„ Indyi	5057.3	767.8	1374.0
Cieśnin (Straits Sett)	131.8	50.9	100.7
Ceylonu	37.8	10.2	22.6
Australji	167.9	75.2	138.5
N. Zelandji	42.8	21.9	38.4
Kanady	110.5	21.9	57.6
Ang. wyspy zachod. indyjsk.	41.1	9.2	19.9
Innych krajów	163.7	297.2	218.1
Razem	7075.2	3523.7	4436.6

Jest to najważniejsza pozycja w wywozie angielskim. Wartość jej wynosiła w r. 1913 blisko 100 milj. £ przy wartości całego wywozu około 525 milj. £.

Spadek wywozu do Europy w r. 1920 w porównaniu z r. 1913 jest nieznaczny. W roku 1919 nastąpiło zwiększenie wywozu do Europy w porównaniu z r. 1913 prawie dwukrotne. Europa zakupiła średnio w 1919 i 1920 więcej niż w r. 1913.

Zmniejszenie wywozu w porównaniu z r. 1913 wynosiło:

	w milion. yardów	
	1919	1920
ogółem	3551	2638
w tym		
do Indji	2290	1683
Chin	392	263
Ameryki Śr. i Półn.	390	247

Zmniejszona zdolność odbiorcza powyżej przytoczonych krajów jest przyczyną kryzysu przemysłu bawełnianego w Anglii.

Zdolność odbiorcza ich zmniejszyła się wskutek eliminacji Europy, rewolucji w Chinach, konkurencji Japonii i Stanów Zjednoczonych, które w czasie wojny poczyniły pewne postępy na tych rynkach, kryzysu waluty srebrnej w Indjach i Chinach, bojkotu towarów angielskich w Indjach i uprzemysłowienia Indyi (ostatnio Indje ustanowiły wysokie cła od wyrobów bawełnianych)

3) *Wywóz topsów wełnianych.*

	w tys. centali stofuntowych		
	1913	1919	1920
<i>Topsy wełniane</i>			
do Szwecji	53.3	18.5	10.2
Niemiec	162.3	7.9	94.8
Japoni	51.5	0.1	0.9
innych	169.2	122.2	131.8
Razem	436.3	148.7	237.8

4) *Wywóz przędzy wełnianej kamgarnowej.*

	w milionach funtów		
	1913	1919	1920
<i>Przędza kamgarnowa</i>			
do Rosji	1.6	0.3	0.4
„ Szwecji	1.2	1.8	2.8
„ Norwegji	1.5	1.7	1.5
„ Danji	2.0	3.1	3.0
„ Niemiec	29.5	0.3	3.8
„ Holandji	1.5	1.3	1.7
„ Belgji	1.4	2.0	1.1
„ Francji	1.4	8.4	1.8
„ Stan. Zjednocz.	0.1	0.2	1.5
„ innych krajów	9.7	4.9	7.1
Razem	49.9	24.6	24.6

Wywóz zmniejszył się wskutek spadku wywozu do Niemiec.

	w mil. funtów		
	1913	1919	1920
5) <i>Przędza wełniana.</i>	4.8	4.0	6.4
6) <i>Przędza mohair'owa, alpagowa.</i>			
do Rosji	1.3	—	—
Niemiec	12.9	0.1	1.5
Belgji	0.6	0.2	0.3
Francji	1.0	0.5	0.7
innych.	1.4	0.7	1.7
Razem	17.2	1.5	4.3

Wywóz przędzy alpagowej i moahir'owej zmniejszył się wskutek spadku wywozu do Niemiec.

7) *Wywóz tkanin wełnianych.*

	w mil. jardów		
	1913	1919	1920
do Europy	24.2	96.5	84.5
Kolonji ang.	41.1	10.2	42.8
Ameryki Pół. i Srodk.	14.5	3.6	12.5
Turcji	2.1	4.1	6.0
Chin	6.6	2.6	7.6
Japonji	7.7	1.8	9.5
Stan. Zjednocz.	2.2	2.2	7.5
innych.	7.5	10.0	16.9
Razem.	105.9	131.1	187.3

Wzrost wywozu tłumaczy się prawie monopolistycznym stanowiskiem Anglii wskutek zakupu wełny australijskiej i nowozelandzkiej. Jak już wspomnieliśmy poprzednio, rząd angielski nie może się pozbyć zapasów wełny bez straty.

8). *Wywóz tkanin wełnianych kamgarnowych.*

	w mil. jardów		
	1913	1919	1920
do Europy	7.4	11.8	16.4
„ Kolonji ang.	24.6	8.3	32.1
„ Ameryki Półn. i Środk.	7.9	4.6	7.6
„ Turcji	1.5	1.6	2.9
„ Chin	4.9	0.9	3.0
„ Japonji	3.2	0.8	3.4
„ Stan. Zjednocz.	9.2	1.6	6.7
„ innych	3.8	3.6	5.3
Razem	62.5	33.2	77.4

Tłumaczy się podobnie jak przy tkaninach wełnianych.

9). *Wywóz żelaza, stali i wyrobów z nich.*

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>a) Surowiec żelazny.</i>			
do Szwecji	95.0	12.6	19.3
„ Holandji	69.7	15.2	31.2
„ Niemiec	130.0	1.9	24.5
„ Belgji	88.9	77.7	181.2
„ Francji	157.5	59.3	59.3
„ Włoch.	109.6	63.9	80.6
„ Japonji	97.1	24.7	26.6
„ Stanów Zjednocz.	124.8	43.8	72.6
„ Wsch. Indji ang.	15.0	8.6	14.2
„ Australji	36.1	1.6	1.1
„ Kanady	35.6	1.8	3.7
„ innych krajów	164.9	45.8	65.1
razem { kuty i lany	700.9	164.2	267.5
{ kwaśny	242.1	93.9	185.8
{ zasadowy	2.3	0.2	8.9
{ stopy ferromangan i lu- strzany	178.9	98.6	177.4
Razem	1124.2	357.0	579.4

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>b) Żelazo</i> przeważnie do kolonji Chin, Japonji i Północnej Ameryki	141.4	36.6	59.0
<i>c) Stal</i> Głównie do Japonji, Indji, Australji	251.0	249.6	363.9
<i>d) Belki, słupy stalowe</i> Głównie do Indji, Egiptu	45.7	47.7	56.5
<i>e) Blachy grubsze niż 1/8 cala.</i> Głównie do Japonji, Indji i Australji	133.9	238.6	198.8
<i>f) Blachy cieńsze niż 1/8 cala.</i> Głównie do Indji, Japonji, Australji Kanady	68.1	133.3	138.1
<i>g) Czarne blachy (kanadyjskie).</i> do Rosji	16.5	0.1	—
„ Niemiec	13.8	—	0.4
„ Belgji	3.6	1.4	3.7
„ Stanów Zjednoczonych	0.3	—	—
„ innych	37.6	31.0	32.1
Razem . .	71.8	32.5	36.3
<i>h) Blachy pokryte, galwanizowane, płaskie i marszczone . . . . .</i>	762.1	185.9	410.9
• w tym:			
do Holend. Indji Wsch.	27.5	2.5	18.2
„ Japonji	35.6	5.5	29.5
„ Chili	15.7	1.3	8.1
„ Argentyny	75.1	19.9	50.2
„ ang. Połudn. Afryki	40.2	15.0	34.5
„ Indji	237.7	41.5	72.5
„ Australji	104.5	42.3	59.7
„ N. Zelandji	22.9	10.8	23.0

	w tys. ton.		
	1913	1919	1920
<i>i) Blachy cynowane do pudelek i rezerwoarów:</i>			
do Rosji	9.9	1.3	1.5
„ Norwegji	25.2	20.2	12.8
„ Niemiec	34.7	0.3	1.9
„ Holandji	43.0	16.0	21.6
„ Belgji	13.4	8.8	17.0
„ Francji	21.3	34.4	60.5
„ Portugalji	14.9	17.4	18.6
„ Włoch	20.4	6.0	16.1
„ Rumunji	10.9	2.6	1.0
„ Chin	21.7	7.5	17.1
„ Japonji	28.2	13.2	10.0
„ Stanów Zjednoczonych	21.5	0.2	0.6
„ Argentyny	19.3	5.7	1.1
„ ang. Indji Wschod.	68.8	33.8	51.6
„ Australji	29.0	36.0	47.3
„ Kanady	9.9	0.5	1.0
„ innych	102.3	85.4	73.3
Razem . .	494.5	289.5	353.0
<i>j) Rury lane przeważnie do Argentyny, Poł. Afryki, Indji . . . . .</i>	235.0	53.8	100.4
<i>k) Rury kute:</i>			
Przeważnie do Australji, Indji, Argentyny, Poł. Afryki.	164.4	94.2	126.2
<i>l) Szyny kolejowe:</i>			
Do Argentyny, Indji, Poł. Afryki, Australji	500.1	125.2	131.1
<i>m) Materjal kolejowy inny:</i>			
Do Argentyny, Indji, Poł. Afryki, Australji.	75.6	27.1	48.6
<i>n) Pokłady i spoidła: . . . . .</i>	118.8	21.6	60.7

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>o) Bandaże i osie . . . . .</i>	30.0	23.9	30.3
<i>p) Kola i osie . . . . .</i>	42.9	19.9	37.9
Razem mat. kolejowych	773.8	218.1	312.0
<i>r) Drut:</i>			
w tym do Brazylii, Argentyny, Poł. Afryki, Australji, N. Zelandji, Kanady i Stanów Zjednoczonych	60.5	27.5	67.4
<i>s) Wyroby z drutu:</i>			
do Australji, Kanady, Poł. Afryki, Indji Wschodnich i t. p.	55.7	31.3	51.9
<i>t) Gwoździe, ćwieki, nity:</i>			
do Australji, Indji, Półn. Afryki i t. p.	23.0	16.3	21.1
<i>u) Śruby:</i>			
do Pół. Afryki, Indji, Australji i t. p.	7.5	4.5	6.5
<i>w) Mutry, zasuwki:</i>			
do Pół. Afryki, Indji, Australji i t. p.	24.6	12.7	23.6
<i>x) Wyroby z żelaza lanego:</i>			
do Argentyny, Pół. Afryki, Indji, Australji, N. Zelandji i t. p.	81.4	23.0	26.5
<i>y) Kotwice, Haki, Kabla, Łańcuchy . . . . .</i>	34.5	27.4	31.0
<i>z) Łózka:</i>			
do Egiptu, Australji, Poł. Afryki i t. p.	20.8	6.0	14.7
<i>ż) Wyroby dęte . . . . .</i>	37.2	9.0	23.2
<i>ź) Inne wyroby z żelaza i stali do Poł. Afryki, Indji, Australji, N. Zelandji itp.</i>	220.8	73.0	119.5
OGÓLEM żelaza, stali i wyrobów z nich	4969.2	2232.8	3253.2

	w tysiącach ton		
	1913	1919	1920
<i>10) MASZYNY.</i>			
<i>a) Maszyny rolnicze:</i>			
na kontynent europejski	47 8	7.4	4.0
do Południowej Afryki	9.7	1.1	0.7
„ ang. Połudn. Afryki	2.9	0.7	2.5
„ ang. Indji Wschod.	2.8	0.5	1.3
„ Australji	2.4	0.2	0.2
„ N. Zelandji	0.8	0.2	0.2
„ innych krajów	6.9	1.7	1.8
	73.5	11.8	10.7
<i>b) Kotły . . . . .</i>	68 5	30.3	40.7
<i>c) Maszyny elektryczne . . . . .</i>	26.9	11.7	11.9
<i>d) Narzędzia maszynowe . . . . .</i>	16.5	16.1	24.2
<i>e) Maszyny pędne . . . . .</i>	94.6	34.4	30.4
w tym:			
do Rosji	5.8	0.6	—
„ Niemiec	1.9	—	—
„ Belgji	2.0	0.7	0.2
„ Francji	7.2	7.8	1.7
„ Hiszpanji	3.6	3.3	3.6
„ innych krajów europ.	11.5	3.5	2.8
„ Stanów Zjednoczonych	0.2	0.3	—
„ Południowej Ameryki	11.0	1.4	1.9
„ ang. Połud. Afryki	3.6	1.0	0.7
„ ang. Indji	12.3	5.2	7.9
„ Cieśnin (Straits)	2.3	1.5	1.0
„ Ceylonu	1.4	0.6	0.6
„ Australji	8.0	1.4	1.4
„ innych	23.8	7.0	8.6
<i>f) Maszyny do szycia całkowite . . . . .</i>	2.5	0.5	2.5
<i>g) Maszyn do szycia części . . . . .</i>	30.7	15.8	20.8

	w tys. ton		
	1913	1919	1920
<i>h) Maszyny włókiennicze:</i>			
do Rosji	15.3	0.3	0.2
„ Niemiec	13.9	—	—
„ Holandji	12.2	1.3	1.4
„ Francji	12.6	13.9	17.0
„ innych kraj. europ.	22.7	6.2	8.9
„ Chin	3.4	2.3	2.6
„ Japonji	19.7	11.5	8.0
„ Stanów Zjednoczonych	3.4	1.9	1.7
„ Południowej Ameryki	12.9	3.1	2.2
„ ang. Indji Wschod.	50.4	21.5	17.9
„ Australji	1.4	1.9	0.6
„ innych krajów	9.6	1.9	2.5
	178.1	65.9	63.3
<i>i) Inne maszyny . . . . .</i>	198.0	96.2	84.9
<i>k) Części maszyn (pozycja ta mieściła się w statystyce z przed r. 1920 w innych maszynach i innych punktach) . . . . .</i>	—	—	172.4
Razem maszyn	689.4	282.9	462.0

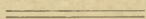
Tablice te wykazują, że spadek wywozu w znacznym stopniu wywołany jest przez kolonie i Południową Amerykę. Tylko w przypadku czarnych blach i maszyn rolniczych zmniejszona siła kupna Europy była najważniejszą przyczyną spadku wywozu.

Tariff Commision uczyniła następujące zestawienie:

	Wywóz w tys. ton		
	1913	1920	Spadek
<i>Surowiec żelazny:</i>			
do 8 głównych krajów zagr.	872.6	495.3	42.6%
do 2 „ kolonji	71.4	4.8	92.9%
ogólny wywóz	1124.2	579.5	48.5%
<i>Szyny:</i>			
do 2 głównych krajów neutralnych . .	74.2	24.2	67.6%
do 6 „ kolonji	366.3	33.4	90.7%
razem	500.1	131.1	75.0%
<i>Blachy pokryte, galwanizowane płaskie i marszczone:</i>			
do 4 głównych krajów neutralnych . .	153.9	105.9	30.7%
do 6 „ kolonji	448.9	204.5	54.5%
razem	762.1	410.9	46.1%

Kryzys w handlu zewnętrznym Anglii polega na zmniejszonym wywozie i przywozie, czyli na osłabieniu tempa życia gospodarczego. Najpoważniejszą przyczyną jest eliminacja Europy, dlatego, że kolonie nie mogą opłacić wywozem surowców i żywności do Europy przywozu towarów angielskich. Dlatego Anglja chce rekonstruować Europę.

Ogromne wahania w handlu zewnętrznym w roku 1919 i 1920 wskazują na zaburzenia w stosunkach wymiennych świata.

Rozdział V.

Ofensywa handlowa Stanów Zjednoczonych i Japonji na rynkach kolonji angielskich i Południowej Ameryki.

Będziemy się opierać tylko na raportach angielskich, pomiędzy którymi zachodzą drobne różnice w ocenie przyszłych konjunktur. Z tych raportów okazuje się, że Stany Zjednoczone i Japonja biorą stosunkowo większy udział w handlu zewnętrznym poniżej opisanych krajów niż przed wojną. Dane odnoszą się do r. 1919, w r. 1920 udział Anglji, w porównaniu z r. 1919 naogół się zwiększył i w niektórych krajach Anglja odzyskała swoją dawną pozycję.

I n d j e.

	Przywóz do Indji w % ogólnego przywozu		Wywóz z Indji w % ogólnego wywozu	
	1913/14	1919	1913/14	1919
Anglja	52.1	40.3	23.0	35.8
Japonja	2.1	9.6	9.1	3.5
Stany Zjednocz. . .	2.0	27.4	8.7	4.0

Znacznie zwiększył się wywóz Indji do Chin i Afryki Wschodniej. Raport urzędowy stwierdza następujące fakty.

W Indjach, jak i gdzieindziej wojna wytworzyła dla przemysłowców amerykańskich zupełnie wyjątkową sposobność zwiększenia ich handlu zagranicznego, obejmującego głównie naftę, żelazo, stal, maszyny tkaniny bawełniane, automobile.

Przed wojną zakupy metali i maszyn były przez Indje robione w Anglii. Obecnie, wskutek anormalnych warunków, panuje tendencja zaopatrywania się na miejscu, albo w New-lorku. Niektóre firmy indyjskie otwierają filje w New-lorku. Miejscowi importerzy, często anglicy, stworzyli rozgałęzione i sprawne organizacje dla sprzedaży towarów amerykańskich, które się mocno usadowiły w Indjach i zdobyły uznanie, tak że o ile angielscy kupcy nie zafiarują bardziej atrakcyjnych warunków, importerzy nie porzucą swych amerykańskich dostawców.

Przed wojną właściwie nie było poważnych amerykańskich kupców w Indjach. Obecnie istnieje cały szereg bardzo solidnych firm amerykańskich, np. w stali. Jedna firma amerykańska prowadzi miejscową fabrykę jutową. Amerykanie powchodzili do fabryk indyjskich i zainteresowali się przemysłem.

Amerykanie przed wojną niedoceniali i lekceważyli handel eksportowy. Ze wszystkich stron widać, że nowy duch zapanował w Stanach (that a new spirit reigns throughout the States). Banki i towarzystwa żeglugowe udzielają większych dogodności handlowi eksportowemu i wszelkie wysiłki są czynione dla zbadania potrzeb rynków zamorskich. Kupcy amerykańscy odwiedzają Indje w wielkiej liczbie, przeważnie po raz pierwszy.

Towarzystwa żeglugowe zaprowadziły bezpośrednią terminową komunikację pomiędzy Indjami i Stanami; dzięki temu np. konserwy z Kalifornji wyparły konserwy angielskie.

Amerykanie bardzo przystosowali się do wymagań gustu indyjskiego; miejscowi odbiory uważają, że amerykanie bardziej się z nimi liczą, niż anglicy.

Nie ulega kwestji, że konkurencja amerykańska w Indjach się utrzyma. Trzeba stwierdzić, że konkurencja Stanów i Japonji zrewolucjonizowała metody handlowe. Przed wojną anglicy posiadali faktyczny monopol w Indjach. Obecnie Indje są rynkiem konkurencyjnym w wysokim stopniu i wymagają traktowania z wielką i niestrudzoną uwagą.

Najbardziej wydatną i znaczącą cechą importu do Indji był zadziwiający rozwój handlu japońskiego. Wartość przywozu z Japonji corocznie się podwajała od początku wojny. Około połowy przywozu stanowią wyroby bawełniane, potem idą wyroby jedwabne, zapalki i t. d.

Japonja przed wojną głównie pracowała na rynku chińskim, mandżurskim i koreańskim, i w zasadzie na nich poprzestawała. Wojna stworzyła dla kupców japońskich konjunktury wyjątkowe dla rozszerzenia ich wpływów w Indjach, Cieśninach, Indjach Wschodnich holenderskich. Główne banki japońskie otworzyły filje w Kalkucie i Bombaju. Bezpośrednia komunikacja została zaprowadzona pomiędzy Indjami i Japonją. Japońskie towarzystwa żeglugowe usadowiły się w portach indyjskich; firmy handlowe pootwierały

filje w Kalkucie i Bombaju. W r. 1911 było tylko 32 japończyków w Indjach, obecnie jest znacznie więcej niż 2.000.

Nie tylko towary japońskie przywożą się w wielkich ilościach, lecz japońskie domy handlowe zajmują wydatne stanowisko jako dystrybutorzy importu z całego świata i przewoźnicy towarów indyjskich. Naprzykład w czasie wojny dwie firmy japońskie były na czele importerów wyrobów bawełnianych do Kalkuty i jedna z nich przywoziła znaczne ilości z Manchesteru. W eksporcie towarów indyjskich japończycy biorą duży udział i rozwożą towary na cały świat. Japończycy zainteresowali się przemysłem indyjskim i nabyli kilka fabryk. Czynieili wysiłki w celu nabycia fabryki jutowej, dotychczas bez powodzenia. Jest bardzo widoczne, że Japonja bardzo rozważa możliwości przemysłowej ekspansji w Indjach, które posiadają węgiel, rudy żelazne, ołów, cynk, miedź.

Japońskie towarzystwa żeglugowe zaprowadziły komunikacje z Kalkuty do New-Iorku, Bostonu i Filadelfji, z Kalkuty do Cape (Poł. Afryka), z Kolombo do Bostonu i New-Iorku, z Kalkuty do Cape i Poł. Ameryki, z Bombaju do Marsylji i Genui.

Były czynione wysiłki, aby przeniknąć do handlu pomiędzy Indjami i zatoką perską, ale bez powodzenia.

Polityka zagraniczna Japonji jest przedewszystkiem śmiałą i aktywną polityką handlową.

Towary japońskie nie odznaczają się dobrym gatunkiem są często dostarczane nieregularnie i były przyjmowane faute de mieux. Po wojnie handel Japonji zapewne bardzo spadnie.

Japońskie towary zastąpiły w czasie wojny tanie towary niemieckie i austriackie. Towary tych gatunków nie konkurowały z towarami angielskimi, i przemysłowcy angielscy nie chcieli ich produkować, mogąc zatrudnić robotników przy wyrobie lepszych gatunków. Odnosi się to do wyrobów bazarowych, japońskich zapalek i wyrobów jedwabnych. Japońskie metale, jak miedź, mosiądz będą zapewne przywożone i w przyszłości ale spotkają się z konkurencją australijską.

Skargi indyjskich odbiorców na gatunek towarów japońskich są mniej częste przy wyrobach bawełnianych niż przy innych; dobrze zorganizowany przemysł bawełniany japoński zagraża Manchesterowi.

Również konkurencja japończyków w handlu będzie bardzo ostra w przyszłości. Japończycy pobierają bardzo niskie płace i są bardzo pracowici, tak że firmy japońskie mają daleko mniejsze koszty własne, niż angielskie.

Stanowcze postępy uczynili japończycy w handlu wywozowym Indji. Wywożą oni i transportują znaczne ilości juty i wyrobów jutowych, pszenicy, nasion oleistych, szellaku i partycypują one w handlu wywozowym wszystkimi towarami z wszystkimi częściami świata. Należy wątpić czy angielscy kupcy w Indjach już zdają sobie sprawę ze strasznej konkurencji, jaką napotyka ją i która będzie jeszcze ostrzejsza w przyszłości.

C h i n y.

	Przywóz do Chin w % % ogólnego przywozu		Wywóz z Chin w % % ogólnego wywozu	
	1913	1919	1913	1919
Anglja	17.0	16.1	2.5	9.1
Stany Zjed.	6.2	27.5	5.8	16.6
Japonja	20.9	61.7	10.1	30.9

Handel chiński scharakteryzujemy na podstawie angielskich raportów urzędowych, które dają o nim następującą opinię:

Żegluga angielska była poważnie zredukowana w czasie wojny ale szybko odzyskuje swoje stanowisko, jak widać z tablicy poniższej:

Podział okrętów przybyłych do Szanghaju w r. 1919 podług flag:

angielskich	37.9%
japońskich	30.3
chińskich	21.2
amerykańskich.	6.73

zaś wyłączając żeglugę
nadbrzeżną

japońskich	44 0%
angielskich	32.4
amerykańskich.	13.6

Japończycy byli najpoważniejszym konkurentem Anglii w żegludze na Dalekim Wschodzie, ale musieli korzystać z subsydjów swego rządu. W pewnych kołach sądzą, że osiągnęli już granicę swej ekspansji.

Amerykanie poświęcają dużo uwagi żegludze na Pacyfiku. Założyli już i projektują wiele nowych linii, ale zapewne przejdzie trochę czasu, nim zdobędą potrzebne doświadczenie i znajomość warunków lokalnych, aby pracować z zyskiem,

W Szanghaju istnieją trzy przedsiębiorstwa budowy okrętów— dwa angielskie i jedno chińskie, w Hongkongu — dwa angielskie.

Zmniejszenie się handlu zewnętrznego Chin z Europą było znacznie skompensowane przez poważny wzrost handlu z Japonją i Stanami Zjednoczonymi.

Chiny mają dane na to, aby być głównym (leading) krajem przemysłowym na świecie. W Chinach znajdują się prawie wszystkie surowce. Rozwój przemysłowy Chin stworzy cenny rynek dla wszelkich gatunków maszyn i bardzo obiecujące pole dla inwestycji w przedsiębiorstwach chińskich.

Wartość handlu pomiędzy Chinami i Stanami Zjednoczonymi wzrosła z 136 mil. Tls w r. 1918 do 211 mil. Tls w r. 1919. Szybki wzrost liczby amerykańskich banków, towarzystw żeglugowych i firm handlowych, które się usadowiły w Szanghaju i innych portach w ciągu paru ostatnich lat jest dowodem żywego zainteresowania się yankesów tym rynkiem.

Brytańskie tkaniny bawełniane zdobyły znowu rynek chiński. Japończycy robią postępy powoli i wytwarzają gorsze gatunki, jednak należy się ich więcej obawiać niż Amerykanów, bo Japonja tylko pod warunkiem opanowania rynku chińskiego może stać się wielkim krajem handlowym.

Stal angielska odzyskuje swe miejsce na rynku chińskim powoli, gdyż ceny amerykańskie są w wielu wypadkach niższe od angielskich, a duże wewnętrzne zapotrzebowanie nie pozwala fabrykantom angielskim poświęcać wiele uwagi temu rynkowi. W pewnych działach wyrobów żelaznych firmy amerykańskie robią duże obroty.

Wogóle chiński handel metalami był b. ożywiony głównie ze Stanami.

Należy mieć nadzieję, że zapotrzebowanie Chin na maszyny będzie przez Anglików zaspokojone, nawet gdyby trzeba było im dać pierwszeństwo przed innymi rynkami. Chiny będą bez wątpienia najbardziej cennym rynkiem dla maszyn i wyrobów żelaznych wszelkich rodzaj i jest nadal ważne, aby wyroby angielskie kroczyły na czele. Podobno pewne poważne angielskie firmy mechaniczne oceniając przyszłe możliwości rynku chińskiego, już postanowiły przeznaczać część swej produkcji dla Chin, i należy mieć nadzieję, że ich przykład będzie naśladowany.

Jeden ze znawców chińskich stosunków gospodarczych wypowiada następujący sąd: (The Empire Mail. December 1920.)

„Na chiński rynek Anglicy przyszli pierwsi. Potem spotkali się z konkurencją niemiecką, a potem japońską. Firmy angielskie są bardzo duże, mają często własne linje okrętowe i wielki wpływ na sprawy publiczne. W ostatnich latach Anglicy przemysłowcy zakładali w Chinach fabryki. Nie można robić w Chinach interesów, aby nie natknąć się zaraz na zagadnienie japońskie. Japończycy są rywalami Anglików na każdym kroku. Rozwijają szybko przemysł nie tylko dla potrzeb rynku japońskiego, ale i na eksport.

Japończycy w swych zwyczajach są często nieuczciwi, nie dotrzymują umów, o ile są dla nich niekorzystne. Jest to w znacznym stopniu skutkiem starych narodowych tradycji które poczytały handel dla osobistego zysku za rzecz niehonorową i ubliżającą. Dawny kupiec japoński, wiedząc że jego sąsiedzi patrzą się na niego jak na łotra, uważał że winien na łotrostwie zarobić jak naj-

więcej. Poczucie to przetrwało w pewnych sferach pomimo wysiłków rządu, finansistów i wielkich kupców.

Japończycy, dzięki wpływom politycznym i zarządowi kolei zamknęli praktycznie Koreję (20 mil. ludności) i z nią część Mandżurji. Zarząd Tsing-Tan zamknął okrąg pobliski dla Anglików.

Niektóre domy angielskie uznały, że lepiej brać japończyków za agentów, niż ich zwalczać. Japończycy chcą być pośrednikami w handlu i przy inwestycji kapitału zagranicznego.

Chińscy kupcy są b. uczciwi.

W 1919 r. było w Chinach firm:

amerykańskich	314
angielskich	644
japońskich	3.999
rosyjskich	1.760
innych	421
Razem.	<hr/> 7.138

Regularny ruch Chin z zagranicą utrzymuje:

7	towarzystw żeglugowych	angielskich
2	"	"
5	"	"
1	"	"
3	"	"
		francuskie
		amerykańskie
		włoskie
		japońskie

a ruch na wybrzeżu:

5 angielskie,
1 chińskie
2 japońskie.

J a p o n j a.

O Japonji raport urzędowy robi następujące uwagi: W czasie wojny wytwory przemysłowe Europy znikły z rynków Dalekiego Wschodu, a więc Indji, Jawy, Chin i t. p. a także Południowej Afryki, Australji i Południowej Ameryki, co oczywiście wyzyskała Japonja. Japonja z pozycji dłużnika przeszła na pozycje wierzyciela.

Nęcona wielkimi zyskami Japonja dostarczała wiele towarów o dobroci niedostatecznej, to też z zawarciem rozejmu rozpoczęło się kasowanie obstalunków przez Indje, Jawę i t. p. Przy zdrowszej polityce przedsiębiorstw i zastosowaniu zdrowszych metod Japonja będzie zdolna utrzymać dobrą pozycję, zdobytą w czasie wojny. O rozwoju gospodarczym Japonji świadczą następujące dane:

	Liczba nowozalo- żonych towarzystw	Suma kapitału akcyjnego w milionach yen
<i>W okresie od sierpnia r. 1914 do listopada r. 1918</i>		
bankowych	78	119,5
przemysłowych	6599	2555,9
Razem . . .	6677	2675,4
<i>W roku 1919</i>		
bankowych	28	92,8
przemysłowych	4066	1616,3
Razem . . .	4094	1709,1
Ogółem 1914—1919	10771	4384,5
<i>Kapitał towarzystw istnieją- jących r. 1919</i>		
bankowych	—	1596,9
przemysłowych	—	7943,8
Razem . . .	—	9540,7

Jak widać kapitał inwestowany w bankach i przemyśle podwoił się w czasie wojny.

Japonja odznacza się szczególnym brakiem surowców i jest zależna od dostawy surowców zagranicznych dla większości swoich gałęzi przemysłu. W obfitości znajduje się jednak surowy jedwab kamfora i cukier (na Formozie), miedź (w Japonji właściwej). Dotychczas jest dużo węgla, lecz jest on drogi i kwestja zaopatrzenia w węgiel w przyszłości zajmuje uwagę przemysłowców. Bogate pokłady na Formozie są eksploatowane, lecz nie wydaje się aby były w stanie uzupełnić wydobycie Japonji właściwej (około 30 mil. ton) w stopniu dostatecznym, i zaspokoić wciąż wzrastające zapotrzebowanie. Kopalni rud żelaznych jest mało, i właściwie wszystkie rudy żelazne są przywożone głównie z Chin.

Nafta wydobywa się w Japonji, ale połowa spożycia jest zaspakajana przez Stany Zjednoczone i Jawę.

Całkowity wywóz surowego jedwabiu przypada na Stany Zjednoczone.

Wyroby bawełniane (szare koszule i płótna) są wywożone do Chin (około połowy wywozu), do Indji, Rosji Azjatyckiej i Holenderskich Indji Wschodnich. Jest wątpliwe, czy postępy Japonji

w przemyśle bawełnianym pozwolą Anglii odzyskać dawne miejsce na rynkach Indji, Chin, Indji Holenderskich i wysp Filipińskich.

Następne miejsce zajmują tkaniny wełniane, jedwabne, wyroby dziane, zapalki, szkło, zabawki, pewne wyroby gumowe, celluloidowe, herbata, kamfora, szczotki.

Eksport Japonji składa się głównie z wytworów przemysłowych.

Import przypada głównie na surowce. Bawełna pochodzi z Indji, Ameryki, Chin i Egiptu, wełna z Australji i Poł. Afryki, juta z Indji, żelazo i stal z Ameryki, skóry i tytuń z Indji i Chin.

Maszyny przywożą się głównie ze Stanów Zjednoczonych. W dziedzinie tej konkurencja amerykańska daje się silnie odczuwać i zagraża stałem niebezpieczeństwem przemysłowi angielskiemu.

Przedwojenny stosunek Anglii i Stanów odwrócił się i ponowne zdobycie rynku japońskiego będzie dla Anglii sprawą największych trudności. Angielskie maszyny włókiennicze są bardzo poszukiwane, lecz trudność ich otrzymania musi popchnąć nabywców do dostawców amerykańskich. Amerykańscy przemysłowcy udzielają dużo uwagi potrzebom Japonji i wykazują determinację w kierunku zachowania swej pozycji.

Istnieje niebezpieczeństwo, że działy, w których wpływ angielski górował, mogą przejść do rąk amerykańskich i innych.

Marynarka japońska w lipcu 1914 r. wynosiła . . . 1,270 t. ton
 „ „ w listop. 1919 r. „ . . . 2,294 „ „

Wszystkie urzędowe raporty angielskie dotyczące Kanady, Argentyny, Brazylii, Australji, Nowej Zelandji nastrojone są na ten sam ton.

Wyjaśniają to poniższe tabelki.

K a n a d a.

	Przywóz do Kanady w %% ogólnego przywozu		Wywóz z Kanady w %% ogólnego wywozu	
	1913	1919	1913	1919
Anglja	20.0%	9.5%	50.0%	42.6%
Stany Zjedn.	62.3%	78.7%	37.5%	36.6%

A u s t r a l j a.

	Przywóz do Australji w %% ogólnego przywozu		Wywóz z Australji w %% ogólnego wywozu	
	1913	1919	1913	1919
Anglja	60.8 ^o / _o	37.2 ^o / _o	46.5 ^o / _o	64.1 ^o / _o
Japonja	1.1 ^o / _o	5.9 ^o / _o	1.9 ^o / _o	3.3 ^o / _o
Stany Zjedn.	12.2 ^o / _o	34.0 ^o / _o	3.5 ^o / _o	6.8 ^o / _o

N o w a Z e l a n d j a.

	Przywóz w %% ogólnego przywozu		Wywóz w %% ogólnego wywozu	
	1913	1919	1913	1919
Anglja	62.2 ^o / _o	51.5 ^o / _o	86.3 ^o / _o	86.1 ^o / _o
Japonja	0.7 ^o / _o	4.4 ^o / _o	—	—
Stany Zjedn.	9.8 ^o / _o	27.2 ^o / _o	4.3 ^o / _o	8.0 ^o / _o

A r g e n t y n a.

	Przywóz do Argentyny w %% ogólnego przywozu		Wywóz z Argentyny w %% ogólnego wywozu	
	1912	9 mies. 1919	1912	9 mies. 1919
Anglja	30.9 ^o / _o	15.6 ^o / _o	25.3 ^o / _o	22.3 ^o / _o
Stany Zjedn.	12.7 ^o / _o	27.7 ^o / _o	6.7 ^o / _o	14.6 ^o / _o

B r a z y l j a.

	Przywóz do Brazyliji w %% ogólnego przywozu		Wywóz z Brazyliji w %% ogólnego wywozu	
	1913	1919	1913	1919
Anglja	24.6 ^o / _o	13.1 ^o / _o	16.2 ^o / _o	7.2 ^o / _o
Stany Zjedn.	15.8 ^o / _o	48.0 ^o / _o	32.2 ^o / _o	41.4 ^o / _o

Partja angielsko - japońsko - amerykańska rozgrywa się więc i na tych rynkach w całej pełni.

Rozdział VI.

Walka na rynkach światowych, czy też obrona w okopach ochronionego taryfą celną związku celnego imperjum angielskiego.

Wkraczanie Stanów Zjednoczonych i Japonji na rynki kolonjalne jest przyczyną, wskutek której zagadnienie utworzenia związku celnego pomiędzy Anglią i jej kolonjami staje się aktualne.

Wszystkie kolonie angielskie posiadają ochronne taryfy celne.

Anglja pobiera cła przeważnie fiskalne i przy pewnych towarach udziela preferencji kolonjom.

Towary od których Anglja pobiera cło i przy których nie udzieliła ulg kolonjom są następujące: piwo, karty do gry, chloral hydratu, chloroform, jabłecznik, etery, etyle, zapalki, zapalniczki.

Dla następujących towarów, sprowadzonych z imperjum brytańskiego ustanowione są stawki uprzywilejowane dla kolonji:

herbata, kakao, kawa, cykorja, rodzynki, suszone owoce, cukier, glukoza, melassa, sacharyna, tytoń inny niż cygara.	} $\frac{5}{6}$ stawki autonomicznej
--	--------------------------------------

cygara. . . . . $\frac{5}{6}$ stawki od funta i $\frac{2}{3}$ cła dodatkowego ad valorem.

automobile, instrumenty muzyczne, zegarki i filmy kinemat.	} $\frac{2}{3}$ stawki auton.
--	-------------------------------

spirytus . . . . . stawki ulgowe są skomplikowane.

Ulg te mają bardzo małe praktyczne znaczenie dla kolonji, które są wszak przeważnie eksporterami środków żywności i surowców. Jedynie preferencja dla cukru kolonjalnego ma znaczenie praktyczne. Pomimo to z innych względów (w Ministerjum Przemysłu w Londynie powiedziano mi, że ze względów sentymental-

nych) następujące kolonie angielskie przyznają stawki uprzywilejowane Anglii: Kanada, Australia, Południowa Afryka, Nowa Zelandja, Rhodezja, Brytańskie Indje Zachodnie (a mianowicie: Trinidad, Br. Guiana, Barbados, St. Lucia, St. Vincent, Antiga na St. Kitts—Neris Dominica, Montserrat, Grenada Br. Honduras, w innych kolonjach Brytańskich Indji Zachodnich sprawa udzielenia preferencji Anglii jest rozważana.)

W Indjach Anglja z preferencji nie korzysta.

Następujące kolonie przyznały preferencję innym kolonjom. Cypr i Nowa Zelandja—wszystkim kolonjom jak Anglii.

Brytańskie Indje Zachodnie—Kanadzie, Australji, Nowej Zelandji i odwzajemniającym się kolonjom Brytańskich Indji Zachodnich—jak Anglii.

Rhodezja i Południowa Afryka—Kanadzie, Australji i Nowej Zelandji i prawie wszystkim z wyjątkiem Australji.

Preferencje te są często dosyć znaczne. Budowa związku celnego imperjum brytańskiego jest więc zapoczątkowana.

W r. 1917 oświadczył przedstawiciel Rządu w Izbie gmin, że premier zamianował Komisję pod swem przewodnictwem z przedstawicieli zainteresowanych departamentów dla zbadania metod i sposobów zrealizowania systemu ulg celnych wewnątrz imperjum, zgodnie z poleceniem wojennej konferencji imperjalnej.

W kwietniu 1920 r. Lloyd George oświadczył, że ma nadzieję, iż uda się utworzyć system ulg celnych wewnątrz imperjum bez obciążenia cłem środków żywności.

Sprawa ta będzie zapewne poruszona na zjeździe premierów państw wchodzących do imperjum brytańskiego w czerwcu 1921 r.

Zagadnienie to posiada i inne punkty wyjścia, sięgające bardziej wstecz, wywołane przez konkurencję niemiecką.

Anglja posiada przeważnie tylko cła fiskalne i jest w zasadzie krajem wolnego handlu. Rynek jej jest otwarty dla wszystkich. Korzystały z tego kraje, posiadające ochronną taryfę celną i będące wskutek tego w stanie kontrolować swój rynek wewnętrzny. Mając zapewniony rynek wewnętrzny, dystrybuowały planowo zbyt swej wytwórczości na rynku wewnętrznym i zewnętrznym i ustanawiały różne ceny wewnętrzne i zewnętrzne. Ceny zewnętrzne przed wojną były naogół niższe od cen wewnętrznych. Przez to osiągały kraje z ochronną taryfą celną możliwość zabezpieczenia swego przemysłu od wahań w produkcji. W okresie zlej konjunktury były w stanie na ochronionym rynku wewnętrznym przeciwdziałać spadkowi cen, wypychając część produkcji zagranicę po cenach niskich, czasami niższych od ceny kosztu, i utrzymywać produkcję na pewnym poziomie. Sprzedaż wyrobów na rynkach obcych po cenach niższych od ceny kosztu nazywa się dumping. W czasie

dobrej konjunktury kraje chronione celnie zaopatrywały przede wszystkim rynek wewnętrzny, tak że zagraniczni odbiorcy nie mogli otrzymać towaru, albo otrzymywali go po cenie wyższej.

Anglja jest krajem, który w największym stopniu był terenem polityki eksportowej krajów z ochronną taryfą celną, przedewszystkiem Niemiec. W r. 1902 nieboszczyk Chamberlain utworzył Tariff Commission, która pracuje dotychczas, i która zebrała masę materiałów, tyjących się konkurencji zagranicznej w Anglii. Stary Chamberlain wysunął myśl związku celnego imperjum brytańskiego, t.zw. imperial preference (ulgi dla członków imperjum) i przy wyborach w r. 1904 był ten punkt w programie pewnego odłamu partii konserwatywnej.

Trudność realizacji tego imperial preference polega na tem, że praktyczne korzyści kolonie mogłyby uzyskać tylko wtedy, gdyby Anglja ustanowiła cła od żywności i surowców i od tych ciał udzieliła kolonom pewnych ulg.

Przeciwnikami tego planu w Anglii są pewne gałęzie przemysłu korzystające z surowców nieangielskich, pewne eksportowe gałęzie przemysłu prawie nieobawiające się konkurencji zagranicznej. Najpoważniejsze gałęzie przemysłu angielskiego wolą mieć tanie surowce i tanią żywność, co ułatwia ich ekspansję eksportową, niż ograniczoną ilość rynków chronionych z perspektywą osiągnięcia wyższych cen.

Przeciwnikiem tego planu jest i żegluga. Statki angielskie kursują po całym świecie. Imperial preference sprowadziłoby potoki żywności i surowców, płynące do Anglii z całego świata do pewnych tylko łóżysek, a mianowicie idących z kolonii. Ilość szlaków, które kursują okręty angielskie byłaby w ten sposób zredukowana i żegluga angielska zaczęłaby tracić swoje znaczenie światowe.

Analogiczne stanowisko zajmują banki i finanse, zainteresowane na całym świecie i których interesy są w ścisłym związku z światową żeglugą i światowym handlem.

Zagadnienie imperial preference sprowadza się właściwie do tego, w jakim stopniu imperjum brytańskie zechce się gospodarczo konsolidować, czy anglicy uznają że w ich polityce światowej zamiary przerastają ich siły i czy zechcą sprowadzić zakres swej aktywności do terenu imperjum.

Ministerjum Przemysłu w r. 1916 zebrało następujące opinie przedstawicieli przemysłu o ujemnych skutkach konkurencji zagranicznej. Jak widać z poniższego zestawienia były to gałęzie przemysłu nie najważniejsze, dotychczas nie posiadające wpływu poważniejszego na politykę Anglii.

Summaries of the evidence taken by a sub-committee of the advisory Com. to the board of trade on commercial intelligence in the course of their enquiry with respect to measures for securing the position after the war of certain braches of British industry (1916).

Szczołkarstwo. Powinno być ustanowione cło 15°/_o, (według ogólnej opinii wyrażonej później cło powinno być 33¹/₃^o/_o). Należy

zbadać sprawę uprzywilejowanych stawek kolejowych udzielanych przez koleje angielskie towarom importowanym. Powinno być postanowione, że pewna część pożyczek udzielanych obcym państwom ma być wydatkowana w Anglii. Sumy uzyskane z pożyczek miejscowych winny być wydatkowane w kraju. Ministerjum wojny zakupiło miliony szczołek z zagranicy. Przemysłowcy powinni mieć więcej swobody, a trade-uniony powinny rozsądniej odnosić się do podziału i organizacji pracy i do wprowadzenia nowych maszyn.

Naczynia gliniane. Stawki transportowe są zawysokie. Banki niemieckie udzielają łatwiej kredytu przemysłowi. Przy udzielaniu pożyczek zagranicy należy zapobiegać aby nie były użyte na cele szkodliwe dla przemysłu angielskiego. Najlepiej byłoby ustanowić cło od towarów zagranicznych.

Wyroby gliniane, budowlane i dreny. Pożądane są premje wywozowe.

Wyroby nożownicze. Niemieckie prawa patentowe utrudniają wprowadzanie maszyn do szlifowania. Przemysłowcy są pełni troski, aby mieć pewne ulgi w tej sprawie.

Angielskie koleje uprzywilejowują towary zagraniczne.

Niemcy mają lepszą organizację i metody, robotnicy są bardziej wydyscyplinowani i wykształceni. Przemysł angielski traci wskutek oporu robotników przeciwko wprowadzeniu maszyn i wskutek regulaminu trade unionów o terminatorach.

Niemcy przywożą towary po cenach niższych od kosztu produkcji. Temu "dumping'owi" możnaby zapobiec konfiskując na granicy towary ocenione zbyt nisko. Ostatecznie możnaby jeszcze zapobiec przez cło ale cło powinno być odpowiednio wysokie, 10, 15 albo 20%.

Aparaty elektryczne. Niemieckie ceny są niższe od angielskich. Wpływają na to niskie taryfy wywozowe niemieckie, używanie na kontynencie dużych wagonów i pobieranie stawek od wagonowych ładunków, a nie od tonny. wysokie stawki kolejowe w Anglii, rząd kanałów wodnych angielskich przez koleje, które hamują ich rozwój przez wysokie stawki ze względów konkurencyjnych. W Anglii eksporterowi się przeszkadza a importera popiera.

Angielski przemysłowiec otrzymuje zamało poparcia od banków.

Stosunek angielskich finansistów do przemysłu krajowego jest wręcz odwrotny niż w Niemczech, gdzie banki stale żądają aby maszyny w przedsiębiorstwach przez nie finansowanych były niemieckie. Tymczasowo kapitał angielski finansuje w niektórych przypadkach przemysł niemiecki. Angielskie municypja mogłyby zrobić dobry początek i Ministerjum Samorządu (Local Gov Board) powinno zezwalać na pożyczki lokalne pod warunkiem udzielenia przywilejów przemysłowi angielskiemu (np. w wysokości 10%). Ta sama metoda mogłaby być praktykowana w stosunku do kolonji i zagranicy, jeśliby to było możliwe. Właściwie jedna jest tylko

droga a mianowicie wprowadzenie cła od wyrobów zagranicznych i utworzenie związku celnego z kolonjami a w przyszłości — unji celnej.

Wyroby skórzane fantazyjne. Pożądane jest cło $33\frac{1}{3}\%$.

Butelki szklane. Niemieckie taryfy wywozowe ułatwiają zbyt Niemcom. Trzeba ustanowić cło. Wprawdzie umowa zawarta pomiędzy związkami angielskich fabrykantów i Europeischen Verband der Flaschenfabriken funkcjonowała nadzwyczajnie dobrze (extremely well), ale przemysłowcy kontynentalni czasami ją omijali utrzymując wszystkie pozory.

Szkło laboratoryjne i kryształowe. Cło potrzeba wprowadzić. Przeszkadzają restrykcje trade unionów, które opanowały przemysł, i zakaz pracy chłopców.

Papier. Potrzebne jest cło.

Przemysł drukarski. Przedstawiciel Związku Drukarni uskarża się na koleje. Przywóz z zagranicy do Londynu jest tańszy niż z Anglii. Czasami się oplaca wysłać towar zagranicę z jakiegoś punktu w Anglii a potem przysłać do Londynu, niż wyeksportować bezpośrednio. Proponuje on żeby wystawy były pod zarządzeniem rządu, i druki zagraniczne nie powinny być dopuszczane na wystawy. Cła powinny być wprowadzone od wszystkich druków zagranicznych w wysokości $33\frac{1}{3}\%$.

Zabawki. Oczywiście cło powinno być ustanowione.

„Ihr naht euch wieder schwankende Gestalten! Die früh sich einst dem trüben Blick gezeigt“.

Mamy tutaj dosyć swojsko brzmiące opinie luminarzy przemysłowych, w których poza uwagami słusznymi odbija się ciasny widnokąt unysłowy ludzi nie rozumiejących kompleksu zjawisk gospodarczych. Pomijając naiwne uwagi o stawkach wywozowych, o wystawach, patentach, utyskiwania na brak kredytu, słuszne są uwagi o dostawach dla ciał rządowych i miejskich, o kanałach pod zarządzeniem kolei żelaznych, i dyskontując zwykłą w takich wypadkach przesadę przemysłowców — o oporze stawianym przez związki zawodowe wprowadzeniu ulepszonych metod pracy. Głównym jednak leitmotywem są cła.

W roku zeszłym rząd zamierzał wprowadzić do parlamentu projekt prawa o przeciwdziałaniu dumpingowi i opublikował go w listopadzie 1919 r. (Imports and Exports Regulation Bill). Projekt ten przewidujący reglamentację handlu zewnętrznego odnośnie do cen, wymagający całej masy deklaracji, pozwoleń, rozszerzający szalenie ingerencję rządową wywołał taki protest opinii publicznej, że rząd go wcale parlamentowi nie przedstawił.

Obecnie rząd zapowiedział wniesienie nowego projektu. Pewne gałęzie przemysłu uskarżają się bardzo na konkurencję krajów o zdeprecjonowanej walucie. Przeglądając te skargi odnosi się czasami wrażenie, że największą przewagę w handlu światowym daje zdeprecjonowana waluta.

Ciekawą sytuację na tem podłożu stwarza sprawa odszkodowań niemieckich. Oczywiście Niemcy mogą zapłacić odszkodowania tylko towarami. Każdy kraj chce jednak aby Niemcy wywozily do innego kraju. Francuzi chcą, by Niemcy kierowali swój wywóz wszędzie byle nie do Francji, Anglicy to samo i t. d.

Anglicy chcą uniknąć przywozu niemieckiego po niskich cenach. Chcą aby niemcy przywozili po cenach konkurencyjnych i to będzie zamierzeniem nowego prawa. Jeśli ono przejdzie, i nie pozwoli sprzedawać widelcy niemieckich po szylingu, a tylko po trzy, a temi widelcami wszak niemcy będą spłacać odszkodowania, zachodzi pytanie czy w ten sposób anglicy sami sobie „odszkodowań niemieckich“ nie zapłacą.

Ważnym krokiem, który uczynił rząd angielski w kierunku okopania się było wprowadzenie prawa (z dnia 23 grudnia 1920) o przywozie barwników tylko za licencjami. (Act to regulate the importation of dyestuffs). Licencje na przywóz do Anglii mają być wydawane jeśli barwniki są wyprodukowane w imperjum.

W czasie wojny rząd angielski wszelkimi środkami popierał rozwój przemysłu barwnikowego, udzielał subsydjów, pożyczek itd.

Stworzone zostało w Anglii pojęcie gałęzi przemysłu podstawowych (key industry), od których istnienia zależy bezpieczeństwo państwa (przemysł barwnikowy daje się przystosować do produkcji wojennych) i samowystarczalność (przemysł włókienniczy był całkowicie zależny od barwników niemieckich) i które potrzebują ochrony celnej.

Ważną wskazówką co do przyszłej polityki Anglii będzie przyjęcie jakie spotka w parlamencie i prasie zapowiedziany projekt prawa o dumpingu, a następnie wyniki konferencji premierów państw wchodzących do imperjum brytańskiego, zapowiedzianej na czerwiec 1921 r.

Rozdział VII.

Ceny światowe i zdrowa waluta — zasada nowoczesnego „ładu i porządku“.

Kryzys gospodarczy, który przechodzi Anglja jest skutkiem zerwania przez wojnę tysiącznych nici, jakie wiązały gospodarstwo Anglii z gospodarstwami innych krajów, krótko mówiąc z gospodarstwem międzynarodowym. Trudności ponownego nawiązania tych nici są bardzo duże. Przed wojną świat był wyraźnie w fazie kapitalistycznego gospodarstwa międzynarodowego. Stosunki w jednym państwie wpływały na stosunki w innych; tendencje izolacji gospodarczej, uniezależnienia gospodarczego poszczególnych państw były bardzo względne i były raczej wyrazem potrzeby pewnego złagodzenia wzajemnej zależności.

Dane o handlu zewnętrznym poszczególnych państw z r. 1913 wskazują wyraźnie na ich wzajemną zależność:

Państwo	Jednostka walut.	w milionach	
		Przywóz	Wywóz
Belgja	frank	4.636	3.634
Włochy	lira	3.646	2.512
Francja	frank	8 421	6 880
Anglja	funt. szterl.	659	525
Australja	„ „	78	75
Kanada	dolar kanad.	659	456
Indje	rupja	2.257	2.490
Nowa Zelandja	funt. szterl.	21	21
Połudn. Afryka	„ „	40	28
Holandja	gulden	3.918	3.083
Hiszpanja	pesetas	1.306	1.058
Szwajcarja	frank	1.920	1.376

Państwo	Jednostka walut.	w milionach	
		Przywóz	Wywóz
Szwecja	korona	847	817
Danja	korona	771	637
Finlandja	marka fińska	495	405
Argentyna	peso	496	519
Brazylja	milreis	1.007	982
Japonja	yena	726	629
Stany Zjednoczone.	dolar	1.757	2.448
Niemcy	marka	10.770	10.097
Rosja (1912)	rubel	1.172	1.519

Rozległe i różnorakie stosunki odbywały się na podstawie dość powszechnego miernika — waluty złotej. Waluta złota była oparta na wymienialności banknotów na złoto, a w tym celu zależnie od kraju obowiązywały przepisy o dozwolonej emisji banknotów w stosunku do ilości kruszcu będącego ich pokryciem.

Skutki istnienia waluty złotej przed wojną, zarówno jak i skutki jej faktycznego zniesienia są czasami niedoceniane.

Wyobraźmy sobie, że przed wojną ceny kotłów w Anglii zostały znacznie podniesione, czy to wskutek chęci większych zysków ze strony fabrykantów, czy to wskutek podniesienia płac robotniczych, czy też wreszcie podniesienia ceny produktów wyjściowych, tak, że kotły angielskie stawały się o wiele droższe od kotłów amerykańskich. Angielski i amerykański dajmy na to odbiorca kotłów w tym wypadku rezygnował z zakupu kotłów angielskich, wymieniał swoje banknoty na złoto, kupował za złoto dolary (w rzeczywistości działało się to o wiele prościej, dlatego, że zlecał bankowi w którym miał rachunek bieżący zakup czeku dolarowego) i za dolary kupował w Ameryce kocioł, co mu wypadło taniej. Angielski fabrykant zmuszony był więc ceny obniżyć albo zaniechać produkcji i sprzedaży kotłów w Anglii i za granicą. Przypuśćmy, że istotnie zrobił to drugie, wskutek czego na rynku angielskim było o pewną ilość mniej czeków dolarowych, które poprzednio powstawały ze sprzedaży kotłów angielskich w Ameryce. Przypuśćmy dalej, że angielski fabrykant tkanin bawełnianych, który skupował чеки dolarowe powstałe ze sprzedaży kotłów angielskich w Ameryce dla zakupu bawełny w Ameryce, nie może ich nabywać, wymienia więc już istotnie banknoty na złoto i wysyła je do Ameryki. Następuje więc w Anglii zmniejszenie ilości złota. Jeżeli nawet złoto zostało

wzięte nie z banku lecz z obiegu, to brak środków obrotowych zagraża bankowi angielskiemu albo zmniejszeniem ilości złota, albo powiększeniem emisji banknotów, co w stopniu jednakim pogarsza pokrycie banknotów. Bank angielski zaczyna ściągać banknoty przez utrudnianie i wymawianie kredytów. Kredyty obciążały faktycznie pośrednio albo bezpośrednio rozmaite towary. Wymawianie kredytów zmusza właściciele towarów do ich sprzedaży, a ponieważ rynek angielski ma określoną w danej chwili pojemność, która się zmniejsza wskutek trudności kredytowych, rozpoczyna się wypychanie towarów za granicę i przyływ wzamian za nie obcej waluty, której poprzednio brakowało.

Istnienie waluty złotej stwarza więc bardzo czuły regulator cen i równowagi w handlu zewnętrznym. Różnice cen w poszczególnych krajach są zamknięte w granicach określonych przez koszty przewozu, ochronę celną i t. p. i odchylenie w jedną lub drugą stronę sprowadza bardzo szybko skutki wpływające korygująco na odchylenie od cen światowych. Złota waluta przy wymianie międzynarodowej automatycznie przeciwdziałała naruszeniu równowagi bilansu płatniczego danego kraju; jeżeli kraj ma tendencję sprowadzania z zewnątrz więcej towarów, niż może w danej chwili opłacić, rozpoczyna się kurczenie obiegu pieniężnego, restrykcja kredytu i wypychanie towarów zagranicę; przeciwnie jeżeli kraj zaczyna za mało kupować nazewnątrz, albo za dużo wywozić, następuje przyływ złota, powiększenie obiegu pieniężnego, wyżka cen wewnętrznych, która sprawia, że wywóz staje się coraz mniej zyskownym, a przywóz towarów coraz bardziej zyskownym i równowaga w bilansie płatniczym szybko następuje.

Ta skala miernicza albo skala rozrachunkowa w postaci obiegu pieniężnego, opartego na walucie złotej jest ściśle związana w nowoczesnym gospodarstwie z operacjami bankowymi. W kraju najstarszego obiegu czekowego, jakim jest Anglja, banknot coraz bardziej przestawał być narzędziem rozrachunku, a stawał się nim czek albo weksel. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, poprzedzających ostatnią wojnę, rozwojowi gospodarczemu Anglii bynajmniej nie towarzyszyło zwiększenie środków obiegowych, lecz tylko znaczny i stopniowy przyrost depozytów w bankach prywatnych i odpowiadające mu zwiększenie udzielonych kredytów przemysłowcom i kupcom. Jeżeli kupiec, przemysłowiec albo dyskonter weksli zaciągał kredyt w banku, to osiągnięty kredyt wnosił na swój rachunek depozytowy w tymże, albo w innym banku i następnie przekazywał określoną sumę ze swojego rachunku depozytowego na rachunek depozytowy innej osoby. Udzielone przez banki kredyty i rachunki depozytowe w bankach są więc dwiema stronami jednego równania z pewnymi współczynnikami, koniecznymi dlatego, że pewna część depozytów musi być pokryta przez gotówkę albo inne płynne aktywa. *Jednak w zasadzie udzielanie przez banki kredytów przemysłowi i handlowi i związane z niem zwiększanie depozytów może postępować bezgranicznie.* Jedyny istotny hamulec przeciwko wzrosto-

wi tych pozycji nieodpowiadającemu istotnej sytuacji gospodarczej stwarza złota waluta. Wtedy bowiem gdy ze zwiększeniem udzielonych kredytów rozpoczyna się dobra konjunktura dla przemysłu i handlu i ceny się podnoszą ponad poziom cen światowych, deponeanci ściągają swe depozyty w celu zamiany banknotów na złoto dla zakupu tańszych towarów zagranicznych. Następuje odpływ złota, a wtedy bank angielski przy pomocy podniesienia dyskonta utrudnia udzielanie kredytów i łącznie z innymi bankami szereg udzielonych kredytów ściąga. Następuje więc ruch odwrotny, powstają trudności kredytowe, hamujące drogą produkcję, wzrasta przywóz tańszych towarów zagranicznych, również hamujący drogą produkcję. Podniesienie dyskonta wywołuje przyływ złota z zagranicy czyli deflację w kraju eksportującym złoto, znęconym wysokim procentem. Zagranica zaczyna wypychać swe towary, ofensywa niskich cen wzrasta i równowaga powraca. Pogląd, że waluta złota nie jest konieczna, że i bez złota można egzystować i gospodarzyć jest niewątpliwie słuszny. Zresztą jest on poparty przez liczne doświadczenia, wskazujące, że i bez złotej waluty gospodarstwa narodowe nie zapadają się pod ziemię. Ale złota waluta jest tym regulatorem, który nie pozwala zaawansować się w produkcji, pozbawionej możliwości zbytu, który nie pozwala importować za dużo t. j. uniemożliwia życie nad stan, prowadzące do niewypłacalności, i wreszcie nie pozwala importować za mało, a eksportować za dużo. Złota waluta jest czułym wskaźnikiem, który przy pomocy drobnych odchyień w kursach walut i przyływu i odpływu złota nastawia gospodarstwo narodowe na pewną równą drogę światowych cen i sygnalizuje niebezpieczeństwa.

Światowe ceny są zasadą ładu i porządku w nowoczesnym gospodarstwie międzynarodowym.

Jeżeli w poszczególnym kraju następuje szybszy wzrost ilości środków płatniczych (banknotów i złota w obiegu, i depozytów) niż wzrost obrotów handlowych, takie zjawisko jest określane jako inflacja. Polityka gospodarcza nie posiada jednak pewnych proberzy dla rozpoznania tej dysproporcji.

W Anglii w okresie przedwojennym w bankach prywatnych wzrastała suma depozytów i suma udzielonych przez banki kredytów, gdy ilość złota w obiegu wzrastała powoli, a ilość banknotów w obiegu utrzymywała się na tym samym poziomie. Rozwój działalności banków i obrotu czekowego sprawiał, że stosunek sumy gotówki w obrocie do sumy depozytów zmniejszał się. Stosunek ten zmieniał się powoli i stopniowo, równoległe z przyzwyczajeniami ludności i trybem działalności bankowej. Można by sobie jednak wyobrazić w pewnym momencie szybki wzrost depozytów i udzielonych przez banki kredytów, jednocześnie może wystąpić szybkie przyzwyczajenie się społeczności przemysłowo-handlowej do posługiwania się w daleko większym stopniu czekami, a gotówką w poprzednich rozmiarach. Jednocześnie może nastąpić: 1) wzrost produkcji i wzrost cen światowych, 2) albo tylko wzrost cen świa-

towych, 3) albo nawet spadek produkcji i daleko większy wzrost cen światowych; przy tych założeniach wzrost depozytów i udzielonych kredytów nie będzie uważany za inflację. Powyższe zjawisko będzie uważane za inflację dopiero wtedy, gdy zawieszenie złotej waluty, zakłócenie handlu zagranicznego i pogwałcenie zasady cen światowych sprawi, że bieg produkcji i cen w danym kraju stanie się procesem samorzutnym i niezależnym, wychodzącym z ram „ładu i porządku“ cen światowych. Towarzyszą temu disagio jednostki walutowej. Wtedy zaczną się wskazywać na wzrost udzielonych kredytów, na wzrost depozytów, na wzrost cen, na zmiany w ilości produkcji, jako na przyczyny inflacji, podczas gdy zjawiska te są tylko cechami procesu inflacyjnego, a właściwie cechami naruszenia koordynacji międzynarodowej. Tylko z tego stanowiska można tutaj włączyć przypadek t. zw. inflacji „złotej“ (w czasie wojny w krajach skandynawskich i Ameryce), która była wyrazem naruszenia koordynacji handlowej w świecie.

Proces inflacyjny występuje wyraźnie wtedy, gdy skarb zaczyna zaciągać pożyczki krótkoterminowe. Jeżeli skarb zaciąga pożyczki w bankach prywatnych, zaczyna się już działać niedobrze; sumy z rachunków depozytowych osób prywatnych przesuwają się na rachunek depozytowy rządu, skąd zresztą skutek wydatków skarbu wędrują ponownie na rachunki depozytowe osób prywatnych. Wskutek udzielania kredytu skarbowi, banki muszą zmniejszyć kredyt przemysłowi i handlowi, zmniejszają się więc równolegle i depozyty przemysłu i handlu, innymi słowy, na miejsce depozytów przemysłu jawia się depozyt skarbowy. Kredyty zaciągnięte przez rząd są jednak tylko pod względem formy krótkoterminowe i gdy zbliża się termin płatności, rząd je odnawia. Jeżeli banki czynią temu zadość, inobilizują przez to część swoich aktywów i zmuszone są zwiększyć odpowiednio swe pozycje płynne. Żądają więc gotówki od banku centralnego, redyskontując w nim swe aktywa, przede wszystkim zobowiązania skarbowe i w ten sposób zaciąganie przez rząd krótkoterminowych pożyczek w bankach prywatnych wywołuje emisję nowych banknotów. Zaciąganie więc przez rząd pożyczek krótkoterminowych nawet w bankach prywatnych wywołuje wzmożoną emisję banknotów. Gorzej jest jednak, jeżeli skarb wpada wprost na bank centralny. Wtedy już z samego początku rachunek depozytowy rządu powstaje nie z substytucji rachunków depozytowych osób prywatnych, jak to miało miejsce w przypadku zaciągania pożyczek w bankach prywatnych, ale bank centralny tworzy nowy rachunek depozytowy, rachunek skarbu, występuje dodatkowa siła nabywcza z zewnątrz normalnego procesu gospodarczego, rozszerza się skala rozrachunkowa, następuje inflacja kredytowa. Pociąga ona za sobą zawsze i dalszą emisję banknotów. Emisja banknotów mogłaby nie być koniecznym następstwem inflacji kredytowej, gdyby ludność pozbyła się szybko przyzwyczajenia gotówkowych i nabrała zamiłowania do rozrachunków czekowych. Oczywiście to nie zachodzi, gdyż takie zmiany zachodzą

tylko powoli i stopniowo, i w każdym okresie istniejąca proporcja pomiędzy depozytami i gotówką w obrocie musi być utrzymana. Inflacja kredytowa pociąga więc za sobą inflację gotówką. Z tego stanowiska można rozpatrywać proces, który zaszedł w Anglii. Zmiany w bilansach banku angielskiego przedstawiają się, jak następuje:

Ostatni bilans w roku	W milionach £				
	Banknoty w obiegu	Depozyty	Kruszec	Walory rządowe	Inne walory
1890	25.1	39.8	23.5	26.3	32.2
1910	28.6	56.0	31.3	34.3	36.6
1913	29.6	71.3	35.0	31.6	52.1
1918	70.3	172.7	79.1	89.5	92.1
1919	91.3	199.8	91.3	110.9	106.8
1920	132.8	189.9	128.3	126.3	86.0

Z tablicy powyższej okazuje się, że od r. 1890 do r. 1914 większość pozycji nie wzrosła w sposób znaczniejszy, od r. 1914 depozyty wzrosły o 2 $\frac{1}{2}$ raza.

Zmiany w bilansach banków akcyjnych przedstawiają się, jak następuje:

	w milj. £		Walory	Dyskonto i pożyczki
	Depozyty	Akcepty		
1809	498.8	22.7	129.2	358.4
1913	1005.8	61.7	183.1	666.2
1919	2300.0	131.1	587.8	1334.9

Od początku wojny depozyty wzrosły w ciągu lat 6 o tyleż, jak wzrosły w poprzednim okresie 23-letnim. To samo miało miejsce z dyskontem i pożyczkami. Depozyty i gotówka w obrocie przedstawiają łącznie nominalną siłę nabywczą społeczności. Depozyty wzrosły w rozmaitych krajach jak następuje:

(wg. Papier N. III Currency Statistics dla Międzynar. Konfer. Bruksel.).

Depozyty bankowe na 31 grudnia 1913 i 31 grudnia 1919 r.

Kraj	W m i l j o n a c h										rok 1919 w % biorąc rok 1915 za 100
	Jed- nostka	w banku centr.		rok 1919 w % biorąc rok 1913 za 100	w bank. innych		rok 1919 w % biorąc rok 1913 za 100	r a z e m			
		1913	1919		1913	1919		1913	1919		
										1913	
Belgia	frank	117.1	2,481.7	2110.1%	929.0	4282.9	461.02	1046.1	6764.6	646.6	
Francja	"	575.3	3,338.4 ²	580.3	5977.0 ¹	15966.0 ²	267.1	6552.3	19504.4	294.6	
Włochy	lira	100.0	774.5	774.5	2255.9	6108.7	270.8	2355.9	6885.2	290.2	
Anglia	funt	71.4	199.9	279.9	1070.7	2398.8	224.0	1142.1	2598.7	227.5	
Australja	"	—	—	—	163.9	247.4	150.9	163.9	247.4	150.9	
Kanada	dolar	—	—	—	1018.6 ³	1855.1 ⁴	182.1	1018.6	1855.1	182.1	
N. Zelandja	funt	—	—	—	28.8	59.4	206.2	28.8	59.4	206.2	
Afryka Pol.	"	—	—	—	44.7 ³	95.9 ⁴	210.0	44.7	95.9	210.0	
Holandja	guld.	5.3	85.2	1607.5	335.0	1552.5	402.5	341.5	1457.7	421.2	
Szwajcarja	frank	58.9	175.3	297.6 ⁵	3665.3	6290.8 ⁵	171.6	3724.2	6466.1	173.6	
Szwecja	korona	107.9	277.5	257.2	1692.0	5085.8	300.6	1799.9	5363.3	298.0	
Norwegja	"	12.6	127.1	1008.7	1200.5	4315.5 ⁵	359.5	1213.1	4442.6	366.2	
Japonja	jena	118.2	1142.2	966.3	2110.8	7929.2	575.6	2229.0	9071.4	406.9	
Niemcy	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
St. Zjedn.	dolar	—	—	—	13760.0	28289.0	205.6	13760.0	28289.0	205.6	

1) W 6 głównych bankach. 2) 22 kwietnia 1920. 3) 30 czerwca 1914. 4) 31 marca 1920. 5) 31 grudnia 1918.

Kolumna druga powyższej tablicy wskazuje na to, że wzrost depozytów w bankach prywatnych jest zamknięty w daleko szerszych granicach niż wzrost depozytów w bankach centralnych, który unaocznia kolumna pierwsza. Wzrost depozytów w bankach prywatnych wynosi 50.9% w Australji i 361.02% w Belgji. Jeżeli porównamy trzy zwycięskie państwa koalicyjne, Anglję, Francję i Włochy (Belgię pomijamy ze względu na niezwykle warunki wynikłe z ewakuacji banku centralnego i przejęcie przywileju emisyjnego przez bank prywatny Societé Generale) to okazuje się, że wzrost depozytów w bankach prywatnych wynosi względnie 124.0%, 167.1%, 170.8% i pomimo odmiennych warunków gospodarczych panujących w tych krajach jest prawie jednakowy. Ciekawe jest, że wyższy wzrost wykazują kraje neutralne (do nich można włączyć de facto i Japonję) a więc Holandja 302.5%, Szwecja 200.6%, Norwegja 259.5%, Japonja 275.6% (z wyjątkiem Szwajcjarji 71.6). Wskazuje to na to, że banki prywatne jako związane bardziej organicznie z życiem gospodarczym kraju i mniej poddające się naciskowi i ingerencji rządu wykazują w krajach wojujących skutki inflacji w granicach przynajmniej niefantastycznych i chciałoby się dodać, w tych granicach, w jakich doprocesu inflacyjnego życie gospodarcze się mniej lub więcej przystosowało, albo jak w krajach neutralnych w tych granicach, w jakich specjalne ożywienie gospodarcze w czasie wojny proces noszący cechy inflacji wywołało. Wzrost depozytów w bankach centralnych waha się od 179.9%, w Anglji do 1507.5%, w Holandji i 2010.1% w Belgji. Od banków centralnych rozpoczyna się proces inflacji kredytowej albo wskutek zapożyczania się rządu w krajach wojujących, albo wskutek dopływu złota do krajów neutralnych. Ponieważ depozyty w bankach centralnych posiadają daleko mniejsze znaczenie w porównaniu z depozytami w bankach prywatnych (od $\frac{1}{10}$ do $\frac{1}{100}$ w krajach przytoczonych) za wskaźnik inflacji kredytowej należy uważać raczej wzrost depozytów w bankach prywatnych. Musimy podkreślić, że w Anglji współczynniki wzrostu depozytów w banku angielskim i w bankach prywatnych są bardzo zbliżone co odpowiada faktowi mniejszego zaburzenia obiegu pieniężnego, niż we Francji i Włoszech.

W Anglji, jak widać z poprzednio przytoczonych bilansów banku angielskiego ilość banknotów w obiegu przed wojną nie wzrastała. W czasie wojny ilość banknotów w obiegu podniosła się z 50 mil. w r. 1913 do 70 mil. w 1918, 91 w r. 1919 i 135 w 1920. Jeżeli zestawić banknoty w obiegu z ilością kruszcu w banku angielskim, to widać, że banknoty są całkowicie pokryte przez złoto. Oczywiście takie rozumowanie doprowadziłoby do fałszywych wniosków gdyż depozyty wzrosły około $2\frac{1}{2}$ raza, i gdyby faktycznie złoto można było z banku angielskiego otrzymać, to deponenci wymieniliby depozyty na banknoty, a banknoty na złoto. Ponieważ jednak złota nie wolno z Anglji wywozić, to jakkolwiek bank wydaje złoto, nikt go nie bierze, bo to jest bezcelowe. Jak już powiedzieliśmy poprzednio, wskaźnikiem rozděcia bilansu banku

angielskiego jest wzrost depozytów, które spełniają tę samą funkcję jak banknoty.

Inflacja pieniężna w Anglii powstała przez udzielenie zaraz na początku wojny skarbowi prawa emisji asygnat państwowych w odcinkach funtowych i półfuntowych (currency notes) zabezpieczonych przez walory państwowe i w części przez złoto. Wzrost emisji asygnat przedstawia się jak następuje:

	Stan bierny			Stan czynny (w mil. fnt.)		
		Asygnaty w obiegu	Fundusz rezerwowy	Złoto	Walory państw.	Banknoty banku ang.
Sierpień	1914	21.5	—			
Grudzień	1914	38.5	—	18.5	9.0	
"	1915	103.1	0.7	28.5	54.6	
"	1916	150.1	2.4	28.5	118.1	
"	1917	212.8	8.6	28.5	186.6	
"	1918	325.2	15.5	28.5	305.1	
"	1919	356.1	17.2	28.5	337.5	4.0
"	1920	367.6	17.0	28.5	336.5	19.4

W r. 1920 dozwolony obieg wynosił około 320 mil. funt. niepokrytych i ta suma nie mogła być przekroczona. Emisja asygnat jest poważnym czynnikiem inflacji pieniężnej. Zdaje się, że zamiarem rządu angielskiego jest „w momencie odpowiednim” zamienić je na banknoty banku angielskiego i cały rachunek asygnatowy przekazać bankowi angielskiemu.

Złota w Anglii w obiegu niema. Wzrost obiegu pieniężnego przedstawia się jak następuje, według raportu parlamentarnej komisji obiegu i kursów wekslowych lorda Cunliffe'a. W czerwcu 1914 r. było w obiegu: 56.9 mil. funt. banknotów banku angielskiego (włączając banknoty w oddziale bankowym banku angielskiego); złota 123 mil. funt. (wyluczając złoto z oddziału emisyjnego banku angielskiego); srebra i miedzi było zapewne za 34 mil. funt. razem 214 mil. funt., którą to liczbę przyjął Minister Skarbu w swoim przemówieniu budżetowym z d. 30 kwietnia 1919. W dn. 31 marca 1920 r. było w obiegu asygnat za 335 mil. funt., banknotów banku angielskiego 124 mil. funt. (130 mil. za potrąceniem 6 mil. złożonych, jako zabezpieczenie asygnat, ale z banknotami w oddziale bankowym banku angielskiego), 77 mil. srebra i mosiądzu,

złota w obiegu nie było, razem 536 mil. funt. Wzrost więc wynosi 150%. Należy jednak zaznaczyć, że weksle skarbowe (treasury bills) pod pewnemi względami mogą być uważane za środek obiegowy, a w obrocie znajduje się ich zapewne około 700 mil. funt.

Rząd dezorganizuje obieg w Anglii przez tworzenie długu płynnego (floating debt) głównie w postaci weksli skarbowych (treasury bills). Weksle te w każdej chwili mogą być zdyskontowane w banku angielskim i stać się czynnikiem wzrostu depozytów albo odpływu banknotów. Weksle skarbowe wskutek tego posiadają charakter procentujących pieniędzy. Dług płynny angielski polegał jeszcze na awansach z banku angielskiego i awansach z departamentów rządowych.

Stan długu płynnego przedstawiał się jak następuje:

	w mil. funtów	
	31,XII 1919	31,XII 1920
Awanse z banku angiel.	56.0	87.2
Awanse z departam. rządow.	187.2	218.7
Weksle państwowe (treasury Bills)	1106.1	1102.1
	<u>1549.3</u>	<u>1408.0</u>

Część tych weksli skarbowych znajduje się w bankach, które w ten sposób stworzyły nowe depozyty. Jeśli porównamy inwentyzycje banków to okaże się, że wzrosły one o przeszło 400 mil. funt.

	w mil. funt.	
	1913	1919
Inwestycje w bank. ang.	121.2	398.6
„ „ szkock.	38.0	112.0
„ „ irlandz.	23.9	77.2
	<u>183.1</u>	<u>587.8</u>

i zapewne przyrost przypada całkowicie na papiery państwowe, a ich znaczna część na weksle skarbowe. Papiery państwowe w posiadaniu banku angielskiego wzrosły z 31,6 mil. f. w r. 1913 do 110,9

mil. funt. w r. 1919 czyli o blisko 80 mil. i z nich może też część przypada na weksle skarbowe. Należy przypuszczać, że około 700 mil. funt. weksli skarbowych znajduje się w obiegu i stanowią stałą potencjalną groźbę dalszej inflacji.

Przytoczymy zestawienie gotówki w obiegu uczynione dla międzynarodowej finansowej konferencji brukselskiej:

Kraj	Grudzień 1913 r.				Grudzień 1919 r.				w procentach przyjmując ilości z r. 1913 za 100	
	Jedn.	złoto	srebro	pieniądze państwowe	ogółem	złoto	srebro	pieniądze państwowe		ogółem
Belgia	frank	105 ¹	57 ¹	1067	1227	—	31 ¹	4786	4817	592
Francja	"	2680 ¹	1500 ²	5714	9894	—	1000 ⁴	57275 ⁶	58275	587
Włochy	lira	2 ³	114 ¹	2783	2899	—	27 ⁴	18814	18814	649
Portugalia	milreis	(7.6 ¹)	11.1	91	109.7	—	77 ³	382	409	573
Anglia	funt.	125 ³	34 ³	57	214	—	5000 ⁴	459	536 ³	250
Kanada	dolar	niewia	domo	211	211	—	—	440	(440)	(209)
Indje	rupia	750	2000	646	3396	—	—	1829	4829	142
N. Zelan.	funt	2 ¹	1	1.7	4.7	—	1.5	7.8	9.3	198
Holandja	guilder	17.7 ³	69.4 ¹	517	404.1	—	119 ¹	1099	1218	302
Hiszpanja	peseto	niema	dan.	1924	(1924)	—	dan.	(3856)	(3856)	(200)
Szwajcaria	frank	(60.2 ¹)	(70)	318	448.2	—	225 ⁴	1061	1286	287
Szwecja	kor.	(12.8 ¹)	5.7 ¹	234	252.5	—	40 ²	742	782	310
Norwegja	"	23 ¹	15.1 ¹	108	146.1	—	7.5	454	461.5	516
Dania	"	—	28.3 ¹	152	180.3	—	9.4 ²	489	498.4	276
Finlandja	mk. fin.	(19.2 ¹)	(2.6 ¹)	113	134.8	—	10.4 ⁴	1124	1124	834
Sreca	drachma	(10.4 ¹)	15.5 ¹	311	336.9	—	—	1412	1516	452
Rumunia	lej	(10.8 ¹)	(78.2 ¹)	425	514.0	—	—	6000	6000	1167
Niemcy	marka	2000 ²	1010 ²	2995	6003	—	490	50098	50098 ⁷	835
St. Zjedn.	dolar	1640	704	1069	3415	1738	—	3642	5870	172
Argentyna	peso	—	—	777	777	—	—	1177	1177	151
Brazylja	milr.	—	—	897	897	—	—	1748	1748	195
Chili	dolar	—	—	150	150	—	—	244	244	162
Japonja	yena	37	142	426	605	60 ³	151 ⁵	1486 ⁸	1697	281

1) Roczne sprawozdanie Dyrektora mennicy w St. Zjednoczonych, liczby w nawiasach odnoszą się do r. 1912.

2) Z wydawnictwa Ligi Narodów Currencyes after the War⁴. { Dla Anglii liczby dla lipca 1914 i marca 1920.

3) Z wydawnictwa parlamentarnego angielskiego C. M. D. 734. {

4) Przepuszczenie. 5) Obliczone z ilości wyciągniętej z obiegu w czasie wojny 6) Liczby odnoszą się do 4-go kwietnia 1920 r. 7) Nie zawierają not komunalnych, które do pewnego stopnia zastępują srebro. 8) Liczby odnoszą się do 31 stycznia 1920 roku.

Rola dwóch czynników inflacji, a mianowicie depozytów i gotówki przedstawia się w rozmaitych krajach jak następuje:

Przyjmując liczby z r. 1913 za 100 ilości z r. 1919 przedstawiają się w procentach.

	Depozyty	Gotówka w obiegu
Belgja	646.6	392
Francja	294.6	387
Włochy	290.2	649
Anglja	227.5	250
Kanada	182.1	209
N. Zelandja	206.2	198
Holandja	421.2	302
Szwajcaria	173.6	287
Szwecja	298.0	310
Norwegja.	366.2	316
Japonja	406.9	281
Stany Zjednoczone	205.6	172
Niemcy		

W Anglii dwa współczynniki są zbieżne, podobnie w Stanach Zjednoczonych. Im większa pomiędzy nimi zachodzi różnica, tem większe nastąpiło przesunięcie w strukturze gospodarczej danego kraju, tem większe naruszenie równowagi poprzedniego układu.

Sumując depozyty i gotówkę w obrocie otrzymamy liczby, przedstawiające nominalną siłę nabywczą gospodarstwa narodowego. Uległa ona następującym zmianom:

	1 9 1 3			1 9 1 9			w procent. z r. 1913
	depozyty	gotówka w obiegu	razem	depozyty	gotówka w obiegu	razem	
Belgja	1046.1	1227	2273	6764.6	4817	11582	509.5
Francja	6552.3	9894	16446	19304.6	38275	57579	350.1
Włochy.	2355.9	2899	5255	6883.2	18814	25697	489.0
Anglja	1142.1	214	1356	2598.2	536	3135	231.2
Kanada	1018.6	211	1230	1855.1	446	2295	186.6
N. Zelandja.	28.8	4.7	33	59.4	9.3	69	209.0
Holandja	341.3	404.1	745	1437.7	1218	2656	356.5

	1 9 1 3			1 9 1 9			
	depozyty	gotówka w obiegu	razem	depozyty	gotówka w obiegu	razem	
Szwajcaria .	3724.2	448.2	4172	6466.1	1286	7752	185.8
Szwecja .	1799.9	252.5	2052	5363.3	782	6145	299.4
Norwegja .	1213.1	146.1	1359	4442.6	461.5	4904	360.8
Japonja .	2229.0	605	2834	9071.4	1697	10768	379.9
Niemcy .							
St. Zjedn. .	13760	3413	17173	28289	5870	34159	198.9

W Stanach Zjednoczonych gdzie waluta złota już została zrestituowana nastąpiła „inflacja“ dwukrotna. Już ta tablica nasuwa bardzo poważne wątpliwości, czy zmniejszenie nominalnej siły nabywczej do zakresu przedwojennego będzie możliwe bez bardzo gwałtownych przesunięć.

Utwardza nas w tem przekonaniu fakt, że ani w Anglii ani w Stanach Zjednoczonych kryzys gospodarczy w końcu roku 1920 z wielką niżką cen, i wymawianiem kredytów przez banki nie wywołał zmniejszenia depozytów.

Oto bilans 14 wielkich banków angielskich przedstawia się w mil. £ w końcu grudnia, jak następuje:

	w mil. £	
	gr. 1919	gr. 1920
Kapitał i rezerwy	101.8	123.6
akcepty	133.1	92.7
depozyty	1845.5	1947.9
gotówka	534.8	323.9
inwestycje	391.9	365.2
dyskonto, awanse i poz. onkol.	1196.9	1356.1
zabezpieczenie akceptów itd. .	156.8	119.0

W połowie lutego 1920 r. proces ten odbywa się podobnie. Dlatego uważamy, że projekt powolnego zmniejszania gotówki w obiegu i depozytów, czyli powolnej deflacji, skończy się niepowodzeniem głównie wskutek tego że się o tym projekcie zapomni. Już w tej chwili odbywa się w Anglii naganka na banki za ich po-

litykę „deflacyjną“, która właściwie jest tylko polityką zaprzestania dalszej inflacji. Nim Anglja przekaże bankowi angielskiemu asygnaty państwowe, nim skarb spłaci weksle skarbowe, upłynie dużo czasu.

O dewaluacji funta sterlinga w Anglii się nie mówi. Panuje przeświadczenie, że funt do równi powróci. Anglicy posiadają dobre tradycje finansowe, i jakkolwiek funt sterling przestał być wielkością stałą a Londyn przestał być wolnym rynkiem złotym, dążą do podniesienia funta do równi. Utwierdza ich w słuszności tego sądu podniesienie się funta w początku r. 1921, co jest skutkiem zmniejszenia importu surowców wskutek kryzysu, a więc zmniejszenia zapotrzebowania waluty obcej dla zakupu surowców. Nie zdziwi więc nas wcale, gdy wskutek ożywienia gospodarczego funt znacznie ponownie spadać. Wszak to zjawisko nastąpiło w Niemczech w połowie r. 1920.

Anglja ze swem światowem gospodarstwem traci b. dużo wskutek tego, że nie posiada złotej waluty. Bieg jej życia gospodarczego będzie podlegał zygzakom, będzie nerwowy nieuregulowany. Złożona machina życia gospodarczego angielskiego będzie funkcjonowała bez regulatora automatycznego w postaci waluty złotej w sposób dosyć nierówny, a nie zaradzą temu napewno mechanicy „ministerjalni“ od regulowania cen wewnętrznych, wywozowych, płac robotniczych, produkcji i t. p. Jednym ze skutków braku regulatora było zaawansowanie się Anglii w drogiej produkcji finansowanej przez banki.

Gdyby Anglja zdewaluowała funta i przekazała rachunek asygnat skarbowych bankowi angielskiemu zamieniwszy je na banknoty banku ankielskiego, gdyby zamiast wywozu złota bank angielski zakazał obiegu złota, a wydawał złoto tylko dla wywozu głównie w sztabach, wolny rynek złota został by zrestytuowany. Przywożone złoto podlegałoby nakazowi przekazania jego bankowi angielskiemu, czyli akurat naodwrot, jak się dzieje obecnie. W ten sposób restytucja cen światowych rozpoczęłaby się od Anglii.

Wyjaśnimy naszą myśl dokładniej.

Złoto w bankach centralnych poniższych krajów wynosiło:

	1913	w grudniu 1920	liczby z r. 1920 w proc. z r. 1913
W Anglii	35.0	128.3	366.5
St. Zjednocz. . .	47.7 (1914)	428.3	897.7
Japonji	23.0	117.5	510.8
Holandji	12.6	53.0	420.6
Francji	140.3	220.0	156.8
Szwajcarji	6.8	21.7	319.1
Kanadzie	7.8	17.7	226.9

Zestawimy ilości gotówki, depozytów, gotówki i depozytów z ilością złota w bankach, biorąc liczby z r. 1913 za 100.

	W grudniu 1919			W grudniu 1920
	gotówka	depozyty	gotówka i depozyty	złoto w bankach
Anglja	250	227.5	231.2	366.5
Stany Zjedn.	172	205.6	198.9	897.7
Japonja	281	406.9	379.9	510.8
Holandja	302	421.2	356.5	4 0.6
Francja	387	294.6	350.1	156.8
Szwajcarja	287	173.6	185.8	319.1
Kanada	209	182.1	186.6	226.9

Z wyjątkiem Francji pokrycie środków obiegowych wziętych osobno i środków obiegowych łącznie z depozytami polepszyło się. Zdawałoby się więc, że nawet wprowadzenie waluty złotej w pewnych krajach jak np. Anglii nawet bez dewaluacji funta byłoby już możliwe, szczególnie przy wprowadzeniu zakazu złota w obieg. Wywołałoby to jednak kolosalny odpływ złota, wogóle zaś ogromne zaburzenie w stanie gospodarstwa. Anglik dostaje dzisiaj za funta 3,8 dolara, jutro by dostał 4,8. Nastąpiłyby wszystkie skutki towarzyszące zmianie wartości jednostki obiegowej w stopniu spotęgowanym, znane nam z procesu, który się wszędzie odbył. Ale maszyny się nie prowadzi dla idei regulatora. Regulator jest po to, aby maszyna dobrze szła. Gdyby jednak funt zdewaluowano do 3,8 dolara, skutki te nie nastąpiłyby. Europa by nie skupowała złota, skoro z trudnością skupuje surowce. Anglja, Stany Zjednoczone, Japonja posiadałyby walutę złotą, *zaistniałyby ceny światowe.*

Powstaje jednak pytanie. Skoro ceny wzrosły naogół dwukrotnie mniej więcej, przynajmniej w krajach które nie odskoczyły na szereg mil od waluty złotej, to i koszty produkcji złota wzrosły dwukrotnie. W tej chwili angielscy właściciele kopalń złota w Afryce Południowej zarabiają głównie na disagio waluty angielskiej. Złoto sprzedają do Stanów za dolary. Ale disagio wynosi 30% i kopalnie pracujące w warunkach trudniejszych już się zamykają. I być może nie opłaci się produkować za pewien czas złota po cenie odpowiadającej równi dolarowi w stosunku do złota.*) Złoto będzie więcj kosztowało niż niezdeprecjonowany dolar, niż współczesny banknot dolarowy, najbardziej „złoty“ banknot na świecie. W grudniu 1920 r. ceny hurtowe w Stanach Zjed. w porównaniu z r. 1913 wzrosły

*) Podobno w Stanach Zjednoczonych produkcja złota spada poważnie.

tylko o 38% (ceny detaliczne jednak o 89%), niebezpieczeństwo nie jest więc aktualne. Jeżeli jednak obecny poziom cen hurtowych nie utrzyma się a podług nas się nie utrzyma, tylko podniesie to z czasem ten problem powstanie. Problem, który będzie polegał na tem, że za ilość złota, którego koszty własne wzrosły, dostawać się będzie banknot dolarowy, którego siła nabywcza spadła. Nie będziemy się jednak nad tem zastanawiać, uważamy tylko, że jest to motyw, przemawiający za dewaluacją funta sterlinga. Zobaczymy zresztą, co najbliższy rok przyniesie.

Procesy gospodarcze w Anglii będą odbywały się nierówno — dlatego, że przez zawieszenie wolnego rynku złota i waluty złotej Anglja sama gwałci zasadę cen światowych, i kształtowanie cen w Anglii zasadzie tej nie podlega. Obecnie występują skutki zaawansowania się Anglii w drogiej produkcji, nieliczącej się z możebnymi cenami światowymi. Droga produkcja była możliwa dzięki kredytom bankowym, udzielanym niepowściągliwie przez banki niepodlegające naciskowi regulatora „złotego“.

Rozdział VIII.

Święte przymierze trzech finansjer przeciwko gwałcącej ład i porządek anarchji cen i walut w Europie.

W chwili zawarcia pokoju w połowie 1919 roku, kursy walut wykazywały odchylenia od równi, ale zamknięte w granicach drobnych w porównaniu z temi, które się ujawniły później.

Koszt dolara w walucie poszczególnych krajów w procent.

	Czerw. 1919	Grud. 1919	Czerw. 1920	Grud. 1920
Japonja . . .	98.23	98.96	96.72	104.5
Argentyna . .	98.1	98.1	101.2	77.6
Szwajcarja . .	105.0	108.2	106.1	126.6
Kanada . . .	103.0	108.5	111.1	115.7
Holandja . . .	103.9	107.2	112.4	127.8
Hiszpanja . . .	97.8	99.7	116.6	143.5
Anglja	105.7	129.3	122.9	137.8
Brazylja . . .	117.3	114.8	126.0	227.5
Grecja	100.5	126.3	150.2	266.2
Norwegja . . .	107.3	129.9	162.1	171.2
Danja	113.5	137.3	162.1	171.2
Szwecja	103.3	123.3	119.9	134.1
Belgja	128.3	209.0	220.9	309.8
Francja	124.8	209.5	232.3	325.4
W.ochy	154.7	255.9	323.2	554.6
Niemcy	301.6	1156.8	902.6	1733.0
Austrja	485.8	2328.7	2775.3	8808.7

Złożyło się na to kilka przyczyn. Państwa prowadzące wojnę, regulowały w czasie wojny kurs walut przy pomocy central dewizowych i innych podobnych zarządzeń. Oczywiście że same dekryty nie wiele by pomogły. Decydującą okolicznością było spro-

wadzenie handlu zewnętrznego do bardzo szczupłych rozmiarów. Granice były zamknięte i miał miejsce duży brak środków przewozowych. Te ostatnie wskutek konieczności wojennych były pod zarządem i kontrolą państwową. Ale i w tych szczupłych rozmiarach handel odbywał się przeważnie pomiędzy rządami, na podstawie kredytów udzielanych aljantom nasamprzód przez Anglię a następnie przez Stany Zjednoczone. Transakcje handlu zewnętrznego odbywały się bez poszukiwania obcych walut. Z chwilą zaprzestania udzielania kredytów państwowych i ustania regulacji walut kursy zaczęły się wahać i obniżać.

Ceny w czasie wojny podniosły się wskutek zwiększenia nominalnej siły nabywczej wszędzie, aczkolwiek nie w stopniu jednako- wym. Podniosły się nawet w krajach neutralnych, które nie ponosiły wydatków związanych z obroną neutralności i nie drukowały pieniędzy. Kraje neutralne importowały towary z krajów o wysokich cenach i o kursie walut sztucznie na poziomie blizkimi równi utrzymanym i eksportowały do nich towary po cenach wysokich niewiele tracąc na przemianowaniu na własną walutę. Naprzykład Argentyna albo Chili przywożąc towary z Anglii płaciły podwójną cenę w funtach sterlingach, a ponieważ funt był bliski swej równi, a więc i podwójną cenę w pesetach. Z drugiej strony przy wywozie do Anglii uzyskiwały za swe towary również podwójną cenę w funtach, czyli podobnie jak i poprzednio, podwójną cenę w pesetach. Innymi słowy w krajach, w którychby wskutek przyczyn wewnętrznych wzrost cen by nie nastąpił, nastąpiło z początku podniesienie się cen towarów, stanowiących przedmiot przywozu albo wywozu, a następnie odbiło się ono i na cenach innych towarów. Podniesienie się cen wskutek przyczyn zewnętrznych wywołało potrzebę zwiększenia środków obrotowych, innymi słowy „inflację“ i w krajach neutralnych.

Ponieważ obroty zewnętrzne były niewielkie i gospodarstwa miały charakter izolowany, ceny towarów, które nie stanowiły w czasie wojny przedmiotu handlu zewnętrznego a była ich wielkość, podniosły się mniej od towarów będących przedmiotem handlu zewnętrznego, przyczem w rozmaitych krajach niejednakowo. To też poziom cen w połowie 1919 roku był bardzo rozmaity w różnych krajach. Na konferencję brukselską przygotowano następujące zestawienie. Dla szeregu krajów brano indeks cen w Stanach Zjednoczonych i mnożono go przez koszt dolara w walucie danego kraju. Naprzykład indeks cen w Stanach Zjednoczonych w marcu 1919 wynosił 201 (przyjmując indeks w 1913 równym 100).*) Dolar w tym czasie kosztował o 15% więcej franków niż wynosiła równia, czyli przyjmując równię za 100 dolar kosztował 115% franków. Za kompleks towarów w Stanach Zjedno-

*) Indeks cen wyprowadza się na rozmaitych zasadach jako średnia cena całego szeregu towarów. Jest on więc wskaźnikiem ogólnego poziomu cen w danym kraju.

czonych, który kosztował w roku 1915 sto dolarów w marcu 1919 trzeba było już zapłacić 201 dolarów, a ponieważ za tę ilość dolarów za którą się płaciło w roku 1913 sto franków trzeba było zapłacić w marcu 1919 roku 115 franków, więc indeks Stanów Zjednoczonych wynosił we frankach $\frac{201 \cdot 115}{100} = 232$, co wynosi cenę we frankach kompleksu towarów amerykańskich. Cena podobnego kompleksu we Francji wynosiła 338 przyjmując cenę z r. 1913 równą 100. Gdyby indeksy w Stanach Zjednoczonych i we Francji były kalkulowane identycznie, to znaczy gdyby przy ich zestawianiu były uwzględniane te same towary w jednakowych ilościach, to w marcu 1919 r. można byłoby w Stanach Zjednoczonych nabyć za 232 franki to samo, za co we Francji trzeba byłoby zapłacić 338 fr.

Dla zrozumienia procesów, które nastąpiły po zniesieniu regulacji walut i usunięciu wielu tam handlu zewnętrznego trzeba przyrzyć się następującym tablicom.

	Indeks Stanów Zjedn.	Koszt dolara w walucie danego kraju	Zewnętrzna cena towarów amer. w walucie danego kraju	Wewnętrzna cena towarów w danym kraju
<i>Francja</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	125	258	330
Grudzień . . . 1919	238	210	499	425
Czerwiec . . . 1920	269	232	624	495
Grudzień . . . 1920	189	325	614	436
<i>Anglja</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	106	219	235
Grudzień . . . 1919	238	129	308	277
Czerwiec . . . 1920	269	123	331	300
Grudzień . . . 1920	189	139	263	244
<i>Szwecja</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	106	219	324
Grudzień . . . 1919	238	125	298	317
Czerwiec . . . 1920	269	121	325	366
Grudzień . . . 1920	189	134	253	299

	Indeks Stanów Zjedn.	Koszt dolara w walucie danego kraju	Zewnętrzna cena towarów amer. w walucie danego kraju	Wewnętrzna cena towarów w danym kraju
<i>Kanada</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	103	215	210
Grudzień . . . 1919	238	108	258	238
Czerwiec . . . 1920	269	111	298	258
Grudzień . . . 1920	189	115	217	224 (list)
<i>Japonja</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	98	203	228
Grudzień . . . 1919	238	99	235	289
Czerwiec . . . 1920	269	97	261	248
Grudzień . . . 1920	189	104	196	221 (list.)
<i>Włochy</i>				
Czerwiec . . . 1919	207	155	320	358
Grudzień . . . 1919	238	256	609	457
Czerwiec . . . 1920	269	323	868	615
Grudzień . . . 1920	189	—	—	—

Jak widać z tych tablic ceny światowe przestały istnieć i ceny „zewnętrzne“ były niższe od cen „wewnętrznych“. Francuz, Włoch, Anglik miał więc z początku duże zyski zakupując w Ameryce i sprzedając u siebie, a amerykańanie sprzedając towary do Europy. Spusty zostały otworzone, regulacja walut zniesiona, tonaż i koleje stawały się dostępne, cały szereg towarów pozwolono przywozić i wywozić. Potoki towarów z rezerwuarów o niskim poziomie cen zaczęły się wlewać gwałtownie do rezerwuarów o wysokim poziomie cen. Proces był tak gwałtowny, że poziomy nie osiągnęły równowagi (tam gdzie niema waluty złotej nie może jej być) ale się odwróciły.

Stosunek cen zewnętrznych do wewnętrznych.

	Francja	Anglja	Szwecja	Kanada	Japonja	Włochy
Czerwiec 1919	78	93	67	102	89	89
Grudzień 1919	117	111	94	108	81	133
Czerwiec 1920	122	110	89	115	105	136
Grudzień 1920	141	108	118	—	—	—

Ceny amerykańskie, które na początku roku 1919 były niższe od cen europejskich stały się po roku wyższe od nich, nastąpił gwałtowny spadek walut wszystkich krajów w stosunku do Ameryki a europejskich w stosunku do angielskiej. Wysoki kurs walut państw europejskich okazał się złudą.

Pomimo obawy narażenia się na zarzut powtarzania się, podkreślamy, że w czasie wojny handel zewnętrzny dokonywał się poza łożyskiem obrotów finansowanych przez państwowe kredyty zewnętrzne tylko drobnymi strumykami. Z zawarciem pokoju kredyty i reglamentacja ustały, strumyki zaczęły wzbierać w potoki. Bilans handlowy stracił równowagę gwałtownie, wskaźnikiem był spadek kursów, a jednocześnie regulatorem powstrzymującym bilans handlowy od jeszcze większej nierównowagi. Powyżej wskazyaliśmy, że czułym regulatorem jest waluta złota. Regulatorem ordynarnym i prymitywnym jest spadek kursów walut, który utrudnia przywóz z krajów o wysokiej walucie i zachęca do wywozu do do nich, czyli skutki procesu który opisujemy odwraca. W końcu roku 1920 okazało się, że do rozmaitych krajów zwieziono towarów za dużo, wahania walutowe przewróciły wszelką kalkulację handlową, dołączył się kryzys waluty srebrnej w Indjach i Chinach.

Średnie ceny srebra w pensach za uncję wynosiły

1920 w styczniu	79 ⁷ / ₈
lutym	85
czerwcu	51 ¹ / ₁₆
grudniu	54 ¹ / ₄

nastąpił nawet taki wypadek, że jeden plantator egipski musiał do dostarczonej anglikowi bawełny dopłacić dlatego, że kalkulacja implikowała dwie waluty angielską i egipską, a stosunek ich zmienił się w sposób zgoła nieoczekiwany.

Nastąpiła anarchja i zastój. Przeszacowano zdolność nabywczą wielu krajów. Zmniejszona wytwórczość i wywóz Europy obniżyły zdolność nabywczą i innych krajów. W braku złotego regulatora nastąpił taniec walut, i anarchja obrotów światowych.

Dezorganizacja handlu zewnętrznego, ryzyko które implikowały wahania walut dla importera i eksportera skierowują uwagę ku podniesieniu siły nabywczej Europy i asekuracji od strat wskutek spadku walut europejskich.

Na konferencję brukselską bankier holenderski Ter Meulen przygotował projekt podniesienia siły nabywczej Europy.

Zasady projektu Ter Meulen'a są następujące:

1) Dla usprawnienia krajów, które wskutek ubóstwa nie są w stanie zaopatrzyć się w potrzebne towary na rozsądnych warunkach na wolnym rynku, należy finansować potrzebne im importy. Aby przyciągnąć fundusze do tego celu, należy wzbudzić zaufanie do kredytu tych krajów. a w tym celu tworzy się Komisja Międzynarodowa pod auspicjami Ligi Narodów.

2) Komisja ma się składać z bankierów i ludzi interesu o reputacji międzynarodowej, mianowanych przez Radę Ligi Narodów i winna mieć prawo mianowania agentów i podkomisji i przekazywania im części czynności.

3) Rządy krajów mających zamiar korzystać z tej instytucji winny zakomunikować komisji, jakie poszczególne aktywa mają zamiar przeznaczyć na zabezpieczenie kredytów handlowych, udzielonych przez eksporterów.

4) Komisja po zbadaniu tych aktywów określi wartość w złocie kredytów, którą zaakceptuje jako odpowiednik zabezpieczenia.

5) Rządy partycypujących krajów będą wtedy upoważnione do emisji obligacji do wysokości sumy w złocie, zaakceptowanej przez Komisję. Obligacje winny posiadać formę, termin expiracji, procent, jakie ustanowi Komisja, i winny w szczególności mieć wymienione aktywa je zabezpieczające. Suma, na jaką ma brzmieć każda obligacja i jej waluta, ma być określona przez odpowiedni rząd po porozumieniu z Komisją, stosownie do warunków poszczególnej transakcji, dla której są one emitowane.

6) Opłata procentów od tych obligacji, które będą obligacjami emitujących rządów, ma być zahypotekowana na dochodach z przeznaczonych na ten cel aktywów.

7) Wyznaczone aktywa będą zarządzane przez odpowiedni rząd albo przez Międzynarodową Komisję, w zależności od tego jak postanowi większość Rady Ligi Narodów na skutek propozycji Komisji Międzynarodowej. Niemniej jednak, w przypadku jeśli wyznaczone aktywa są zarządzane przez odpowiedni rząd, Komisja Międzynarodowa może w każdej chwili w przypadku zaniedbania zażądać od odpowiedniego rządu przekazania jej zarządu aktywów. Odpowiedni rząd będzie miał prawo odwołania się do Rady Ligi Narodów i decyzja Rady Ligi Narodów będzie obowiązująca.

8) Dochody z wyznaczonych aktywów mają być użyte jak

następuje: 1) z tych dochodów Komisja winna zakupić i zachować, albo odpowiedni rząd ma wykazać, że kupił i posiada obce waluty w ilości dostatecznej: a) dla opłaty kuponów, b) dla utworzenia funduszu amortyzacyjnego dla wykupu w terminach 10% wydanych obligacji, c) rezerwę dla wykupu obligacji. 2) Wszelka reszta pozostała po wypełnieniu powyższych przepisów będzie oddana do swobodnej dyspozycji odpowiedniego rządu.

9) Odpowiedni rząd może zastawić obligacje jako odpowiednik kredytów dla importu na własny rachunek, albo pożyczyć je swym obywatelom dla uzyskania kredytów na ich rachunek.

10) Każda obligacja przed emisją winna być kontrasygnowana przez Komisję Międzynarodową dla rejestracji.

11) Zasadniczym celem projektu jest ułatwienie importu takich materiałów surowych, jakie ułatwią podjęcie produkcji, szczególnie eksportowych. Dlatego obligacje nie powinny być użyte dla uzyskania kredytu dla importu innych towarów, chyba że Komisja uzna, że ich import odpowiada również powyższemu celowi, w tym przypadku może ona czynić wyjątki na warunkach przez nią określonych.

12) Dla każdego zaciągającego pożyczkę kraju Komisja zestawia po porozumieniu z odpowiednim rządem wykaz zaakceptowanych importów.

13) Szczegóły każdej transakcji winny być zarejestrowane przez Komisję, która przed kontrasygnatą obligacji winna się przekonać, że kredyt jest zaciągany na dozwolony import i że jego termin jest odpowiedni.

14) Bony będą zastawiane u eksportera.

W planie tym tkwi groźba kontroli międzynarodowej nad krajami, które nie dają gwarancji co do stałości ich walut. Projektuje Ter Meulen obligacje złote, a więc o kursie stałym.

W Anglii prezes jednego z poważniejszych Towarzystw Ubezpieczeniowych Mountain na posiedzeniu z dnia 19 stycznia 1921 r. Rady Federacji Przemysłu brytańskiego wystąpił z projektem finansowania eksportu doubożących krajów europejskich. Treść i motyw projektu są następujące.

Rząd angielski przeszło przed rokiem wyasygnował 26 mil. funtów Ministerjum Przemysłu dla finansowania eksportu do krajów zubożących. Akcja rządu nie miała poważniejszych wyników, do końca listopada r. 1920 wydano mniej niż 1/2 mil. funtów.

W tej chwili bezrobocie wzrasta w sposób zastraszający, kupcy angielscy mają zapasy towarów, których nie mogą sprzedać po cenach niższych. Wywóz angielski spadł bardzo poważnie wskutek obcej konkurencji albo niemożności opłaty przywozu przez kraje zubożące. Handel z Europą Środkową zawiera ryzyko ich bankructwa (to znaczy deprecjacji walut) albo inwazji bolszewickiej jak w przypadku Polski; kraje te dla zreorganizowania ich życia

gospodarczego potrzebują przedewszystkiem taboru i narzędzi rolniczych. Usprawnienie ich nie może jednak nastąpić bez udzielenia im kredytu. *O ile tego kredytu nie udzielią „nglicy udzielią go inni.* Kupcy angielscy nie są jednak w stanie ponosić tego ryzyka, również nie mogą banki angielskie wziąć na siebie tego ryzyka. Rozwiązaniem tej trudności może być utworzenie w Anglii syndykatu z bogatych bankierów i towarzystw ubezpieczeniowych. Syndykat taki wyłonił by komitet, do którego weszliby przedstawiciele powyższych instytucji. Ale i taki syndykat nie może ponosić ryzyka inwazji bolszewickiej, albo bankructwa, nie jest też w stanie zapobiec dalszej emisji banknotów. Rząd angielski powinien więc zabezpieczyć syndykat w wysokości połowy wyasygnowanej sumy 26 mil. funtów sterlingów, a syndykat zrobi więcej niż jakikolwiek urząd państwowy.

Syndykat musi nasamprzód wejść w kontakt z bankierami krajów, z którymi zamierza prowadzić handel i wpłynąć, aby i oni utworzyli u siebie podobne syndykaty. Te syndykaty poręczałyby kredyty zaciągnięte przez kupców w ich kraju, i dawałyby zabezpieczenie jakie ewentualnie możnaby otrzymać.

Syndykat angielski gwarantowałby kupcom angielskim, że weksle, otrzymane przez nich od importerów krajów zubożałych, będą uznane (to znaczy zdyskontowane) wydając polisy o premji umiarkowanej, zabezpieczone z drugiej strony przez gwarancję syndykatu kupującego.

Suma wyasygnowana przez rząd angielski byłaby funduszem asekuracyjnym.

Projekt powyższy był przedmiotem całego szeregu obrad wybitnych bankierów, domów dyskontowych, towarzystw ubezpieczeniowych i wreszcie okazało się, że *tylko asekuracja od spadku walut krajów zubożałych może być podstawą handlu z niemi.* Asekuracji tej nie mogą się podjąć ani bankierzy, ani towarzystwa ubezpieczeniowe, gdyż ryzyko jest zbyt duże; asekurację tę musi wziąć na siebie skarb angielski, krótko mówiąc idzie o to: kupiec angielski wywozi do Polski za 1000 Ł przy kursie 3000 marek za funt, otrzymuje więc weksle na 3 mil. marek. W terminie płatności kurs funta jest 4000 marek; kupiec angielski dostaje więc za 3 mil. marek tylko 750 funtów; rząd angielski ma mu dopłacić 250 funtów. Deprecjacja waluty może być uważana przez wierzyciela za akt złej woli ze strony dłużnika popełniony w celu zinniejszenia długu.

W sprawie tego projektu zalecającego przejęcie przez rząd ryzyka walutowego Lloyd George na posiedzeniu Izby Gmin 17 lutego powiedział. Cała trudność nawiązania stosunków polega na udzieleniu kredytów. Każdy by chciał, aby rząd wziął całe ryzyko na siebie. To nie jest słuszne. Ryzyko rządu, jest ryzykiem podatnika. Jest słuszne, aby rząd wziął na siebie część ryzyka w celu zachęcenia inicjatywy prywatnej. Rząd powiedział że zaawansuje fundusze na ten cel i weźmie ryzyko w wysokości 80% kosztu własnego towarów. Ryzyko obciążające kupca wynosi tylko 20%.

Do tej pory tylko około 5 — 6% tego kredytu było wyzyskane. Rząd starał się zainteresować w tej sprawie banki. Banki zgodziły się na udzielenie kredytów jeśliby rząd wziął całe ryzyko na siebie. To nie jest słuszne. Bierność jest bardzo krótkowzroczną polityką banków. Te kraje posiadają wszystkie czynniki potrzebne do wytwarzania bogactw, potrzebują tylko rozpoczęcia.

Na to 13 lutego redaktor Banker's Magazine p. Kiddy odpowiada w Morning Post.

Uważamy za bardzo trudne, aby bankierzy, którzy są stróżami grosza deponentów mogli wziąć na siebie ryzyko walutowe, *tymbardziej, że ryzyko walutowe wiąże się z biegiem spraw państwowych w danych krajach* (especially as these exchange risks are so largely concerned with what may be termed State developments). Przypuśćmy na chwilę, że największym źródłem ryzyka walutowego jest możliwość deprecjonowania własnej waluty przez rząd importującego kraju za pomocą prasy drukarskiej, jasne jest, że bankierzy nie mają *locus standi dla czynienia reklamacji odpowiednim rządowi, tymczasowo gdy rząd jest w innym położeniu* (that bankers or accepting houses would have no kind of locus standi in expostulating with the Governments in question whereas the State would be in different position).

Jeżeliby rząd angielski w tej czy innej formie na ten schemat się zgodził i z tego tytułu zaczął ponosić straty, *to myśl kontroli finansowej nad krajami emitującymi bez miary banknoty będzie mu się musiała narzucić*. Należy sobie uświadomić, że w okresie międzynarodowego gospodarstwa dezorganizacja waluty jest rozsądnikiem „anarchji gospodarczej” i czynnikiem „ład i porządek” gospodarczego mogą się starać ją poskromić. Deprecjacja waluty może być narzędziem w rękę dłużnika dla niewywiązania się z zobowiązań; czynią to zapewne Niemcy z powodu odszkodowań. Jeżeli Liga Narodów nie zamrze powoli choćby bez uroczystego pogrzebu, to będzie narzędziem międzynarodowego trustu finansowego, świętego przymierza trzech finansjer, reprezentującego „ład i porządek” na początku wieku XX; jeżeli zaś zamrze to święte przymierze finansjery angielskiej, amerykańskiej i francuskiej sprawi sobie inną szatę.

Różnice w cenach „wewnętrznych” i „zewnętrznych” wskazują na to, że ceny światowe przestały egzystować, że ład i porządek świata został zakłócony. Anglik kupujący bawełnę w Stanach Zjednoczonych z terminem trzymiesięcznym nie wie ile za nią zapłaci w swej walucie.

Wskutek wyeliminowania siły nabywczej Europy a wskutek tego i zmniejszenia siły nabywczej jej dostawców, wskutek zaawansowania się Anglii i Stanów Zjednoczonych w drogiej produkcji, wskutek ryzyka walutowego w handlu zewnętrznym, po okresie gwałtownego ożywienia nastąpiło załamanie i ceny, które podnosiły się, szybko zaczęły spadać. Nastąpiło przystosowywanie się cen angielskich i amerykańskich do zdolności nabywczej odbiorców. Rozpoczął się proces tworzenia cen światowych.

Oto indeks cen dla rozmaitych krajów.

Spadł indeks cen hurtowych w Stanach do poziomu o 38% wyższego od r. 1913, ale indeks cen detalicznych trzyma się na poziomie 189% w stosunku do r. 1913. Poniżej przytaczamy ceny londyńskie, które wskazują, że tylko ceny surowców włókienniczych, i metali obniżyły się poniżej dwukrotnego poziomu w stosunku do r. 1913.

	Grudz. 31 1920	Czerw. 30 1920	Grudz. 31 1919	Grudz. 31 1913
Pszenica	86/9	78,9	72/6	31/1
Kukurydza	57/6	68,9	67/6	24/—
Jęczmień	72/7	87/2	105/10	26,2
Owies	42/9	64/7	57/2	18/2
Ryż	36/—	48/6	26/—	9/6
Cukier	76/—	116/—	72/—	17/9
Herbata	1/1½	10¼d	1/10½	9½d
Kawa	120/—	150/—	152/6	69/—
Wołowina ang.	11/10	10/—	10/—	4/2
Baranina	5/—	5/2	7/—	2/10
Bawełna ameryk.	9.90d	27.06d	30.75d	7.14d
Bawełna egipsk.	22.00d	62.50d	54.00d	9.90d
Merynos. wełna	18d	34d	50d	10¾d
Wełna	12½d	21¾d	27d	10¾d
Konopie	£54	£56	£54	£24
Juta	£39	£49	£65	£35 10/—
Guma	10¼d	1/10½	2/10½	2/4
Skóry	7⅛d	17½d	16½d	6¾d
Nafta	2/3½	2/2	1/9¼	8½d
Miedź	£71 17/6	£86 12/6	£115 7/6	£65 3/9
Ołów	£23 10/—	£33	£45 11/3	£18 3/9
Surowiec	225/—	217/6	160/—	50/—
Szyny stalowe	£25	£23	£17 15/—	£6 10/—
Węgiel	90/—	115/—	110/—	20/3

Tygodniowe stawki okrętowe time charters.

13 sierpnia 1920	—	14/0
1 października	—	15 0
3 grudnia	—	12,0
7 stycznia 1921	—	10/0
4 lutego	—	7/6
11 lutego	—	6/6

Anglja i Stany Zjednoczone zaczynają więc przystosowywać koszty produkcji i ceny do zdolności nabywczej swych odbiorców. Jak daleko posunie się ten proces?

W poprzednim rozdziale przez nominalną siłę nabywczą nazwaliśmy sumę depozytów i gotówki w obiegu, teraz zrobimy następujące zestawienie.

Przyjmując r. 1913 w procentach za 100.

	do grudnia 1919			ceny	
	depozyty	gotówka	siła nabywczą	do grud. 1919	do grudnia 1920
Francja	295	387	350	425	436
Włochy	290	649	489	457	665 paźdz.
Anglja	227	250	231	276	244
Kanada	182	209	187	238	224 list.
Szwecja	298	310	299	317	299
Japonja	407	281	380	289	221 list.
Stany Zjedn. .	206	172	199	238	189

W Stanach Zjednoczonych wzrost cen był dwukrotny: nominalnej siły nabywczej również. W styczniu 1921 roku z bilansów banków amerykańskich okazuje się, że niewystąpiło zmniejszenie nominalnej siły nabywczej, a opierając się na przesłance oczywistej, że pomiędzy nominalną siłą nabywczą a poziomem cen zachodzi prosty stosunek (ale nie proporcjonalny), który może zmniejszyć tylko znacznie większy wzrost produkcji w porównaniu z r. 1913, uważamy że niski poziom cen surowców włókienniczych i metali jest chwilowy i z podniesieniem się handlu zewnętrznego i ceny się podniosą, mniej więcej do poziomu dwukrotnego w porównaniu z r. 1913.

Proces ten jak już podkreślaliśmy niejednokrotnie, wskutek nieistnienia cen światowych i braku „złotego” regulatora będzie nierówny. Tymczasem pewien ośrodek równowagi zaczyna się formować w Stanach Zjednoczonych, Japonji, Anglji i niektórych jej kolonjach. Niemniej jednak bieg życia gospodarczego w Anglji będzie miał charakter „nerwowego” przystosowywania się do nieustalonego dotychczas poziomu cen światowych. Wskutek braku regulatora kryzys, który przechodzi Anglja ma charakter niezdecydowany.

Stopa dyskontowa banku angielskiego (7%) jest bez zmiany od kwietnia 1920 roku. Nie była więc podniesiona w czasie kryzysu i nie nastąpiła zniżka, znamionująca koniec kryzysu.

Na rynku dyskonta prywatnego procent na dłuższe terminy obniża się.

	dyskonto wolne — weksle			
	go- tówka płynna	3 mies.	4 mies.	6 mies.
20 wrześn. 1920	5-5½	6 ¹¹ / ₁₆ — 13 ¹³ / ₁₆	6 ¹⁴ / ₁₆ — 7	6 ¹⁴ / ₁₆ — 7
20 list. 1920	5-4	6 ¹⁰ / ₁₆ — 11 ¹¹ / ₁₆	6 ¹² / ₁₆ — 13 ¹³ / ₁₆	6 ¹² / ₁₆ — 6 ¹⁴ / ₁₆
20 grud. 1920	5-4	6 ¹¹ / ₁₆ — 13 ¹³ / ₁₆	6 ¹⁰ / ₁₆ — 6 ¹¹ / ₁₆	6 ¹⁰ / ₁₆ — 6 ⁹ / ₁₆
19 styczn. 1921	5-5½	6 ⁹ / ₁₆ — 10 ¹⁰ / ₁₆	6 ⁹ / ₁₆ — 6 ¹⁰ / ₁₆	6 ⁹ / ₁₆ — 6 ¹⁰ / ₁₆

Od stycznia wciąż obiegają na giełdzie i w City pogłoski że stopa będzie obniżona, którym mniej lub więcej energicznie zaprzeczają sfery bankowe. Na wymawianie kredytów w większych rozmiarach banki boją się zdecydować, jakkolwiek wiedzą, że w ten sposób wypchnęłyby na rynek towary. Tymczasem czekają na chwilę, w której detaliści zaczną się wyprzedawać po cenach niższych, bez presji ze strony forsownie wyprzedających się hurtowników. Kryzys ma więc charakter przeciągły i sztucznie łagodny. Wystarcza porównać, ilość niewypłacalności w Anglii aby się o tem przekonać.

Niewypłacalności w Anglii:

1911 — 6912
1912 — 6540
1913 — 6000
1914 — 4766
1915 — 4131
1916 — 2683
1917 — 1757
1918 — 839
1919 — 925
1920 — 2036

Ilość bezrobotnych rośnie szybko.

Bezrobotni zarejestrowani.

Październik 1920	320 tys.
Listopad	473 „
Grudzień	582 „
w połowie stycznia 1921	842 „
11 lutego 1921	1039 „

Ale jeśli porównać z latami poprzednimi to okazuje się że procent bezrobotnych w r. 1920 nie jest najwyższy.

	Procent bezrobot.	
	Średnia za rok	w końcu grudnia
1900	2.5	3.5
1	3.3	4.2
2	4.0	5.0
3	4.7	6.3
4	6.0	7.1
5	5.0	4.5
6	3.6	4.4
7	3.7	5.6
8	7.8	9.1
9	7.7	6.8
1910	4.7	5.0
1911	3.0	3.1
12	3.2	2.3
13	2.1	2.6
14	3.3	2.5
15	1.1	0.6
16	0.4	0.3
17	0.7	1.4
18	0.8	1.2
19	2.4	3.2
1920	2.4	6.1

Oslabienie tempa życia gospodarczego rozpoczęło się w drugim kwartale 1920 r. Clearing w Londynie wzrastał stale w czasie wojny.

w r. 1913 — 16,4 miliardów £
 1919 — 28,4   "   "
 1920 — 39,0   "   "

Wzrost clearingu w pierwszym kwartale 1920 r. wynosił 73%, w drugim 58%, w trzecim 24%, w czwartym 8,5%, co znamionuje zmniejszenie się obrotów handlowych, i zamarzanie kredytów udzielonych przez banki (frozen credits).

W przewidywaniu zmniejszonego zapotrzebowania pieniędzy ze strony przemysłu i obniżenia wskutek tego procentu od depozytów, papiery państwowe zaczęły się cokolwiek podnosić.

	Państwowe walory		
	gr. 1919	gr. 1920	W połowie marca 1921
Konsole	51 ¹ / ₈	45	46 ¹ / ₂
3 ¹ / ₂ wojenne	85 ³ / ₄	83 ¹ / ₂	85
4 ¹ / ₂ wojenne	83 ³ / ₄	77	79
5 ⁰ / ₀ wojenne	91 ³ / ₄	82 ⁵ / ₈	86 ¹ / ₂
4 ⁰ / ₀ wojenne wolne od podatku	100 ³ / ₄	91 ¹ / ₂	96
4 ⁰ / ₀ fundowana emit za 80	75 ⁷ / ₈	67 ³ / ₄	71
4 ⁰ / ₀ obligacje zwy- cięstw emit. 85 .	80 ⁵ / ₈	72 ³ / ₈	78

Kryzys ma charakter niezdecydowany, prawdopodobnie maksimum nie osiągnął. Wydaje się nam że następujące poglądowe porównanie jest dosyć trafne. Zamiast czulego regulatora, waluty złotej funkcjonuje obecnie ordynarne wahadło, kursy walutowe. Bieg wahadła na krańcach jest najwolniejszy. Nie znamy jego amplitudy, gdy przy regulatorze złotym wskaźniki były znane. Widzieliśmy przy obliczaniu stosunku cen zewnętrznych do wewnętrznych jak wahadło już raz się odchyliło. Sądzymy, że oczekuje nas ponowne odchylenie w stronę przeciwną, może już mniej gwałtowne, aż się sprowadzi do małych wahań około jeszcze nieistniejących cen światowych.

W Anglii więc niema jeszcze ładu i porządku. Niemniej jednak idea walki z anarchją cen i walut w Europie pogłębia się w świadomości politycznej Anglii i Ligi Narodów.

Rozdział IX.

Inwestycje zagraniczne Anglii jako punkty oparcia dla jej światowej polityki. Dążenie Stanów Zjednoczonych do stworzenia dla siebie podobnych punktów oparcia, i wynikające stąd zaostrenie antagonizmu angielsko-amerykańskiego.

W r. 1914 na rynku angielskim znajdowały się następujące walory angielskie (przy założeniu że zagranica walorów angielskich nie posiada, i że są one całkowicie rozmieszczone w Anglii).

1) obligacje długu państwowego	0.65	miljarda	£
2) obligacje długu ciał lokalnych . . .	0.55	"	"
3) akcje i oblig. dróg żelaznych	1.3	"	"
4) akcje i oblig. tow. akcyjnych	2.5	"	"

Razem . . . 5.0 miliardów £

Aparat gospodarczy Anglii był o tyle zbudowany, że Anglja już nie potrzebowała nowych znaczniejszych inwestycji. Walory rozmieszczane na rynku angielskim były przeważnie pochodzenia zagranicznego i kolonialnego. Oczywiście w r. 1914 sytuacja się zmieniła, wskutek potrzeb skarbu angielskiego na prowadzenie wojny. Do powyższego wniosku uprawniają następujące zestawienia:

Według Economist'a z dnia 1-go stycznia 1921 r. na rynku angielskim rozmieszczono walorów (w mil. £)

Rok	Cały rok
1904	123.0
1905	167.2
1906	120.2
1907	123.6
1908	192.2
1909	182.4
1910	267.4
1911	191.8
1912	210.8
1913	196.6
1914	512.5
1915	685.2
1916	585.4
1917	1318.6
1918	1393.4
1919	1036.1
1920	367.5

Liczby z lat wojennych są tak wysokie, wskutek emisji pożyczek rządu angielskiego.

Geograficzna dystrybucja nowych kapitałów przedstawia się jak następuje:

	W milionach funtów						
	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1920
Anglja .	50.1	18.7	60.3	26.1	45.3	35.9	328.0
Kolonje .	58.6	74.8	92.4	65.0	72.6	76.1	31.6
Zagranica	83.5	88.9	114.8	100.6	92.9	84.5	7.9
Razem	192.2	182.4	267.4	191.7	210.8	196.5	367.5

Okazuje się, że przed wojną Anglja najwięcej inwestowała zagranicą, cokolwiek mniej w kolonjach i tylko około jednej piątej do jednej czwartej wewnątrz kraju; sytuacja zmieniła się w roku 1920 gdy już tylko cokolwiek więcej niż jedną dziesiątą Anglja

inwestowała w kolonjach i zagranicą, a prawie dziewięć dziesiątych wewnątrz kraju.

Ilość kapitałów inwestowanych w walorach nieangielskich daje się z pewnem przybliżeniem obliczyć.

Według „58 report of Commissioners of Inland Revenue“ podatkowi dochodowemu podlegały dochody od następujących walorów:

	Dochody od walorów w mil. £			
	Indyjskie państwowe i kolejowe gwarantow.	Kolonjalne i zagraniczne państwowe	Inne zagraniczne i kolonjalne	Razem
1886/7	7.8	16.2	20.5	44.5
1890,91	8.0	16.6	30.9	55.5
1900/01	8.6	18.7	33.0	60.3
1906,7	8.8	22.3	48.5	79.6
1910,11	9.7	25.1	66.2	101.0
1912,13	9.8	26.2	74.5	110.4
1913/14	9.7	27.8	80.6	118.1

Państwowe kolonjalne i zagraniczne rozkładały się jak następuje:

indyjskie	9.7
kolonjalne	16.1
euuropejskie	1.9
azjatyckie	3.7
afrykańskie	0.5
amerykańskie	5.6

Poza temi dochodami mówi raport, jest cały szereg dochodów z zagranicy, niedających się wyspecyfikować, i które są połączone z dochodami od przedsiębiorstw w Anglii. Do nich należą: 1) przedsiębiorstwa zagraniczne inne niż koleje, mające Zarząd w Anglii, jak np. kopalnie, gazownie, kanalizacje, tramwaje, browary, plantacje herbaty i kawy, przedsiębiorstwa naftowe, towarzystwa finansowe, 2) przedsiębiorstwa pracujące jednocześnie w Anglii i zagranicą, jak żegluga i kable, 3) zagraniczne i kolonjalne filje banków, towarzystw ubezpieczeniowych i domów handlowych, 4) hypoteki i pożyczki, należące do banków angielskich, 5) zyski od interesów, zrobionych zagranicą przez przemysłowców, kupców i agentów, mieszkających w Anglii.

P. Paish w swojej pracy, opublikowanej w r. 1909 w Journal of the Royal Statistical Society oblicza je dla r. 1907/8 na 58 mil. £. Jeżeli przypuścimy, że wzrost tych dochodów od r. 1907/8 do roku 1913/14 równa się wzrostowi dochodów od walorów wyspecyfikowanych, to w r. 1913/14 równałby się 85 mil. £. W takim razie Anglja otrzymywałaby w r. 1913/14 przeszło 200 mil. £ od kapitałów umieszczonych w kolonjach i za granicą.

Przypuszczając procent około 5% — odpowiadałoby to 3½—4 miliardów £, umieszczonym w walorach zagranicznych.

Stąd wynika, że anglicy w r. 1914 posiadali walorów:

angielskich około 5 miliardów £
zagranicznych i kolonialnych 3,5—4 miliardów £

Przed wojną gospodarstwo angielskie miało następujące źródła dochodów:

Eksport towarów angielskich przyjmujemy	500 mil. £
1911 — 454 mil. £	
1912 — 487 „ „	
1913 — 525 „ „	
Dochody z zagranicy od żeglugi w r. 1913 według Board of Trade Journal z 3 lutego	
1921 — 94 mil. £	100 „ „
Procenty od zagran. pożyczek (z raportu V dla konferencji brukselskiej)	200 „ „
Prowizje bankierskie ubezpiecz. (Rap. V dla konferencji brukselskiej).	50 „ „
	<hr/>
	850 „ „

Zato Anglja sprowadzała dla swego spożycia:

Przywóz towarów spożytych w Anglii	
1911 — 577	} średnio 623, przy- mujemy 640 . . . . .
1912 — 632	
1913 — 659	
	<hr/>
	640 mil. £

czyli miała przewyżkę bilansu płatniczego . . . . . 210 mil. £

Tę przewyżkę Anglja ponownie umieszczała w walorach zagranicznych. Anglja w stosunku do kolonii i zagranicy jest podobna do tego urojonego deponenta, który złożył na początku ery Chrystusowej grosz do banku na procenty. Jak wiadomo, gdyby ów urojony deponent nie pobierał procentów, to w tej chwili jużby podobno nie starczyło złota na świecie dla spłaty jego depozytu. Podobnież przyrost zagranicznych i kolonialnych inwestycji angielskich z 2.7 miljarda £ w r. 1907 do 3.5 do 4 miljarda w r. 1914 przypada całkowicie na te niepobrane procenty od inwestycji, inwestowane w dalszym ciągu.

Inwestycje zagraniczne Anglii, w Indjach i innych kolonjach, Ameryce Południowej, Stanach Zjednoczonych w Azji i Europie sprzyjały rozwojowi handlu zewnętrznego w Anglii, utrwały jej stanowisko, jako światowego przewoźnika, handlarza i bankiera.

W stosunku do zagranicy Anglja była kapitalistą, pobierającym z procentów od walorów obcych nieledwie tyle, co od umieszczonego w Anglji kapitału, znajdującego wykładnik w akcjach, obligacjach i t. p. Jednak Anglja tych dochodów nie spożywała, a inwestowała je w dalszym ciągu poza swojemi granicami.

W czasie wojny sytuacja zmieniła się. Prawie wszystkie wolne kapitały pochłaniał skarb angielski.

Nastąpił zaraz po wojnie znaczny wzrost inwestycji wewnętrznych w porównaniu z zewnętrznemi który ilustruje poniższa tablica, zestawiona przez London Joint City and Midland Bank z wyłączeniem pożyczek rządu angielskiego, akcji powstałych z kapitalizacji rezerw i nierozdzielonych zysków, pożyczek konwersyjnych, pożyczek municypalnych (o ile nie są całe przeznaczone na inwestycje).

(według cen emisji):

	W kraju	W innych krajach	Razem
1911	28.3	164.0	192.3
1912	47.1	160.0	207.1
1913	44.6	197.5	242.1
1914	40.7	158.9	199.6
1915	8.3	74.7	83.0
1916	8.9	25.9	34.7
1917	8.8	17.6	26.4
1918	40.3	25.1	65.3
1919	187.7	49.9	237.5
1920	331.0	53.2	384.2

Inwestycje za granicą obniżyły się wyraźnie, ale i w Anglji przez kilka lat nie inwestowano prawie zupełnie, przynajmniej w tych granicach, o ile inwestycje znajdują wyraz w emisji walorów. Jak tylko skarb zaniechał zaciągania pożyczek obligacyjnych odbiło się to przede wszystkim na wzroście inwestycji wewnątrz Anglji.

Podajemy tablicę według The Statist z dnia 8 Stycznia 1921 r cokolwiek różniącą się od wyników Economist'a:

	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
<i>Rządowe</i>									
Angielskie . . .	4.2	6.1	193.8	1105.9	701.0	1899.1	1341.4	880.4	38.5
Kolonjalne . . .	14.9	26.9	43.4	16.3	597.0	13.9	5.4	11.2	12.0
Zagran.	11.1	23.0	24.7	49.0	—	0.7	0.6	3.5	—
Razem	30.2	61.0	261.9	1171.2	1293.0	1913.7	1347.4	895.2	50.5
<i>Municipalne</i>									
Angielskie . . .	0.4	0.9	3.0	—	0.5	—	1.9	1.0	58.5
Kolonjalne . . .	6.3	14.8	7.8	0.3	—	—	—	—	—
Zagran.	10.6	8.5	10.6	—	—	—	—	—	—
Razem	17.3	24.2	21.4	0.3	0.5	—	1.9	1.0	58.5
<i>Koleje</i>									
Angielskie . . .	4.9	5.5	8.0	4.3	1.7	—	—	—	—
Kolonjalne . . .	19.5	38.3	25.3	5.9	—	—	3.0	—	2.6
Zagran.	25.7	30.8	17.2	2.9	0.2	0.5	0.9	—	—
Razem	50.1	74.6	50.5	13.2	1.9	0.5	3.9	—	2.6
<i>Banki, przemysł, handel i t. d.</i>									
Banki, przemysł, handel i t. d.	113.7	88.3	59.5	5.2	8.3	11.4	30.3	195.0	299.8
Ogółem	211.3	248.3	393.4	1189.9	1308.7	1925.5	1383.5	1091.2	411.4

obliczoną według ceny emisyjnej z wyłączeniem pożyczek konwersyjnych i akcji dodatkowych.

Tablica ta bardzo przejrzysto wskazuje na to, że emisja walorów państwowych zagranicznych od roku 1916 ustała zupełnie, że emisja walorów municypalnych wszelakich ustała od r. 1915 i dopiero w r. 1920 angielskie ciała lokalne z trudnością umieściły na rynku walorów za 60 mil. £. Emisja walorów kolejowych wszelakich ustała od r. 1916. Banki i przemysł przez rok 1915 16 i 17 nie emitowały zupełnie, dopiero w r. 1919 i 1920 zaczęły sobie wynagradzać długą pauzę.

W czasie wojny Anglja sprzedała według Bankers Magazine Stanom Zjednoczonym za miliard funtów walorów amerykańskich. Board of Trade Journal ocenia, że Anglja w r. 1920 od pożyczek kolonjalnych i zagranicznych otrzymała procentów 80 mil. £, gdy w r. 1913—200 mil. £. Przypuszczając że Anglja miała umieszczonych w r. 1913 — 4 miljardy w kolonjach i za granicą i że suma

walorów, obecnie posiadanych jest proporcjonalną do otrzymywanych procentów, wynikałoby, że Anglja posiada obecnie obcych walorów za 1,6 miljarda £ i że 2,4 miljarda odprzedała zagranicy. Zapewne jednak Anglji odprzedała mniej niż dwa miljardy, a przeszło dwa miljardy jeszcze posiada.

Na tem jednak nie koniec. W przyroście długu państwowego angielskiego*) od 1 kwietnia 1914 r. od sumy 649,8 mil. £. do 7828,8 mil. £ w r. 1920 (nie uwzględniamy innych zobowiązań skarbowych które wynosiły w r. 1914- 56,4 mil. £, w r. 1920 - 46,9 mil. £) przypada na dług zagraniczny 1178,7 mil. funt. sterlingów. Dług ten jest płatny w obcej walucie, przeważnie w dolarach Stanom Zjednoczonym (w lutym 1921 r. - 4,2 miliardów dolarów, bez procentu należnego), a obliczony jest tutaj w funtach, według równi, czyli przynajmniej w tej chwili jest oceniony zbyt nisko. Niewielka część tego długu została już spłacona, ale od gros długu, przypadającego rządowi Stanów Zjednoczonych, płatnego w każdej chwili rząd angielski dotychczas nawet procentów nie płaci.

Wprawdzie odpowiadają temu wierzytelności Anglji powstałe w czasie wojny, wskutek pożyczek, udzielonych aljantom, a nawet je poważnie przewyższają, cóż z tego kiedy niektóre z nich nie posiadają żadnej wartości.

Wierzytelności Anglji w d. 31 marca 1920 r.

w milionach funt. sterlingów.

Rosja	568.0
Francja.	514.8
Włochy.	455.3
Belgja	97.3
Serbja	20.9
Grecja, Portngalja, Ru- munja i inne.	66.6
relief	8.0
	<hr/>
	1.731.1
Australja	51.6
N. Zelandja	29.6
Kanada.	19.4
Poł. Afryka	15.8
inne kolonie.	3.1
	<hr/>
	119.5
Indje.	21.0
	<hr/>
	1.871.6

Pomijając narazie kwestję tych długów międzysojuszniczych, będących w tej chwili tylko groźbą zawieszoną nad każdym z od-

*) według national Debt. 1920. Pres. to the House of Commons.

nośnych państw, gospodarczy stosunek Angli do innych państw zmienił się w czasie wojny. Sytuacja tego międzynarodowego bankiera w r. 1920 przedstawia się odmiennie.

W r. 1920.

Eksport towarów ang.	1335,6 mil. L.
Dochody od żeglugi w/g. B. of Trade Journal z dn. 3 lutego 1921 r.	340
Procenty od zagran. pożyczek Rap. V Int. 80 mil.	80
Prowizje bankierskie ubezp. w/g. Rap. V Int. 40 mil.	50
	<hr/>
	1805
Przywóz towarów spożytych w Anglii	1714

Dodatnie saldo bilansu płatniczego, według tego hipotetycznego obliczenia wynosi niespełna sto milionów funtów. Jeśliby Anglja w ciągu roku nie mogła wywieźć węgla (wywóz w r. 1920—100 mil. L) wskutek konkurencji zagranicznej, albo zmniejszonej produkcji już miałyby bilans płatniczy ujemny.

Nastąpiła więc kolosalna zmiana w stosunku Angli do zagranicy. Anglja nie inwestuje zagranicą w postaci walorów, rozpoczynają to robić Stany Zjednoczone i Japonja—w Indjach, Chinach, Południowej Ameryce i t. d., rozumiejąc, że ekspansja kapitału tworzy punkty oparcia dla ekspansji przewoźnictwa, banków i handlu.

Oczywiście, że w interesie Stanów Zjednoczonych, będących wierzycielem Anglii, leży odsuwanie tej chwili, kiedy Anglja ponownie wystąpi w roli inwestytora światowego, i wyzyskanie tego okresu dla własnej ekspansji. Dlatego to zapewne tak przewlekają się układy o rozpoczęcie rokowań, tyjących się konsolidacji długu skarbu angielskiego w stosunku do skarbu amerykańskiego. Dług ten może być zażądany od skarbu angielskiego w każdej chwili. Gdyby Anglja rozpoczęła w tej chwili inwestować zagranicą, Stany Zjednoczone zaraz wskazałyby na to, że jeśli Anglja może inwestować zagranicą, to raczej powinna rozpocząć spłatę długu amerykańskiego, a przynajmniej zacząć spłacać procenty. To też sfery przemysłowe i bankierskie angielskie z utęsknieniem oczekują chwili uregulowania sprawy długu amerykańskiego, któreby uwolniło Anglję od tej groźby amerykańskiej; dopóki to uregulowanie nie nastąpi panuje w Anglii przymusowa abstynencja od znaczniejszych inwestycji zagranicznych.

Angielski Minister Skarbu zrobił rządowi Stanów Zjednoczonych nieoficjalną propozycję clearingu długów międzyaljanckich, właściwie więc skasowania długów angielskich, ponieważ wierzytelności angielskie są większe od długów. Propozycja spotkała się z odmową.

Jak wiadomo, Stany Zjednoczone niemające doświadczenia w światowej żegludze i bakowości, przystępują i do finansowania Niemiec, weszły w porozumienie z Niemcami w kwestji towarzystw

zeglugowych, wchodzą w ten czy inny sposób do banków i przemysłu niemieckiego. W Stanach Zjednoczonych powstała Foreign Trade Financing Corporation (Towarzystwo dla finansowania handlu zagranicznego) z krajami, w których jest ustalony rząd (stable government) i które pozwalają sądzić że posiadają konsekwentne plany (where there is assurance of integrity of purpose).

Morning Post zamieszcza następującą korespondencję z Waszyngtonu z dnia 23 grudnia 190 r. Koła przyjaźnie usposobione dla Niemiec i koła rolnicze i finansowe wysuwają projekt, aby rząd amerykański pożyczył Niemcom miliard dolarów. Te ostatnie oświadczają, że nie zależy im tak bardzo na podniesieniu gospodarczem Niemiec, ale na złagodzeniu depresji gospodarczej w Ameryce. Jeżeli by jednak ten projekt się zrealizował, może to się stać kosztem aliantów i odwlec zapłatę odszkodowań przez Niemcy. Rząd amerykański będzie więcej zainteresowany w odbiorze swego długu, niż w tym, aby Niemcy zapłaciły odszkodowania aliantom.

Projekt jest popierany przez rolników, plantatorów bawełny, banki i finansistów.

Jeżeli więc Lloyd George zgodził się na styczniowej konferencji paryskiej na wysokie odszkodowania niemieckie, to stworzył w ten sposób pretensje do Niemiec, przy których pomocy może inwestycje amerykańskie w Europie uzależnić od pewnych warunków.

Że tak jest istotnie świadczy delikatna aluzja dr. Simonsa o Stanach Zjednoczonych na konferencji londyńskiej: „musimy zbadać, czy żądania, jakie mogą zgłosić do nas państwa, nie będąc umowną stroną w traktacie, będą mogły być zaspokojone na podstawie naszego układu z aliantami“. Inaczej tego zdania zrozumieć nie można, bo Stany Zjednoczone odszkodowań niemieckich się zrzekły. Na co Lloyd George, nawiązując do propozycji Simons'a o zaciągnięciu pożyczki przez Niemcy dla wypłaty odszkodowań odpowiedział, że zapożyczając się, Niemcy obdłużają swą przyszłość. Niemcy — jeśli zaciągną pożyczkę — będą koniecznie musiały dać gwarancję pierwszeństwa tym, którzy pożyczki udzielą, nawet przed odszkodowaniami. W ten sposób Niemcy zahypotekują na swoich dochodach na pierwszym miejscu po upływie pięciu lat pożyczkę, zaciągniętą dla spłaty odszkodowań w okresie pierwszych 5 lat.

Jasnym jest, że Lloyd George nic by nie miał przeciwko temu, aby Niemcy pożyczyły od Stanów Zjednoczonych dla spłaty odszkodowań. Tylko Stany Niemcom na ten cel nie pożyczą i Niemcy również takiej pożyczki, już o bezspornym charakterze prawnym zaciągać nie chcą.

Depesza z Waszyngtonu z dnia 15 marca do Morning Post donosi, że wybitne osoby ze świata przemysłowo-handlowego uważają, że Stany Zjednoczone winny wystąpić jako rozjemca w sporze aljancko-niemieckim. New York Herald szczerze oświadcza, że interes handlowy Stanów wymaga rekonstrukcji Europy.

Depesza z Rzymu z dnia 27 lutego 1921 r. donosi, że bliska jest zawarcia umowa, na mocy której kapitaliści amerykańscy pożyczą Włochom 50 mil. dolarów na 6½% na 5 lat na zakup węgla, zboża i bawełny.

Stany Zjednoczone są w trakcie zdobywania punktów oparcia w Europie. Konkurencja angielsko-amerykańska ma swój wkładnik również i w inwestycjach finansowych, za którymi idzie handel i żegluga.

Na Pacyfiku, w Azji, Południowej Ameryce rozgrywa się gra o supremację pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Japonją i Anglią. Kontynent europejski, ten poszukiwany zarówno przez Anglię i Stany Zjednoczone pomocnik, odgrywa bardzo ważną rolę. Baza Anglii bez kontynentu w tej grze jest najslabsza, Stany Zjednoczone mają przeszło sto milionów ludności i geograficzną preferencję w stosunku do Ameryki Południowej. Japonja ma tę preferencję w stosunku do Chin. Anglija ze swojemi niespełna 50 mil. ludności oddalona od terenu gry musi swoją bazę gospodarczą rozszerzyć. Sytuacja narzuca jej rolę lidera kontynentu europejskiego.

Rozumie to nieźle Waszyngton i chce kontynent, a więc przede wszystkim Niemcy od Anglii uniezależnić. Wprawdzie pozbawiła Anglija Niemcy ich floty handlowej, ale przez ten czas powstała marynarka amerykańska aspirująca do roli przewoźnika pomiędzy Ameryką i kontynentem europejskim. Rozpoczęła się cicha walka pomiędzy Anglią i Stanami Zjednoczonymi o rolę rekonstruktora i introduktora Niemiec na Pacyfik i drugą półkulę.

Przewaga finansowa jest po stronie Stanów Zjednoczonych, trzymają w ręku miecz nad głową Anglii w postaci długu angielskiego.

Długi międzyaljanckie, odszkodowania niemieckie w ręku Anglii i Stanów Zjedn. są pionkami, przy których pomocy różstrzyga się gra o światową supremację gospodarczą.

Rozdział X.

Zbrojenia lądowe, etatyzm i reformy socjalne—przyczyną zaniechania inwestycji.

Słabsza sytuacja Anglii polega i na tem, że przyrost oszczędności w Anglii uległ osłabieniu. Przez oszczędności należy rozumieć te sumy, które nie są zużywane na bezpośrednie spożycie, ale na inwestycje w przedsiębiorstwach i na zakup walorów państwowych, lokalnych i t. p.

Nie ulega kwestji, że w Anglii w czasie wojny cała masa przedsiębiorstw, dla uniknięcia nacisku śruby podatkowej, czyniła pod postacią remontu nowe inwestycje, które przeważnie nie znajdują wyrazu w emisji nowych akcji.

Proces inwestycyjny można przedstawić pogładowo jak następuje. Pan X posiada na rachunku depozytowym milion funtów. Bank wypożyczył ten milion funtów fabrykantowi maszyn na zastaw maszyn (oczywiście w formie weksłu, albo innej, w każdym razie nie autentycznego zastawu). Tworzy się nowa fabryka. Pan X ściągą swój milion funtów z rachunku depozytowego i kupuje akcje nowej fabryki. Nowa fabryka zakupuje za milion funtów maszyny od fabrykanta maszyn, który spłaca bank. Dlatego stosunek sumy rozmieszczonych w Anglii walorów do nominalnej siły nabywczej wyrażonej przez sumę depozytów i gotówki w obiegu jest wskaźnikiem tej części poczynionych oszczędności, która znajduje wyraz w zakupie nowych walorów.

Wzrost nominalnej siły nabywczej (patrz str. 90) wynosił od r. 1913 do r. 1920 w Anglii—130⁰₁₀, gdy wzrost nominalnych inwestycji—65⁰₆.

Porównanie to jest cokolwiek ordynarne, opiera się zbyt na ilościowej teorii pieniądza; różnica pomiędzy dwoma współczynnikami jest jednak tak znaczna, że pomimo wszelkich możliwych zastrzeżeń utrzymuje się wniosek, że przyrost oszczędności w Anglii się zmniejszył.

Wykładnikiem tej zmiany jest dynamika budżetu angielskiego. Śruba podatkowa naciska gospodarstwo bardzo silnie i skutecznie i wiele zeń wyciska. Oto przegląd zarządzeń podatkowych w Anglii.

W r. 1915.

- 1) powiększono cło od herbaty,
- 2) wprowadzono dodatkowe cła od kakao,
- 3) wprowadzono dodatkowe cła od kawy,
- 4) " " " " cykorji,
- 5) " " " " substytutów kawy i cykorji,
- 6) " nowe cła i akcyzę od cukru,
- 7) " dodatkowe cła od suszonych owoców,
- 8) " " " " tytoniu, i dodatkową akcyzę od tytoniu angielskiego,
- 9) wprowadzono dodatkowe cło od spirytusu motorowego, i dodatkową akcyzę od spirytusu motorowego, wyrobionego w Anglii,
- 10) podwojono akcyzę od pewnych środków medycznych,
- 11) wprowadzono cło $33\frac{1}{3}\%$ od samochodów (z wyjątkiem ciężarowych itp.), instrumentów muzycznych, zegarków i film kinematograficznych,
- 12) powiększono podatek dochodowy i dodatkowy,
- 13) wprowadzono podatek od nadmiernych zysków (50% od przewyżki nad zyskami przedwojennymi).

W r. 1916.

- 1) powiększono cło od kakao, kawy, cykorji,
- 2) powiększono akcyzę od cykorji, substytutów kawy i cykorji,
- 3) powiększono cło i akcyzę od cukru, melasy, glukozy i sacharyny,
- 4) wprowadzono cła od wód mineralnych, jablecznika,
- 5) " " " " zapalniczek i akcyzę od wyrabianych w Anglii,
- 6) wprowadzono licencje dla spóżywców spirytusu do motorów automobilowych,
- 7) powiększono podatek dochodowy i dodatkowy podatek dochodowy,
- 8) powiększono podatek od zysków nadzwyczajnych (60%).

W r. 1917.

- 1) powiększono podatek od widowisk,
- 2) podwojono cła i akcyzę od tytoniu,
- 3) powiększono podatek od zysków nadzwyczajnych (80%).

W r. 1918.

- 1) powiększono cła i akcyzę od spirytusu,
- 2) " " " " piwa,
- 3) " " " " tytoniu, cukru, zapatek,
- 4) " podatek dochodowy i dodatkowy podatek dochodowy,
- 5) powiększono stempel wekslowy.

W r. 1919.

- 1) powiększono cła i akcyzę od spirytusu,
- 2) " " " " piwa,
- 3) " licencję od piwa wyrobianego nie na sprzedaż,
- 4) wprowadzono preferencję dla wyrobów z imperjum: $\frac{1}{6}$ od herbaty, kakao, kawy cykorji, rodzynek, suszonych owoców, glukozy, melasy, sacharyny, spirytusu motorowego, tytoniu; $\frac{1}{3}$ od automobilów, zegarków i instrumentów muzycznych; 40, 34, 30, 50% od win, zależnie od zawartości spirytusu i gatunku; spirytus opłaca dawne niepodniesione stawki z r. 1918.
- 5) podniesiono podatek od spadku,
- 6) obniżono podatek od dochodów nadmiernych (do 40%).

W r. 1920.

- 1) powiększono cła i akcyzy od spirytusu, piwa,
- 2) powiększono cła od wina,
- 3) ustanowiono dodatkowe cła od cygar,
- 4) zniesiono cło od spirytusu do motorów,
- 5) zniesiono stawki dodatkowego podatku dochodowego,
- 6) podniesiono podatki stemplowe,
- 7) podniesiono podatek od dochodów nadmiernych (do 60%),
- 8) wprowadzono podatek od dochodu spółek akcyjnych itp.,
- 9) zniesiono podatek gruntowy.

Dochody w r. 1913—4 i preliminarz w 1920—21 przedstawiają się, jak następuje:

	Wykonanie budżetu 1913/4	Prelimi- narz 1920/21
cła	35.4	150.0
akcyzy	39.6	198.6
opłata od motorow. wozów . .	—	4.5
opłaty	27.4	45.0
opłata stemplowa	10.0	25.2

	Wykonanie budżetu 181 ³ / ₄	Prelimi- narz 1920/21
podatek gruntowy i domowy	2.7	2.5
„ dochodowy (i dodatko- wy dochodowy)	47.2	385.8
„ od nadzwycz. zysków	—	220.0
„ od zysku tow. akcyjnych	—	3.0
opłaty od wartości ziemi	6.7	0.5
poczta	21.2	37.0
telegraf.	3.1	5.7
telefon	6.5	10.3
ziemie koronne	0.5	0.6
z rozmaitych pożyczek.	1.6	9.5
różne.	2.3	320.0
Razem	198.2	1418.3

Stat. Abstract for the United Kingdom.
Financial Statement 1920/21.

Wydatki przedstawiają się jak następuje:

	Wykonanie budżetu 1913/4	Preliminarz 1920/21
<i>Dług państwowy.</i>		
od zafiksowanego długu	24.5	24.5
od niezafiksowanego długu	—	320.5
Razem	24.5	345.0
na polepszenie dróg	1.4	6.6
na rach. instyt. lokalnych.	9.7	10.8
osadnictwo	—	12.0
inne skonsolid. wydatki.	1.7	1.7
armja.	28.3	125.0
marynarka.	48.8	84.4
awjacja.	—	21.1
administracja cywilna.	53.9	497.3
departam. celny, akczyzy	4.4	10.5
poczta	24.6	49.7
uzupełn. wydatki.	—	20.0
redukcja długu.	—	234.2
Razem	197.5	1418.3

Widzimy więc wzrost podatków o przeszło 600%, gdy nominalna siła nabywca wzrosła o 150%. Dlatego Anglja nie ma deficytu i pieniędzy nie drukuje.

Podatek dochodowy i podatek od zysków nadzwyczajnych, za które się uważa przewyżkę nad dochodami przedwojennymi, wynoszący w roku 1920 — 40% (wynosił i 80%) są preliminowane na przeszło 600 mil. £, gdy w roku 1913 dały niespełna 50 mil. £. Przeważnie te pół miljarda szły dawniej na nowe inwestycje.

Głównie wzrosły procenty od długu państwowego, wydatki na armję i na administrację cywilną. Są preliminowane 234 mil. na redukcję długu państwowego, co jest wyrazem świetnych tradycji finansowych angielskich, powinny być one raczej jednak użyte na redukcję długu płynnego, dezorganizującego obieg pieniężny, tymczasowo według Statist'a z dnia 29 stycznia 1921 r. dług nieufundowany zmniejszono o 174 mil. a dług płynny zwiększono o 96 mil. £; oczywiście daleko bardziej byłoby wskazane raczej powiększyć dług nieufundowany kosztem zmniejszenia długu płynnego.

Wydatki wojenne są znaczne, należy jednak podkreślić, że jak dotychczas Anglja dosyć spokojnie przypatruje się programom budowy floty wojennej, zamierzonym przez Stany Zjednoczone i Japonję, które gdy zostaną wykonane mogą wydrzeć Anglji stanowisko pierwszej potęgi morskiej.

Wydatki na administrację nasuwają ciekawe uwagi.

Wydatki cywilne (preliminowane w mil. £).

	1919/20	1920/21
oświata	38.8	56.1
ubezpieczenie od starości	17.9	26.0
emerytury	72.9	123.2
ministr. zdrowia	12.2	34.3
„ pracy	46.2	25.4
pożyczki aljantom i kolonjom	115.5	36.0
umowy kolejowe, transport, subsydjum na chleb	60.0	26.9
„ „	50.0	45.0
min. amunicji	—	27.3
„ żeglugi	1.5	16.3
deficyt węglowy	20.0	15.0
inne	70.7	65.9
	505.8	497.3

Jak wykazaliśmy przy przeglądzie handlu zewnętrznego po wojnie, ludność Anglji spożywa więcej kawy, kakao, czekolady, trunków, wina, papierosów, cygar i tańszych jedwabi, jednocześnie rząd preliminował w r. 1919 — 50 mil. w r. 1920/21 — 45 mil. £ na obniżenie ceny chleba.

Trudno jednak w tem miejscu nie podkreślić, że rząd angielski postanowiwszy obniżyć cenę chleba, osiągnął to przy pomocy subsydjów. Stosunek rządu do wytwórców rolnych był bardzo rozumny; chcąc podnieść produkcję rolną, zagwarantował rolnikom cenę minimalną, równającą się cenie zboża importowanego (importowanego w rzeczywistości z krajów o lepszej walucie, bo ze Stanów Zjednoczonych, Południowej Ameryki i w ten sposób zapewnił rolnikowi angielskiemu dolarowe ceny zboża amerykańskiego). W końcu r. 1920 i na początku r. 1921, gdy rolnicy angielscy uzyskiwali na rynku cenę niższą od zboża amerykańskiego, rząd im różnicę wypłacił.

Wskutek przejęcia kolei żelaznych rząd preliminował na dopłaty dla kolei, które pod zarządem państwowym przynosiły straty, w r. 1919/20 — 60 mil., w r. 1920/21 — 27 mil. £, a w lutym 1921 rząd wniósł dodatkowy preliminarz na 21 mil., gdyż deficyt kolejowy okazał się większy, niż skarb przypuszczał.

Deficyt wskutek zarządu kopalni węgla przez państwo jest preliminowany w r. 1919/20 na 20 mil. w r. 1920/21 na 15 mil. £, co zdaje się też nie wystarczyć.

Wydatki ministerstwa zdrowia, oświaty i pracy są też znacznie większe.

Próby administracji przez państwo kolei i kopalni węgla okazały się dla skarbu kosztowne, przyczem jedną z przyczyn deficytu są wysokie płace robotnicze i mniejsza wydajność robotnika. Wydatki na zbrojenia, wydatki kulturalne osłabiają tempo gromadzenia się oszczędności, przynajmniej na bliższą metę.

Anglja żyje w tej chwili stosunkowo za dobrze; stąd powszechne nawoływanie do oszczędności w budżecie państwowym i prywatnym (t. j. redukcji kosztów produkcji). Produkcja w Anglii jest droga, przynajmniej na przykładzie węgla wystąpiło to bardzo wyraźnie, skoro węgiel amerykański odebrał sporo zbytu węglowi angielskiemu.

Przed Anglią stoi konieczność wyboru pomiędzy inwestycjami zagranicznymi a wydatkami na zbrojenia, państwowy zarząd kolei, węgla, na wykonanie programu socjalnego.

Poniżej przytaczamy przegląd zarządu państwowego i jego wyniki.

W ę g i e l.

Prawo z dnia 21 grudnia 1908 r. (Coal Mines Regulation Act) ustanawia 8-mio godzinny dzień pracy dla robotników zajętych pod ziemią w kopalniach. Właściciel kopalni może zatrudniać robotnika nie więcej niż 60 dni w roku przez 9 godzin dziennie. W razie wojny, niebezpieczeństwa państwowego albo wielkiej potrzeby może rząd zawiesić to prawo.

Prawo z dnia 16 grudnia 1911 (Coal Mines Act 1911) ustanawia przepisy eksploatacji i dozoru kopalni. Ustanawia przepisy dla dyrekcji i zezwala robotnikom na ich własny koszt delegować 2 ro-

botników albo inne osoby, posiadające kwalifikacje górnicze do inspekcji kopalń. Określa przepisy księgowości, zestawień, planów kopalń i robót, wentylacji, lamp bezpieczeństwa, maszynierji, elektryczności inspekcji i t. d. i t. d. jednym słowem ustala tryb prowadzenia kopalń.

Prawo z dnia 29 marca 1912 (Coal Mines Minimum Wage Act) ustanawia przepisy o minimum płacy robotników zatrudnionych pod ziemią. Z pod działania tego prawa są wyłączeni robotnicy nie odpowiadający warunkom ustanowionym przez komitety okręgowe (joint district board), naprzykład robotnicy starsi, niezdrowi i niewypełniający regularnie i sprawnie roboty.

Komitet okręgowy ma się składać w równej liczbie z robotników i przedsiębiorców i prezesa przez nich wybranego a w razie braku zgody mianowanego przez Ministerstwo Przemysłu.

Minimum jest różne dla różnych okręgów, a nawet w jednym okręgu może być różne dla rozmaitych grup albo klas kopalń.

Prawo z dnia 29 lipca 1915 (Price of Coal Limitation Act) ustanowiło, że cena węgla nie może przewyższać więcej niż o 4 szylingi ceny pobieranej na odpowiedniej kopalni od 30 czerwca 1913 do 30 czerwca 1914 r. Pewne wyjątki może czynić Ministerstwo Przemysłu. Prawo to nie rozciąga się na węgiel eksportowy, ani na węgiel dla wyrobu koksu, brykietów na eksport. Ma obowiązywać przez okres wojny i 6 miesięcy po jej zakończeniu.

Dnia 29 listopada 1916 i 22 lutego 1917 roku wydane zostały rozporządzenia Ministerstwa Przemysłu, które przybrały postać prawa dnia 6 lutego 1918 (Coal Mines Control Agreement) i które stanowią treść umowy pomiędzy rządem i kopalniami węgla.

Zamierzeniem rządu było aby kopalnie miały zysk uczciwy. Umowa ustanawia pojęcie „zysku zasadniczego“, będącego przeciętną zysków z 2 albo 3 lat przed wojną.

Przedsiębiorstwo zatrzymuje zyski o ile nie przewyższają o 200 £ zysku zasadniczego. Jeżeli jednak przewyższają o 200 £ zysk zasadniczy to przedsiębiorstwo zatrzymuje tylko $\frac{1}{4}$ przewyżki otrzymanej po potrąceniu podatku od zysków nadmiernych (excess profits duty), który wynosił od 40—80%, zaś $\frac{3}{4}$ zabiera skarb, jako specjalną opłatę od nadmiernego zysku kopalń (coal mines excess payments). W żadnym jednak razie zysk przedsiębiorstwa nie może wynosić więcej niż $\frac{6}{5}$ zasadniczego zysku plus 200 £.

Jeżeli jednak przedsiębiorstwo przed wojną pracowało w innych warunkach (pomijając wojnę) albo znajdowało się w okresie powiększania, zarządca określa zamiast „zysku zasadniczego“ sumę będącą przeciętną prawdopodobnych zysków przed wojną w warunkach analogicznych, przyczem taka suma może być nawet liczbą ujemną. Taka suma powiększona o 200 £ i o $\frac{1}{4}$ przewyżki zysku nad tą sumą, otrzymanej po potrąceniu podatku od zysków nadmiernych (excess profit duty) nazywa się zyskiem specjalnym i taki zysk specjalny przedsiębiorstwo zatrzymuje.

Rząd zapewnia zysk gwarantowany w następujących przypadkach.

1. Jeżeli wydobycie kopalni zmniejszyło się o 35% albo mniej niż o 35%, to zysk zasadniczy zmniejsza się tylko o $\frac{3}{4}$ redukcji wydobycia.

2. Jeżeli wydobycie kopalni zmniejszyło się więcej niż o 35%, gwarantowany zysk ustanawia administrator rządowy, przyczem:

a) w przypadku jeżeli redukcja wydobycia jest skutkiem zarządzeń administratora rządowego, stosowanych nie powszechnie, a tylko w stosunku do niektórych kopalni zysk gwarantowany oblicza się od tonny, przyczem bierze się pod uwagę rozmiar wydobycia i jego koszt, które miałyby miejsce, gdyby administrator odpowiednich zarządzeń nie wydał. Taki gwarantowany zysk od tonny winien być większy niż gwarantowany zysk od tonny obliczony w przypadku redukcji wydobycia o mniej niż 35%, jednak gwarantowany całkowity zysk przedsiębiorstwa nie może przewyższać gwarantowanego zysku, który by mu przypadł przy redukcji wydobycia o mniej niż 35%.

b) w przypadku, jeżeli redukcja wydobycia jest skutkiem innych przyczyn, gwarantowany zysk winien być mniejszy niż w przypadku poprzednim. Oblicza się on od tonny, przyczem bierze się pod uwagę tylko wydobycie faktyczne i koszt wydobycia przedwojenny.

c) w przypadku, jeżeli redukcja jest wynikiem zamknięcia kopalni, w gwarantowanym zysku nie są uwzględnione koszty jej utrzymania i reperacji.

Zysk gwarantowany został w listopadzie 1920 podniesiony o 10% umową National Coal Strike Settlement. To prawo ustaliło też stosunek pomiędzy płacami i produkcją (skalę ruchomą płac).

Jeżeli zysk przedsiębiorstwa jest niższy niż zysk gwarantowany, przedsiębiorstwo otrzymuje dopłatę od skarbu, jeżeli jednak zysk przedsiębiorstwa w okresie poprzednim przewyższał zysk gwarantowany, to ta przewyżka potrąca się od dopłaty rządowej.

W ten sposób przedsiębiorstwa węglowe zostały wtłoczone w ramy średniowiecznego prawodawstwa cechowego.

Rozporządzenie z dnia 28 czerwca 1918 r. określa przepisy regulowania cen węgla dla spożycia domowego i oświetlenia.

Prawem z dnia 31 marca 1920 r. (Coal Mines Emergency Act) rząd ujął kopalnie węgla jako całość i obejmuje ono wstecz okres od 1-go kwietnia 1919, tak, że rachunki kopalń ze skarbem wynikłe od 1-go kwietnia 1919 r. i manipulowane według norm prawa z 6 lutego 1918 (Coal Mines Control Agreement) zostały przemanipulowane według norm nowego prawa (Coal Mines Emergency Act). Treść jego jest następująca:

Przedsiębiorstwo w ciągu swego okresu rachunkowego, albo części swego okresu rachunkowego, wpłaca przewyżkę nad „zyskiem zasadniczym“ do kasy skarbowej; w razie jeżeli jego zyski

są niższe niż „zysk zasadniczy“ różnicę otrzymuje od skarbu. W czasie więc działania tego prawa przedsiębiorstwo rozporządza zyskiem zasadniczym, ale tylko rozporządza.

Dla określenia przyznanego przedsiębiorstwom zysku, zyski wszystkich przedsiębiorstw się sumują, ale tylko część sumy zysków podlega podziałowi; jeżeli suma zysków przewyższa sumę „zysków zasadniczych“, to do sumy „zysków zasadniczych“ dodaje się $\frac{1}{10}$ przewyżki sumy „zysków zasadniczych“ i ta suma podlega podziałowi. Jeżeli zaś suma zysków jest niższa od sumy „zysków zasadniczych“ „więcej niż o $\frac{1}{10}$ tej ostatniej sumy, to suma zysków musi być uzupełniona przez dopłatę skarbową do wysokości $\frac{9}{10}$ sumy „zysków zasadniczych“.

Suma zysków przyznanych dzieli się jak następuje. Jeżeli suma zysków przyznanych jest niższą od sumy zysków zasadniczych, to dzieli się ona pomiędzy przedsiębiorstwami według stosunku zysku zasadniczego każdego z nich do sumy zysków zasadniczych. Jeżeli suma zysków przyznanych jest wyższa od sumy zysków zasadniczych, to część równająca się sumie zysków zasadniczych dzieli się jak powyżej. Przewyżka dzieli się na dwie połowy. Jedna połowa rozdziela się pomiędzy przedsiębiorstwami proporcjonalnie do produkcji. Druga połowa dzieli się pomiędzy pewnymi tylko przedsiębiorstwami. Metoda, według której dokonywa się podział, jest następująca. Dla wyprowadzenia klucza podziałowego przedsiębiorstwom dolicza się fikcyjnie po 10 szyl. od tonny sprzedanej dla użytku domowego albo wyrobu gazu i elektryczności, w celu skompensowania różnic w zyskach, które wynikały ze sprzedaży węgla po cenach niejednakowych. Przedsiębiorstwa, których zyski po dokonaniu tej 10-cio szylingowej poprawki, mają skorygowane zyski wyższe od „zysków zasadniczych“ otrzymują drugą połowę, przy czym dzieli się ona proporcjonalnie do przewyżek „zysków skorygowanych“ nad „zyskami zasadniczymi“.

Jeżeli zyski przedsiębiorstwa po uskutecznieniu opłat, albo otrzymaniu dopłat są większe albo mniejsze niż „zyski przyznane“ różnica ma być wyrównana przez opłatę na rzecz skarbu albo dopłatę skarbu.

Specjalne dodatki dla robotników przy szybach ustanowione 9 stycznia 1919, a mianowicie dla osób poniżej lat 16 w wysokości 1 szylinga, a od 16 w wysokości 2 szyl. od szychty albo dniówki, się utrzymują. Decyzja administratora o tem, jakie grupy robotników są uprawnione do poboru tych dodatków jest ostateczna.

Deficyt kopalń w r. 1919/20 wynosił 32 mil. £ na rok 1920/21 było preliminowane 15 mil. na pokrycie deficytu. We wrześniu 1920 nadwyżka zysków kopalń wynosiła podobno kilkanaście mil. £.

Przekonawszy się, że prowadzenie kopalń nie jest filozofją, rząd przeprowadził d. 16 sierpnia 1920 r. Mining industry Act. Na mocy tego prawa w ciągu roku od 31 sierpnia 1920 do 31 sierpnia 1921 r. Ministerstwo Przemysłu ma prawo wydawać rozporządzenia regulujące wywóz węgla i ceny węgla wewnętrzne i ekspor-

towe. Jednocześnie Ministerstwo może wydawać rozporządzenia tyczące się wysokości płac robotniczych i regulować podział zysków przedsiębiorstw węglowych po uzyskaniu aprobaty parlamentu na podstawie prawa Coal Mines Emergency Act 1920. Prawo wydawania takich rozporządzeń może być przedłużone i poza 31 sierpnia 1921 do 31 marca 1922 po zezwoleniu Parlamentu. Coal Mines Emergency Act obowiązuje do chwili wydania pierwszego rozporządzenia na mocy niniejszego prawa, albo do 31 sierpnia 1921 r.

Widzimy więc, że zamierzeniem Rządu było utrzymanie prawa w mocy do 31 sierpnia 1921 r. a nawet przedłużenie jego do 31 marca 1922 r.

Pozatem prawo to tworzy Departament Górniczy. Przy nim rozmaite komitety doradcze. Na kopalniach komitety szybowe, dystryktowe, okręgowe i komitet centralny (National Board), z równą liczbą przedstawicieli właścicieli i robotników dla rozważania i przedkładania wniosków w sprawach bezpieczeństwa, utrzymania i powiększenia produkcji, płac robotniczych i wszelkich innych, które może przewidywać regulamin.

Dotychczas więc trwa sielanka. Wprowadzono jednakowe dodatki do płac robotników węglowych we wszystkich kopalniach niezależnie od ich warunków lokalnych, rząd reguluje płace robotcze i utrzymuje je na wysokim poziomie, dostarcza wewnętrznemu spożywczy węgiel po cenie niskiej, nawet poniżej ceny kosztu *) odbija to sobie na cenach eksportowych po lichwiarsku; ogranicza eksport, aby nie skrzywdzić zaopatrzenia rynku wewnętrznego; magnaci kopalniani mają wreszcie tylko zyski „uczciwe“ i skarb ma dochody.

Zaczęło się jednak coś psuć w państwie angielskim. Skutki pogwałcenia zasady cen światowych zaczęły się ujawniać. Zagranica nie była w stanie kupować węgla po cenach eksportowych, wywóz zaczął spadać, węgiel amerykański zaczął przychodzić do Europy, nawet statek z węglem amerykańskim zajechał do Londynu.

Średnie ceny węgla eksportowego przedstawiały się:

we wrześniu 1920	około	—	89 szyl.	3 p.
„ styczeniu 1921	„	—	65 „	4 „
„ lutym 1921	„	—	55 „	— „

a średni koszt produkcji

we wrześniu 1920	około	—	34 szyl.	$8\frac{3}{4}$
„ grudniu 1920	„	—	37 „	$8\frac{1}{2}$
„ lutym 1921	„	—	40 „	—

*) Według Times z 28 stycznia 1921 r. w 1 kwartale 1920 roku cena wewnętrzna była poniżej ceny kosztu na 1 szyl. w 2 kwartale na 5 szyl. 9 p. w 3 kwartale na 8 szyl. 1 p., a w 4 na 10 szyl. — 11 szyl.

Obecnie jako całość przemysł węglowy przynosi straty, podobno około 2 mil. £. miesięcznie (danych jeszcze niema). I cóż stąd?

W styczniu 1921 minister przemysłu zapowiedział zniesienie od 1 marca 1921 r. regulacji cen węgla i jego dystrybucji.

Dnia 23 lutego 1921 minister przemysłu oświadczył, że zarząd finansowy kopalń ustanie d. 31 marca 1921 i że rozporządzenie orzekające, że zarząd trwa do 31 sierpnia 1921 będzie cofnięte. Minister uważa, że rząd nie ponosi odpowiedzialności za straty w ciągu ostatnich 2 miesięcy ponieważ wynikły one z warunków nieprzewidzianych.

Może być, że minister odpowiedzialności nie ponosi za to, że nie wiedział że koszty produkcji muszą się stosować do cen światowych. Faktem jest, że w kopalniach pracuje w roku 1920 o 100 tys. robotników więcej niż w r. 1913, a wytwórczość robotnika zmniejszyła się z 259 tonn przed wojną do 192 tonn; wydobycie węgla zinnieszyło się o 20%, a eksport o 66% w porównaniu z r. 1913, i że wciąż maleje w 1921 r. W tej chwili przedsiębiorstwa domagają się zysku gwarantowanego. Robotnicy zapytują co się stanie z ich dodatkami do płac, skoro rządowy zarząd ustaje, a przemysł węglowy przynosi straty. Przeświadczenie, że ceny światowe nie dają się gwałcić bezkarnie przez ceny „ministerjalne“ jeszcze się nie ugruntowało powszechnie.

Zarząd państwowy strejków nie usunął, i normalnego trybu pracy w kopalniach nie zapewnił.

K o l e j e ż e l a z n e.

Prawo z r. 1871 (Regulation of the forces Act) upoważnia rząd w razie niebezpieczeństwa państwowego do wzięcia kolei żelaznych pod zarząd rządowy na jeden tydzień, przyczym koleje winny być wynagrodzone za wszelkie straty poniesione z tego tytułu.

Koleje były wzięte 4 sierpnia 1914 pod zarząd państwowy i rozporządzenie o zarządzie było odnawiane co tydzień do wydania prawa z dn. 15 sierpnia 1919 roku (Ministry of Transport Act).

6 sierpnia 1914 była zawarta umowa pomiędzy rządem a kolejami. Rząd wysunął projekt, żeby skarb dopłacał kolejom część deficytu wynikłego w porównaniu z czystym dochodem z r. 1913, powstałego na skutek administracji państwowej a nie z innych przyczyn. Koleje wskazały na to, że rozróżnienie będzie bardzo trudne, z drugiej strony Ministerstwo Przemysłu sądziło, że przez obowiązek pokrycia całkowitego deficytu uniknie roszczeń kolei w momencie zwrotu ich właścicielom. Umowa więc stypuluje obowiązek pokrycia przez skarb całkowitego deficytu i uwalnia skarb od opłat za przewóz ładunków wojskowych.

Definicja czystych zysków przyjęta w umowie jest źródłem spóźnionych żalów rządu. Czyste zyski obejmują zyski z następujących własności przedsiębiorstw: kolei, omnibusów, statków, kanałów, portów, hoteli i wagonów zaopatrywanych przez restauracje należące do przedsiębiorstw kolejowych, oraz zyski z innych własności wyliczonych. Wyłączone są z czystych zysków renty z domów, ziemi, hoteli i procenty od walorów i sum deponowanych. Wskutek tego, jeśli przedsiębiorstwo wydzierżawia hotel, to dochód z niego przechodzi do drugiej rubryki i dochody z pierwszej zmniejszają się, co pociąga zwiększenie dopłaty skarbowej. Umowa nie przewiduje bowiem zmniejszenia gwarancji od czystych dochodów w razie usunięcia źródła dochodowego. Przeciwnie, jeśli obiekt z drugiej rubryki niegwarantowanej jest przesunięty do pierwszej gwarantowanej, to koleje otrzymują gwarancję od nowego kapitału wniesionego do zespołu gwarantowanego. Powstało to stąd, że rząd musiał uznać, że jeśli przedsiębiorstwo się powiększa wskutek inwestycji nowego kapitału, a zatem i jego dochody, to logicznym następstwem było albo podzielenie pierwszej rubryki na dwie części: pierwszej czynnej w r. 1913 i drugiej później powstałej i poprzestanie na gwarancji pierwszej części, albo gwarantowanie dochodu od całkowitej pierwszej rubryki w granicach rozszerzonych. Pierwsza alternatywa była praktycznie nie do przeprowadzenia i była przyjęta druga. Celem zawarcia tej umowy z 14 listopada 1916 uzupełnionej w r. 1919 było umożliwienie kolejom nowych inwestycji, ale daje się ona interpretować w ten sposób, że umożliwia przesunięcia korzystne dla kolei z rubryki niegwarantowanej. Takich manipulacji koleje naogół jednak nie robiły.

Instrukcja kolejom z 4 marca 1915 stypuluje, że wydatki kolei powinny być ściśle określone i że wydatki na odnowienie toru i taboru nie powinny przewyższać wydatków z r. 1913, z wyjątkiem okoliczności specjalnych. Wzrost cen ma być uwzględniony. Wydatki kolei nie były więc ściśle reglamentowane, ale koleje uważały za obowiązek honoru unikanie anormalnych i niepotrzebnych wydatków. Instrukcja zaleca nieprzyspieszanie przyrostu kapitału amortyzacyjnego w porównaniu z r. 1913.

Nie była jednak przewidziana norma dla reperacji. Dla odnowienia i amortyzacji ustalenie norm było łatwiejsze. Rząd uważa, że koleje wydały po ukończeniu wojny za dużo przedewszystkiem na reperacje, i że zreperowały więcej niż by to uczyniły bez gwarancji rządowej.

Warsztaty kolejowe w czasie wojny zostały oddane na użytek produkcji materiałów wojennych. Wskutek tego rozmaite odnowienia dla utrzymania kolei w porządku nie były wykonane. Rząd uznał, że ponosi koszt zaległych robót po ich wykonaniu.

W sierpniu 1915 rząd zaczął wpłacać kolejom sumy bieżące za zaległe roboty utrzymania kolei. Ponieważ jednak ceny wzrastały, sumy te według umowy z czerwca 1917 uznane były za zaliczki, a rachunek ostateczny ma być załatwiony po wykonaniu ro-

bót zaległych. Przez ten czas koleje korzystały z procentów od tych wpłat pod rubryką dochodów niegwarantowanych. obrońcy interesów skarbu twierdzą, że zapłata sum bieżących była załatwieniem ostatecznem sprawy; niemniej jednak umowa następna pierwotny sens poprzedniej umowy zniosła.

Umowa z 6 sierpnia 1914 roku stipuluje, że rząd zwraca wydatki poniesione wskutek jego zarządzeń. obrońcy interesów rządu twierdzą, że koleje powinny dowieść, że nadzwyczajne zużycia były skutkiem jego zarządzeń. Koleje zaś stoją na stanowisku, że rząd powinien koleje zwrócić w tym stanie, w jakim je przejął.

Dodatkowa umowa została zawarta 14 listopada 1916 r. o nowych inwestycjach (sprawę tę poruszaliśmy przy określeniu czystych dochodów) i o składach kolejowych. Sprawa składów implikuje kwestję cen przy doprowadzeniu składów do stanu przedwojennego.

Rząd przypuszcza, że koleje zażądają za zaległe koszty utrzymania, zniszczenia i składów przeszło 150 mil. £.

Oto są sprawy sporne pomiędzy rządem i kolejami. Stanowisko komisji rządowej zostało wyłożone w raporcie z r. 1921 (Departmental Committee on railway agreements — zwanym raportem Colvyna) w sensie, że koleje wyzyskują okres gwarancji rządowej dla zupełnego odnowienia toru, taboru i t. d. i że w ten sposób akumulują ukryte rezerwy.

Przedstawiciele kolei twierdzą, że koleje przed wojną dawały zysku 47 mil. £. w r. 1919 — 8 mil. £. w r. 1920 — 6 mil. £. Jest to skutkiem ingerencji rządu. Płace robotnicze ustanowione przez rząd podniosły się z 47 mil. £. do 160 mil. £. W r. 1920 rząd wprowadził 8-inio godzinny dzień roboczy na kolejach na tydzień przed wyborami. Rząd ustanawia stawki przewozowe. Jedna z kolei uskarża się na to, że wskutek umowy zawartej pomiędzy Ministerstwem Komunikacji i Departamentem Węglowym musiała wziąć kontyngens droższego węgla walijskiego. Inna, że rząd za dużo wydaje na niepotrzebną statystykę. Umowy pomiędzy rządem i kolejami są nieściste. Komisja rządowa uskarża się na rozpaczliwy brak dokładności w umowach, na przewagę przedstawicieli kolei nad urzędnikami przy ich zawieraniu. Przytacza, że, gdy w r. 1916 Minister oświadczył że ma zamiar rozciągnąć okres administracji rządowej na 2 lata po wojnie, koleje prosiły o przedłużenie tego terminu. W r. 1916 komitet wykonawczy kolei oświadczył, że 23 towarzystwa za dużo wydają na utrzymanie kolei.

Na podstawie prawa z d. 15 sierpnia 1919 r. tworzącego w Anglii ministerstwo komunikacji termin administracji państwowej upływa 15 sierpnia 1921 roku. Prawo to potwierdza kompetencje ministra w sprawach oznaczenia płac robotniczych, stawek kolejowych i zarządu kolejami w granicach zawartych umów.

Stawki kolejowe w porównaniu z rokiem 1913 zostały podniesione dla węgla o 75%, towarowe o 112%, osobowe o 75%. W dniu 22 grudnia 1920 roku Komitet doradczy przy ministrze komunikacji

dla spraw stawek kolejowych przedstawił raport o rewizji stawek kolejowych, wskazujący, że w porównaniu do stawek ceny materiałów podniosły się o 200% a płace robotnicze o 250%.

Sprawy sporne pomiędzy kolejami i rządem nie dadzą się załatwić w sposób sprawiedliwy. Uważamy że rząd popełnił dwa zasadnicze błędy, po pierwsze, że za warsztaty użyte na wyrób amunicji nie płacił, po drugie że za przewóz ładunków rządowych nie płacił. Cały szereg spornych spraw byłby w ten sposób usunięty. Ustanowienie płac robotniczych powiększyło bardzo wydatki i koleje będą musiały je zredukować, bo w tej chwili dają deficyt. Dalsze podniesienie stawek jest trudne, bo koleje obawiają się konkurencji ze strony lokomocji automobilowej i kanałowej. Sprawa kolei żelaznych z ustaniem kontroli państwowej w sierpniu 1921 r. wysunie bardzo dużo trudnych zadań do rozwiązania.

Wkrótce po wniesieniu do parlamentu dodatkowego prelimitarza na 21 mil. Ł. w r. 1920/1 na dopłaty do kolei, minister oświadczył, że w sierpniu podaje się do dymisji. Przy debatach o dodatkowej asygnacji minister oświadczył, że konjunktury nie przewidział.

Zarząd państwowy strajków kolejowych nie usunął.

Tymczasem w r. 1920 minister kolei wydał nieobowiązujący szkic, zawierający propozycje o przyszłej organizacji kolei.

Dla osiągnięcia oszczędności i uniknięcia konkurencji między kolejami będą one zebrane w grupy, 5 albo 6 w Anglii, jedną w Szkocji. Koleje irlandzkie będą podlegały parlamentowi irlandzkiemu, który ich sprawę zadecyduje. Należy się spodziewać, że koleje zgodzą się na ten projekt dobrowolnie; będzie jednak wniesiony projekt prawa o przymusie amalgamacji.

Każda grupa będzie miała zarząd składający się prawdopodobnie z 21 osób. Rząd uważa, że zarząd powinien się składać a) z reprezentantów akcjonariuszy, b) z pracowników, z których jedna trzecia może składać się z wyższych urzędników kolejowych kooptowanych przez pozostałą część zarządu, dwie trzecie z przedstawicieli robotników przez nich wybranych. Stosunku dwóch grup ministerstwo nie ustaliło.

Prawo powinno określić stawki przewozowe na poziomie, który przy sprawnej i oszczędnej administracji zapewniłby dochód równoważny mniej więcej dochodowi przedwojennemu. Przy uwadze i oszczędności koleje będą mogły zwiększyć swoje dochody; rząd jednak uważa, że przewyżka nie powinna przypaść całkowicie kolejom, ale i w pewnej części skarbowi. Sumy te skarb by użył na polepszenie i rozwój komunikacji.

Obecny system stawek opiera się według opinii powszechnej na niezadawalających zasadach (Komisja ustanowiona przez ministra dla opinjowania o stawkach wydała swój raport po opublikowaniu tych uwag ministra i stwierdziła, że dotychczasowy system cieszył się uznaniem i był zadawalający).

Rząd zamierza powierzyć określanie stawek specjalnej Komisji doradczej. System stawek ma być ruchomy, tak aby koleje

nie dawały deficytu, gdyż skarb nie zamierza udzielić kolejom gwarancji finansowej.

Sprawa płac robotniczych ma być rozpatrywana przez Centralny urząd płac, składający się z równej liczby robotników i przedsiębiorców z prawem apelacji do Ogólnopaństwowego Zarządu płac składającego się z 4 robotników, 4 przedsiębiorców, 4 osób korzystających z kolei i prezesa.

Rząd ma posiadać specjalne prawa dla obrony interesów publiczności przed kolejami, dla zmuszenia kolei do oszczędnej administracji i dla obrony interesu państwowego.

W e l n a.

Imperial Wool Purchase Scheme wprowadzono w grudniu 1916 r. początkowo dla zaopatrzenia wojska, potem dla poparcia handlu angielskiego wyrobami wełnianymi. W ciągu 4 lat rząd zakupił w Australji i Nowej Zelandji 9,5 milionów bel, z których 7 mil. sprzedano. Pozostało 2,5 mil. z których 750 tys. nowozelandzkiej wełny. Ceny wełny spadły.

Od 1 stycznia 1921 Imp. W. P. S. kasuje się. Powstaje towarzystwo w Australji British Australian Wool Realisation Association, z kapitałem 25 mil. £., którego właścicielami będą australijscy hodowcy wełny i któremu będzie przekazana dla sprzedaży w komis wełna rządu angielskiego. W ten sposób uniknie się konkurencji między farmerami i składami rządowymi.

Wskutek spadku cen należy się obawiać, że skarb na monopolu wełnianym niewiele albo nic nie zarobił.

Stwierdzono, że gdyby Europie udzielono kredytów, to zapasy rządowe mogłyby być sprzedane na dobrych warunkach.

Polityka upaństwowiania, zarządu państwowego, podatku od zysków nadmiernych wychodzi z założenia, że jest niesprawiedliwością aby w pewnych warunkach przedsiębiorcy prywatni uzyskiwali znaczne zyski.

Ze stanowiska gospodarczego zyski przedsiębiorców są przejawem głębszego procesu gospodarczego, który polega na gromadzeniu oszczędności i rezerw, inwestowanych następnie w instalowanie nowych warsztatów pracy. Przeważnie tylko ludzie bogaci, tak zwani kapitaliści mają w swych budżetach prywatnych przewyżkę dochodów nad wydatkami i przeznaczają ją na tworzenie nowych przedsiębiorstw, albo rozszerzanie starych. Możliwość zwiększenia ich prywatnej konsumpcji są zwykle drobną częścią przyrostu ich dochodów. Kapitaliści są tym organem gospodarczym, który wykonywa instalacje nowych warsztatów pracy. Czasami, a nawet często ten organ rozrasta się nadmiernie i doprowadza do zaburzeń czyli kryzysów w życiu gospodarczym. War-

sztaty pracy służą do zaspakajania przy pomocy wytwórczości potrzeb konsumpcji. Jeżeli nowe inwestycje, powstałe z zysków kapitalistów, pochodzą z obcinania płac robotniczych jeżeli nowe warsztaty powstają w tempie szybszym niż zdolność konsumpcyjna społeczeństwa, następuje kryzys. Społeczeństwo nie jest w stanie spożyć wytworów nowych warsztatów pracy. Kapitaliści nie mogą znaleźć korzystnych inwestycji dla swoich zysków, gdyż społeczeństwo cierpiące na niedokonsumcję jest za ubogie, aby wytwory zwiększonej wytwórczości spożyć.

Może zachodzić jednak i zjawisko odwrotne. Nadmierne podatki, wysokie płace robotnicze sprowadzają zyski kapitalistów i przedsiębiorców do granic, przy których zanika przewyżka, używana na nowe inwestycje. Ten proces zachodzi właśnie w Anglii, i jego wyrazem jest zanik inwestycji zagranicznych, trudności rozmieszczenia walorów na rynku angielskim z jednej strony, z drugiej zaś strony zwiększone płace robotnicze i będąca ich wykładnikiem zwiększona konsumpcja kawy, czekolady, wódek, wina, tytoniu i tańszych jedwabii.

Zagadnienie to polega na konieczności właściwego uzgodnienia przyrostu wytwórczości i przyrostu spożycia. Polityka gospodarcza zagadnieniem tym nie zajmowała się z powodzeniem i próbierzy dla rozpoznania dysproporcji nie posiada. Można tylko stwierdzić, że odchylenia od jakiejś idealnej, a nie dającej się określić równowagi w gospodarstwie kapitalistycznym wciąż zachodzą w jedną albo w drugą stronę. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat przed wojną w Anglii kapitalizacja odbywała się szybciej niż przyrost zdolności konsumpcyjnej ludności. I ujmując to zjawisko powierzchownie możnaby powiedzieć, że kapitalista angielski inwestował kapitały za granicą dlatego, że w Anglii inwestycje przy wolniej wzrastającej konsumpcji zysków nie dawały.

Angielski kapitalista ograniczał dochody i konsumpcję robotnika, a zyski inwestował za granicę. Obecnie zachodzi zjawisko odwrotne.

Ze stanowiska polityczno-gospodarczego trzeba uznać konieczność czynienia nowych inwestycji. Przedsiębiorstwa prywatne muszą gromadzić rezerwy na swe rozszerzanie, muszą być ludzie gromadzący oszczędności. Przedsiębiorstwo prywatne część zysków odkłada na rezerwy, część wydaje w postaci dywidend. Wydaje się nam zupełnie wskazane żeby zarówno w rezerwach, jak i dywidendach partycypowali robotnicy. Zwiększanie zarobków robotniczych nie powinno się odbywać w drodze uszczuplania rezerw przedsiębiorstwa, to też rezerwy powinny mieć wykładnik w nowych akcjach i część tych akcji mogłaby być wydawana robotnikom. Trudności realizacji takiego pomysłu są ogromne, bo i przedsiębiorcy i robotnicy są jemu przeciwni, jesteśmy jednak zdania, że okres przed nami leżący będzie musiał słuszność jego uznać. Ze stanowiska produkcji obojętnym jest kto dokonywa inwestycji,

ze stanowiska socjalnego równomierniejszy rozkład oszczędności inwestowanych w nowe warsztaty pracy jest tylko wskazany.

Jednym z objawów zlekceważenia dynamiki procesu inwestycyjnego i wytwórczego jest prawo o lichwie w Anglii.

Zasadą przedsiębiorstwa jest utrzymywanie jego produkcji w rozmiarach nie zmniejszających się, a raczej zwiększających się. Z tego stanowiska można ustalić pewne wytyczne dla polityki cen. Pomińmy kwestję dywidend i zysków. Pierwszą wytyczną musi być tendencja uzyskania w cenie sprzedażnej kosztów własnych. Jeżeli ceny spadają i przedsiębiorca kosztów własnych uzyskać nie może, to ponosi straty. Jeżeli ma rezerwy to one się uszczuplają, jeżeli ich nie ma to musi się obdłużyć, jeżeli zaś nie może się obdłużyć to bankrutuje.

Jeżeli ceny rosną, to rosną i ceny produkcji. Jeżeliby przedsiębiorca wyprodukowaną w lutym szklankę za szylinga sprzedał w maju za szylinga, wtedy gdy w maju produkcja szklanki kosztuje 2 szylingi to w maju przy danym kapitale obrotowym musiałby zmniejszyć produkcję dwukrotnie. Dlatego przedsiębiorca w konjunkturze zwykłej musi sprzedawać nie po „kosztach własnych“, ale po „kosztach substytucyjnych“, to znaczy po kosztach własnych w momencie sprzedaży, albo po przewidywanych jeszcze wyższych kosztach własnych w okresie następnym.

Wreszcie przedsiębiorca musi gromadzić rezerwy w okresie konjunktury zwykłej, dla pokrycia strat w okresie konjunktury niżkowej.

Przedsiębiorstwa stosujące się do tych zasad w roku 19 i 20 mogły być oskarżone o lichwę.

Oczywiście zdrowy rozsądek Anglików zwyciężył. Przejrzeliśmy kilkanaście raportów komisji utworzonych na mocy prawa o lichwie dla zbadania cen wełny, przędzy wełnianej, sukna, mydła, benzyny, lamp elektrycznych, drzewa, sprzętów, tytoniu, cementu itd.

Raporty te stoją na różnaitym poziomie fachowym. Większość ich jednak usprawiedliwia podniesienie cen przez przedsiębiorców i uznaje je za racjonalne. Nawet wtedy, gdy je krytykuje czyni to na podstawie tak obfitego materiału, że w gruncie rzeczy je usprawiedliwia.

Najostrzejszy raport o cenach ustanawianych przez trust mydlany utwierdził nas ostatecznie w przeświadczeniu, że usiłowanie oznaczenia ceny uczciwej w warunkach niezablokowanego rynku z roku 1919 i 1920 jest znachorstwem polityczno-gospodarczym.

Prawo o lichwie w Anglii wywołało bardzo mało procesów i było nieszkodliwe. Nie zapominajmy, że rząd angielski za najskuteczniejszy środek poparcia wytwórczości rolnej uznał zapewnienie rolnikom ceny minimalnej za zboże. Obecnie, gdy rolnicy na rynku uzyskują mniej od ceny minimalnej skarb im różnicę wypłaca.

Na podstawie przeglądu gospodarki państwowej można stwierdzić, że rząd nie posiada „więcej“ kwalifikacji do przewidywania konjunktur ani zdolności zapobiegania kryzysom, niż organizacje prywatne. Skutki złej kalkulacji w pierwszym przypadku ponosi podatnik, w drugim akcjonariusz.

Jesteśmy zdania, że budżet państwowy nie powinien zawierać ani pozycji dochodowych ani rozchodowych zależnych od konjunktur implikujących ryzyko. Tym się powinien różnić od bilansu towarzystwa akcyjnego.

Hypertrofia zbrojeń lądowych i reform socjalnych i płynąca stąd konieczność opodatkowania i redukcji zysków do granic „uczciwych“ utrudnia Anglii dokonywanie inwestycji zagranicznych. Ten sam efekt mają wysokie płace robotnicze. Anglja gwałci zasadę cen światowych i żyje nad stan. Wskutek tego kryzys gospodarczy w Anglii zaostrza się i wzrasta liczba bezrobotnych. Nie będzie zupełnie fałszywym paradoksem twierdzenie, że wysokie płace robotnicze i realizacja szeroko pomyślanych reform socjalnych jest jedną z przyczyn emigracji robotników angielskich do kolonji.

Anglja będzie musiała przez inwestycje usprawnić gospodarczo swych odbiorców, a dlatego będzie musiała obniżyć swoje wydatki państwowe i koszty produkcji przystosować do cen światowych.

Rozdział XI.

Stosunek Anglii do węzła polskiego polityki europejskiej.

Polityka gospodarcza Anglii stoi pod znakiem współzawodnictwa ze Stanami Zjednoczonymi i Japonją, przedewszystkiem zaś ze Stanami. Walka o supremację gospodarczą rozgrywa się przy pomocy handlu, przewoźnictwa, kontroli nad surowcami i inwestycji zagranicznych.

Ani Anglja, ani Stany, ani Japonja na terenach Pacyfiku, Ameryki i kolonji angielskich bez pomocy Europy obejść się nie mogą. Każde z nich jest skazane na pomoc Europy, jako odbiorcy surowców i żywności.

Najważniejszem pod względem gospodarczym państwem w Europie są Niemcy. To też i Stany Zjednoczone i Anglja prowadzić muszą politykę filoniemiecką, wyrażającą się we współzawodnictwie o rolę rekonstruktora i introduktora Niemiec na rynki światowe. W tych warunkach utrzyma się zapewne handlowo-przemysłowy charakter ekspansji niemieckiej z ostatniego półwieku zwany Weltpolitik, albo Seepolitik, który był przyczyną ustania emigracji niemieckiej do krajów zamorskich i ludnościowej ekspansji na Wschód, t. zw. Drang nach Osten.

Stany skłonne są raczej traktować Niemcy, jako narzędzie w walce z Anglją. W interesie Stanów leży, żeby Anglja nie była leaderem europejskim, żeby w Europie Anglja i Niemcy były zajęte wspólnem współzawodnictwem i żeby przewaga nie przechylała się zbyt wydatnie na stronę Anglii.

W interesie Anglii leży, żeby Niemcy podlegały jej kontroli, żeby od niej były zależne w wykonywaniu swej funkcji gospodarczej na Pacyfiku i w Ameryce. Stąd Anglja jest mniej filoniemiecka niż Stany Zjednoczone.

Zmiana frontu rządu angielskiego w sprawie odszkodowań jest następstwem zbyt szybkiego kontaktu yankesów z niemcami. Anglja chce rekonstruować Niemcy i wprowadzić je na świat, ale

nie chce, aby to czyniły Stany i chce zapobiedz temu, aby Niemcy były narzędziem Stanów w ich anty-angielskiej polityce.

Europa, Niemcy — to rozszerzona baza angielska w wielkiej partii światowej, w której Anglja jest najbardziej oddalona od terenu gry i najmniej liczebna.

W interesie Anglji leży dążenie do systemu równowagi gospodarczej w Europie dlatego, aby uniknąć takiego wzmocnienia Niemiec, któreby pozwoliło im kwestjonować stanowisko Anglji jako lidera europejskiego. Z drugiej jednak strony Anglja dąży do tego, aby system równowagi Europy nie zmniejszył jej sprawności gospodarczej. Dlatego Anglja może się zgodzić na uszczuplenie Niemiec, ale tylko pod warunkiem, żeby część funkcji gospodarczej którą Niemcy spełniały w handlu światowym, inne państwa przejęły. Ta funkcja gospodarcza polega ze stanowiska Anglji na odbiorze surowców i żywności kolonji.

Anglja ze stanowiska swych interesów gospodarczych gotowaby nie sprzeciwiać się oddaniu Górnego Śląska Polsce, gdyby Polska użyła Górnego Śląska na wykonanie części funkcji gospodarczej przez Niemcy spełnianej.

Znaczna część opinji angielskiej myśli kategorjami towarowymi. Indje — to juta i skóry, Australja — to wełna i pszenica, Litwa — to len, Polska — to drzewo i nafta, których wskutek zarządzeń administracyjnych polskich dostać nie można.

W opinji handlowej angielskiej Polska nie posiada „nadmiaru“ kwalifikacji dla podjęcia części funkcji gospodarczych przez Niemcy wykonywanych.

Anglja stoi w swej polityce europejskiej na rozdrożu. Popieranie Niemiec, zyskujących oparcie w Stanach, może doprowadzić do powtórzenia sytuacji z r. 1914. Oparcie się na Francji bez zastrzeżeń wzmocnia stanowisko tej ostatniej w Europie, co przeczy tradycji angielskiej, która zwalcza hegemonję jakiegokolwiek państwa kontynentalnego. Stąd wahania w polityce angielskiej w stosunku do Francji. Być może, że miejsce hegemonji francuskiej prędzej niż się Anglji wydaje zajmie ponownie hegemonja niemiecka.

Politykę angielską cechują błędy właściwe zbyt konjunkturalnej polityce kupieckiej. Błędy te wystąpiły np. w Azji Mniejszej, gdzie Anglja nie doceniła tradycyjnych wpływów francuskich, tendencji narodowych tureckich i zbyt jednostronnie oparła się na zależnej od niej Grecji. Na Grecji Anglja oparła się jako na antagonistce Turcji tem chętniej, że Grecja jako państwo posiadające wiele wysp jest zależne od komunikacji morskich, a więc od Anglji. Francja wyzyskała w tym śródziemnomorskim węźle polityki europejskiej błędy Anglji.

Konserwatywna część opinji angielskiej trafniej ocenia ważność w polityce czynników niekupieckich i jest zwolenniczką polityki filofrancuskiej w Europie. City londyńska jest jednak „dosyć“ pro-niemiecka.

W stosunku do Rosji polityka Anglii jest wyraźna. Anglja rozbija Rosję i tworzy państwa portowe: kaukaskie dla nafty, nadbaltyckie dla Inu i drzewa. Anglja odsuwa Rosję od Persji (nafty) i Indji, zgodnie z tradycją India Office. Lloyd George uznaje i pertraktuje z bolszewikami dlatego, że ci rozbijają Rosję a pozoruje to koniecznością czynienia ustępstw lewicy angielskiej. Rozgrywka angielsko-bolszewicka nasuwa przypuszczenie, że Lloyd George bardzo chętnie patrzy się na presję lewicy angielskiej.

Czy rząd angielski w swej polityce, dążącej do uzyskania kontroli nad surowcami rosyjskimi przy pomocy małych państw portowych nie popełnia błędów właściwych polityce żeglarsko-kupieckiej, przyszłość okaże. Państwa nadbaltyckie bez osłony lądowej, jaką dać może tylko silna Polska, mogą znaleźć się w tej samej sytuacji, jak państwa kaukaskie. Morska Anglja ujmuje zagadnienia kontynentalne z punktu widzenia zbytnio portowego i zbytnio po kupiecku, i nie docenia czynników narodowych i wynikających z konfiguracji lądowej.

Polityka Anglii w stosunku do Rosji jest źródłem nieporozumień z Francją. Francja chce Rosję rekonstruować, zamierza utworzyć antyniemiecki blok polityczny z państw porosyjskich (rosyjsko-polsko-rumuński). Anglja uznała Łotwę i Estonję de jure, aby Rosję rozbić, Francja rozpoczyna konsolidację porosyjskiego bloku od uznania państw antybolszewickich.

Anglja odnosi się do silnej Polski w swej polityce rosyjskiej ujemnie nie tylko dlatego, że krótkowzrocznie tworzy państwa małe, ale i dlatego, że uważa Polskę za może nieświadomego swej roli eksponenta polityki francuskiej w stosunku do Rosji i za państwo ze skłonnościami wojowniczymi a pozbawione zmysłu gospodarczego.

Stany Zjednoczone oczywiście chcą rekonstruować Rosję, jako lądowego antagonistę Japonji. Nie jest przypadkiem, że koncerty finansowe dla rekonstrukcji dawnej Rosji mają siedzibę w Paryżu i New-Yorku, a w Londynie siedzi Krasin.

Przewidywane są rokowania angielsko-amerykańskie dla stworzenia modus vivendi. Przedmiotem pertraktacji będzie charakter przymierza angielsko-japońskiego, sprawa nafty, sprawa porozumienia co do budowy floty wojennej, sprawa podziału kabli niemieckich i długu rządu angielskiego rządowi Stanów Zjednoczonych.

Rokowania w sprawie nafty rozpoczną się zapewne od Mezopotamji. Punkt ciężkości leży jednak gdzieindziej. Towarzystwa angielskie naftowe usadowiły się nad kanałem Panamskim i na tej ważnej amerykańskiej drodze światowej tworzą angielskie stacje naftowe. Stany zamierzają uprzywilejować żeglugę amerykańską na kanale Panamskim. Przed wojną Stany w myśl doktryny Monroego zmusiły angielskie towarzystwo naftowe do zrzeczenia się koncesji naftowych w Wenezueli, Kolumbji i Costa-Rica. Być może, że dojdzie do podziału sfery wpływów pomiędzy Anglią i Sta-

nami*). W takim razie Południowa i Środkowa Ameryka byłyby uznane za sferę wpływów Stanów, Europa za sferę wpływów angielskich.

Jeżeliby w ten sposób wypadki się potoczyły, obawa Anglii przed Niemcami, jako narzędziem polityki Stanów, ustałaby i Anglja poprowadziłaby politykę niemiecką wyraźniej bez odchyień antyniemieckich w stylu ostatnich posunięć na konferencji paryskiej i londyńskiej.

Stosunek Anglii do Polski jest pochodną jej stosunku do Niemiec, Rosji i Francji.

W ciągu ostatniego półtoraroczca nastąpiły jednak znaczne przesunięcia w stosunku Anglii do Niemiec i Rosji.

Anglja, odsunawszy Niemcy od mórz, zamierzała wytknąć kierunek ich ekspansji na Rosję, uważając Rosję za dostatecznie rozbitą i swoje punkty oparcia na Kaukazie i Persji za mocne. Nie obawiała się więc udziału Niemiec w zagadnieniach porosyjskich, przeciwnie, uważała je za pożądanego partnera w swej polityce rosyjskiej.

Doświadczenia ostatniego czasu wykazały jednak, że Anglja potrzebuje Niemiec, jako partnera w swej polityce na Pacyfiku i Ameryce z jednej strony, z drugiej zaś niepowodzenia angielskie z państwami kaukaskimi, w Persji, w Indjach sprawiają, że udział Niemiec w sprawach rosyjskich może stanowisko Anglii jeszcze bardziej osłabić.

Zapewne więc Anglja mniej chętnie będzie patrzyła na udział Niemiec w rekonstrukcji państw porosyjskich niż przed rokiem, a przychylniej na udział Niemiec w handlu zamorskim.

Anglja bezpośredniego stosunku do zagadnienia polskiego nie posiada. Ani Anglja, ani Polska nie posiadają świadomości znaczenia węzła polskiego w polityce europejskiej i światowej.

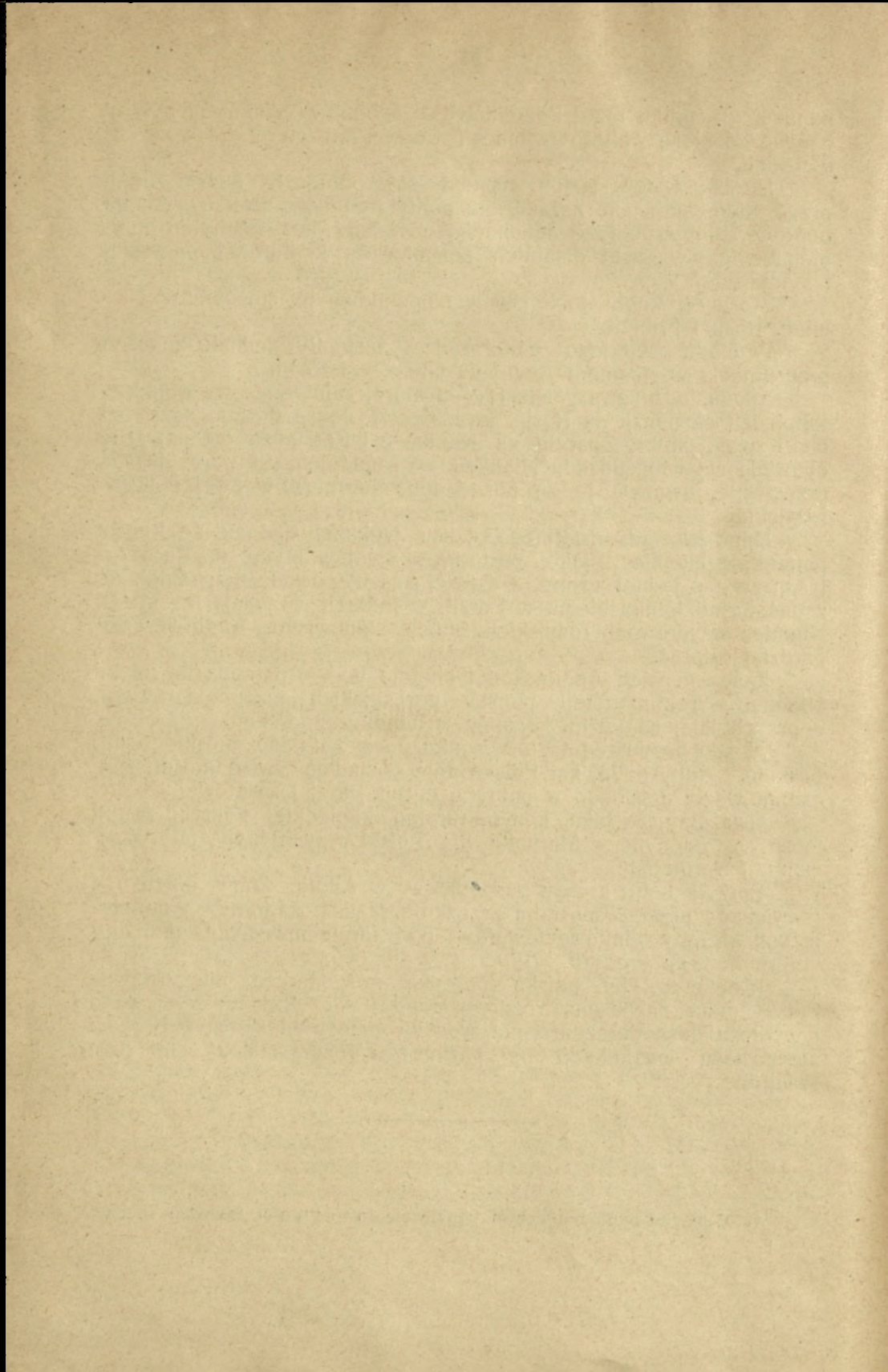
Uważamy, że linja koniunkturalno kupieckiej polityki Anglii może się odchylić w kierunku dla Polski przychylnym, pod określonymi warunkami.

Sprzyja temu kryzys gospodarczy w Anglii, który może być rozwiązany przede wszystkim przez odprzedaż zagranicę zamrażających kredyty bankowe towarów, pod formą inwestycji albo długoterminowego kredytu.

Idzie o to, aby polska polityka gospodarcza nie zostawiła Polski poza nawiasem rozgrywającego się dramatu dziejowego o podłożu gospodarczym i nie zrodziła przeświadczenia, że Polska nie posiada kwalifikacji na partnera w rozgrywającej się grze światowej.

---

*) W języku dyplomatycznym będzie się to nazywało zapewne inaczej.

SPIS ROZDZIAŁÓW.

	Str.
1. Anglja jako spożywca surowców i żywności opłacanych przez wywóz wyrobów przemysłowych	1
2. Anglja jako kupiec i dystrybutor surowców i przewoźnik. Aspiracje Stanów Zjednoczonych i antagonizm angielsko-amerykański	23
3. Stosunek Anglii do zagadnienia surowców, których Imperjum Angielskie nie posiada w ilościach dostatecznych. Antagonizm angielsko-amerykański. Rozbijanie przez Anglię Rosji i Turcji	32
4. Spadek wywozu z Anglii wskutek niemożności opłacenia przez kolonie i Południową Amerykę przywozu towarów angielskich wywozem surowców i żywności do Europy	40
5. Ofensywa handlowa Stanów Zjednoczonych i Japonji na rynkach kolonii angielskich i Południowej Ameryki	64
6. Walka na rynkach światowych, czy też obrona w okopach ochronionego taryfą celną związku celnego imperjum angielskiego	73
7. Ceny światowe i zdrowa waluta—zasadą nowoczesnego „ładu i porządku“	79
8. Święte przymierze trzech finansjer przeciwko gwałcącej ład i porządek anarchji cen i walut w Europie	95
9. Inwestycje zagraniczne Anglii jako punkty oparcia dla jej światowej polityki. Dążenie Stanów Zjednoczonych do stworzenia dla siebie podobnych punktów oparcia i wynikające stąd zaostrenie antagonizmu angielsko-amerykańskiego	110
10. Zbrojenia lądowe, etatyzm i reformy socjalne—przyczyną zaniechania inwestycji	120
11. Stosunek Anglii do węzła polskiego polityki europejskiej	138

Błędy dostrzeżone.

Str. 4 w przedostatnim wierszu zamiast 8.4 winno być 11.4.

Str. 33 w siódmym wierszu od dołu zamiast 19 gallonów winno być 10 gallonów.

48759/
2